

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Дипломна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему

**ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОСВІТИ
БАТЬКІВ У СУЧАСНІЙ ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ**

Виконала
здобувачка ступеня вищої
освіти
«магістр»

Ворон Марія Геннадіївна

Керівник:

к. пед. н., доц. **Яковишина Т.В.**

Рецензент:

к. пед. н., доцентка,
завідувачка кафедри
педагогіки

Міжнародного
економіко-гуманітарного
університету

імені акад. С. Дем'янчука

Мельничук Л.Б.

Рівне - 2020 року

ЗМІСТ

ВСТУП		3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОСВІТИ БАТЬКІВ		
1.1.	Витоки становлення та розвитку проблеми формування педагогічної просвіти батьків	9
1.2.	Особливості педагогічної просвіти сучасних батьків	20
1.3.	Співпраця школи і сім'ї з проблеми формування гуманних батьківсько-дитячих взаємин	28
Висновки до першого розділу		34
РОЗДІЛ 2. МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ БАТЬКІВ		
2.1.	Формування психолого-педагогічної культури батьків – мета педагогічної просвіти батьків	37
2.2.	Модель психолого-педагогічної культури батьків здобувачів початкової школи	44
2.3.	Опис методики формувального експерименту	50
Висновки до другого розділу		68
РОЗДІЛ 3. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОСВІТИ БАТЬКІВ		
3.1.	Професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя до організації педагогічної просвіти	70
3.2.	Інноваційні форми педагогізації батьків	85
Висновки до третього розділу		92
ВИСНОВКИ		95
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ		98
ДОДАТКИ		108

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних умовах проблема підтримки сім'ї набуває специфічного характеру, що зумовлено певними чинниками. Моральна нестабільність в українському суспільстві, психологічна криза неповнолітніх, переосмислення виховної ролі сім'ї – ось далеко не повний перелік соціально-економічних умов, які впливають на розвиток сімейного мікроколективу. Тому цілком справедливим є твердження, що сьогодні сім'я не готова взяти на себе весь тягар у вихованні дітей.

У Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття) зазначається, що на етапі родинного виховання батьки, як перші педагоги, покликані створити умови для повноцінного фізичного та психічного становлення особистості, забезпечити дитині почуття захищеності, рівноваги, довіри, формувати активне, зацікавлене ставлення до навколишнього світу. Закон «Про освіту» (ст. 9, пункт 7) проголошує: «сімейна (домашня) форма здобуття освіти – це спосіб організації освітнього процесу дітей самостійно їхніми батьками для здобуття формальної (дошкільної, повної загальної середньої) та/або неформальної освіти. Відповідальність за здобуття освіти дітьми на рівні не нижче стандартів освіти несуть батьки. Оцінювання результатів навчання та присудження освітніх кваліфікацій здійснюються відповідно до чинного законодавства».

Стратегія пошуку ефективних заходів та програм проблема педагогізації батьків знайшла своє відображення в роботах багатьох педагогів та просвітителів минулого. Так, теоретичні основи формування педагогічної культури батьків представлено в працях А. Арбузова, Є. Аркіна, О. Арсенєва, К. Асатурової, О. Бондаревської, І. Гребенникова, Л. Григоряна, Л. Ковінько, Л. Левшина, А. Макаренка, А. Пінта, Т. Панфілової, В. Сухомлинського та ін.; організаційно-методичні питання проведення педагогічної просвіти та самоосвіти батьків стали предметом дослідження Т. Волікової, М. Демидова, Р. Капралової, А. Кондратюка,

М. Копанєва, Л. Ломізе, В. Просецького, О. Тихонова; діяльність громадських закладів із формування педагогічної культури батьків проаналізовано Л. Дубровіною, П. Жильцовим, Ф. Казаковою, Н. Климочкіною, В. Маїшевою, М. Махліним, І. Чередовим, А. Хрипковою. В історико-педагогічному аспекті означене питання розглянуто А. Відченком, А. Говорун, І. Дубінець, Г. Кравченко, О. Петренко, О. Сухомлинською, В. Шинкаренко та ін. Крім того, проблема сімейного виховання знайшла широке відображення й у працях Л. Бондар, Л. Заворотченко, Л. Ковальчук, Т. Кочубей, О. Мальцевої, О. Петренко, Л. Петрук, що досліджували педагогічну спадщину В. Сухомлинського, А. Макаренка. Так, О. Петренко у 2020 році на основі ретельного аналізу та дослідження видала книгу «Віддана мені, як і я їй (Про Ганну Іванівну Сухомлинську)», де, зокрема, піднімаються питання впливу педагогічної просвіти батьків на виховання підростаючого покоління.

Сучасний стан проблеми формування педагогічної просвіти сім'ї та батьків висвітлено в дослідженнях таких українських і російських науковців, як: Т. Алексеєнко, Ю. Левков, О. Наседкіна, Ю. Петров, М. Попов, В. Титаренко та ін. Указану проблематику також розкрито й у працях західних дослідників: А. Адлера, Т. Гордона, В. Сатир, Ю. Хамеляйна. Учені дійшли логічного висновку, що робота з підвищення рівня педагогічної просвіти батьків є основою ефективності не лише сімейного, а й загалом виховання.

Отже, з одного боку, в педагогічній науці презентовано чимало монографій, науково-методичних статей з питань виховання та виховання батьків в Україні як у сучасних умовах, так і в минулому, з іншого – відсутні праці з узагальнення теорії і практики формування педагогічної просвіти батьків.

Проведене дослідження засвідчило, що педагогізація батьків здійснюється сьогодні у двох напрямках: педагогічна освіта батьків (просвіта) та залучення батьків до виховної роботи з дітьми. Оскільки залучення батьків

до виховної роботи з дітьми вже неодноразово ставала предметом досліджень науковців (А. Дістервег, Я. Коменський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський; сучасні вітчизняні вчені – Є. Бондаревська, І. Гребенников, І. Дубінець, Т. Іванова, О. Петренко, В. Постовий, І. Трубавіна та інші), вектор нашого наукового пошуку звернено до вивчення першого напрямку роботи з батьками.

Переконані, що з метою підвищення ефективності педагогічної просвіти батьків доцільно врахувати такі чинники:

- стрімку інформатизацію суспільства;
- прийняття нового Закону України «Про освіту»;
- забезпечення міжособового спілкування технічними засобами комунікації (наявність електронного й мобільного зв'язку, мультимедійні засоби в освіті тощо);
- необхідність доведення досягнень сучасної педагогічної науки до батьків.

Суперечності між зростаючою інформатизацією суспільства, підвищенням технологічності процесів спілкування людей разом із слабкою інформованістю батьків у питаннях сімейного виховання, недостатня розробленість змісту і форм організації педагогічної просвіти батьків у сучасній початковій школі, відсутність досліджень, спрямованих на вдосконалення педагогічної просвіти батьків, недостатній ступінь дослідженості проблеми модернізації виховної роботи за допомогою педагогічної просвіти батьків лише посилили актуальність нашого дослідження.

У роботі будемо послуговуватися твердженням про педагогічну просвіту як одну з традиційних форм взаємодії педагогів, закладів освіти і батьків, навчання батьків. На нашу думку, саме педагогічна просвіта спрямована на розвиток батьків через передачу їм як педагогічних знань, так і досвіду гуманних відносин. Більше того, особливістю педагогічної просвіти (на відміну від екологічної, медичної) є не тільки її зміст, але й методи, форми якими вона здійснюється. Сучасні заклади освіти дедалі частіше

використовують термін «інформування батьків», метою якого є надання певних знань про особливості становлення особистості дитини. Особливістю ж педагогічної просвіти є наявність зворотного зв'язку, з'ясування позиції суб'єктів.

Таким чином, актуальність дослідження, об'єктивна потреба втілення у практику кращих педагогічних ідей та здобутків щодо організації процесу формування педагогічної просвіти батьків, необхідність розв'язання наявних суперечностей і відсутність досліджень, де б цілісно розглядалася зазначена проблема, зумовили вибір теми магістерської роботи: **«Педагогічні засади організації просвіти батьків у сучасній початковій школі».**

Мета дослідження: окреслити педагогічні засади організації просвіти батьків в сучасній початковій школі та підготовки майбутніх учителів до організації означеного процесу.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати стан досліджуваності проблеми та визначити етапи розвитку формування психолого-педагогічної просвіти батьків (починаючи з другої половини XIX століття).
2. Визначити зміст поняття «педагогічна просвіта» та окреслити основні аспекти формування системи педагогічної просвіти в сучасних умовах.
3. Уточнити зміст поняття «психолого-педагогічна культура батьків» та розробити модель формування психолого-педагогічної культури як мети педагогічної просвіти батьків.
4. Проаналізувати особливості підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації педагогічної просвіти батьків та інноваційні форми педагогізації батьків.
5. Розробити цикл бесід та орієнтовні сценарії занять для батьків з метою підвищення рівня їхньої педагогічної просвіти.

Об'єкт дослідження – процес педагогічної просвіти батьків у сучасній початковій школі.

Предмет дослідження – педагогічні засади формування психолого-педагогічної культури як мети педагогічної просвіти батьків.

Теоретичною основою дослідження є положення та рекомендації, настанови, ідеї, концепції про:

- сім'ю як виховну інституцію (Т. Алексеєнко, Ш. Амонашвілі, І. Гребенников, В. Сухомлинський, А. Макаренко);
- особливості педагогічної роботи із сім'єю (М. Богомолів, М. Демидов, Ф. Казакова, Р. Капралова, Г. Кравченко, Т. Лодкіна, В. Маїшева, І. Трубавіна, А. Хрипкова, Л. Штефан);
- зміст, форми сімейного виховання (А. Відченко, М. Вовчик-Блакитна, А. Говорун, В. Котирло, В. Шинкаренко);
- питання національної освіти і виховання в історії педагогіки (І. Дубінець, М. Євтух, С. Золотухіна, О. Іонова, В. Курило, О. Петренко, Н. Побірченко, В. Постовий, М. Стельмахович, О. Сухомлинська, В. Шпак).

Методи дослідження:

1. Загальнотеоретичні: аналіз, синтез, узагальнення, моделювання.
2. Емпіричні: а) спостереження, анкетування, бесіди; б) вивчення і аналіз планів виховної роботи, вивчення програмних документів і фактичних матеріалів роботи початкових шкіл; в) експериментальна робота (констатувальний експеримент).

База дослідження. У дослідженні брали участь молоді сім'ї, діти яких навчаються в початковій школі ЗЗСО №18 м. Рівне. Всього приймало участь в експерименті 80 осіб.

Практичне значення дослідження полягає в тому, сформульований цикл бесід та орієнтовні сценарії занять з метою психолого-педагогічної просвіти батьків можуть бути реалізовані у діяльності як учителів-практиків, так і батьків учнів початкової школи.

Апробація результатів дослідження здійснювалася під час обговорення матеріалів роботи на засіданні кафедри педагогіки початкової освіти Рівненського державного гуманітарного університету; шляхом

доповідей на науково-практичних конференціях: «Сучасний вчитель початкової школи: досвід, пошуки та перспективи»: регіональна науково-практична інтернет-конференція (Рівне, 27 листопада 2019) та Всеукраїнська науково-практична е-конференція «Імплементация інклюзивної освіти в контексті реформування Нової української школи» (Рівне, 28 квітня 2020).

Структура магістерської роботи. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (108 найменувань), додатків. Повний обсяг дослідження становить 138 сторінок, основний зміст роботи викладено на 95 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОСВІТИ БАТЬКІВ

1.1. Витоки становлення та розвитку проблеми формування педагогічної просвіти батьків

Серед найважливіших цінностей людства одне з провідних місць посідає сім'я. Власне, саме вона є тим могутнім соціальним феноменом, який щільно поєднує людей у сімейний союз на основі шлюбних і кровних зв'язків.

На особливу роль сім'ї вказують її основні функції: репродуктивна і виховна. Саме сім'я впливає на дитину сильніше, ніж інші виховуючі чинники: полегшується соціалізація особистості, її трудовий, моральний, естетичний, розумовий розвиток, забезпечується спадковість народних традицій.

У Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття) відзначається, що на етапі родинного виховання батьки, як перші педагоги, покликані створити умови для повноцінного фізичного та психічного становлення особистості, забезпечити дитині почуття захищеності, рівноваги, довіри, формувати активне, зацікавлене ставлення до навколишнього світу [27].

Ідея педагогічної про світи батьків у педагогічній науці не нова. Ще з глибокої давнини дійшли до нас «Повчання» Володимира Мономаха, «Житіє Євдокії Полоцької», «Повчання дітям» ченця Ксенофонта, «Києво-Печерський патерик», в яких ідея батьківського виховання є основоположною. Пізніше до цієї проблеми звертались (П. Каптерев, Я. Коменський, П. Лесгафт, М. Лютер, І. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, Ф. Фребель та ін.) [2].

Соціально-економічні, політичні перетворення, що мали місце в Україні в другій половині XIX ст., інтенсивне розширення меж наукового

пізнання взагалі і педагогічного зокрема, об'єктивна потреба суспільства в оновленні змісту освіти й виховання, визначенні ролі і місця батьків у формуванні особистості та усвідомлення низького рівня їхньої педагогічної культури зумовили здійснення конкретних заходів із боку прогресивної громадськості та офіційних кіл щодо організації педагогічної просвіти батьків [48; 49].

Аналіз історичних джерел дає змогу констатувати: починаючи з 60-х років XIX ст., на сторінках численних журналів висловлювалися думки про необхідність здійснення педагогічної просвіти батьків «на науковому ґрунті». Наявність полярних точок зору – «Батьки – готові вихователі внаслідок кровного зв'язку з дитиною» і «Батьками не народжуються, а стають» – надала обговоренню цієї проблеми форми гострої і тривалої дискусії [65, с. 27].

На нашу думку, заслуга тогочасної вітчизняної педагогічної преси полягала в озброєнні батьків знаннями теоретичного характеру про мету, завдання, сутність морального, розумового, фізичного, естетичного виховання дітей у сім'ї, з'ясуванні їхньої ролі і місця в реалізації виховання в конкретних умовах, розкритті з позиції психології та фізіології специфіки виховання дітей різного віку.

Крім того, на сторінках вітчизняної періодичної преси у цей період було широко репрезентовано комплекс форм, методів, засобів, які доцільно використовувати для здійснення морального, розумового, естетичного виховання дітей у сім'ї. Так, батьківській аудиторії були запропоновані знання теоретико-практичного характеру про ігри, іграшки, казки, книги, народні пісні, працю, накази, стимулювання, змагання, покарання, наслідування, приклад та ін. До змісту інформації про зазначені вище засоби та способи входило обґрунтування їхнього місця й ролі у виховному процесі взагалі та в сімейних умовах зокрема, переваг та характерних ознак, недоліків кожного з них, специфіки використання; розкриття сутності і конкретного засобу або способу, вимог до застосування їх у різних видах

діяльності, організації та підготовки, а також представлення узагальнених вказівок батькам щодо їхнього використання в процесі виховання [12, с. 38].

Як свідчить проведене дослідження, переважна більшість батьківської аудиторії була зацікавлена в отриманні сформульованих, узагальнених, конкретних методичних порад щодо реалізації складних завдань виховання. На сторінках вітчизняної педагогічної преси другої половини XIX століття презентовано багато цікавих, корисних та актуальних і для сучасних батьків рекомендацій щодо:

- виконання дітьми різноманітних письмових та усних вправ;
- виховання покірності в дітей за допомогою чітко сформульованих вимог (вимога повинна виконуватися, бути ясно, зрозуміло і спокійним тоном без загрози викладена, об'єктивно контрольована);
- здійснення морального виховання в сімейних умовах (привчайте дитину розумно користуватися свободою, піклуватися про себе й оточуючих, поважати себе та інших; виховуйте в дітях волю, уяву, вміння спілкуватися; пізнавайте дитячу природу, любіть і поважайте дітей; запасайтесь терпінням, організовуйте взаємний, відвертий обмін думками);
- реалізації завдань статевого виховання дітей (вивчайте особливості дитячого організму, здійснюйте перші уроки «розповсюдження земного життя» на рослинах, в доступних термінах, зрозумілому викладі; конкретними ілюстраціями показуйте юному слухачу священну роль, місію матері і батька тощо);
- попередження нервових захворювань у дітей (давайте дитині з перших років життя суворе виховання, організовуйте доцільне харчування, здійснюйте «зовнішнє вживання води» у вигляді натирань і ванн, прогулянок на свіжому повітрі, тривалого сну і гімнастики; збуджуйте в дитини усвідомлення обов'язковості виконання доручень; не розпочинайте надто рано «напруження розумових здібностей дитини» тощо) [12, с. 39].

Отже, у другій половині XIX ст. педагогічна просвіта батьків здійснювалась у таких напрямках:

- а) опублікування на сторінках вітчизняної періодичної преси статей, рефератів, повідомлень, перекладних матеріалів психолого-педагогічного і медичного характеру;
- б) залучення батьків до взаємодії з редакціями педагогічних журналів, а також безпосередньо зі школами;
- в) відображення досвіду створених у досліджуваний період батьківських гуртків, комітетів, спілок, які сприяли підвищенню педагогічної культури членів сімей.

До головних надбань періодичної преси, що заслуговує на увагу, слід віднести і форму подання інформації для батьківської аудиторії. Змістовність матеріалу, що публікувався на сторінках численних журналів, підсилювалася гостротою дискусій, полемічним характером більшості статей. Аналіз історичних джерел довів: на сторінках вітчизняної періодичної преси було представлено різні точки зору на з'ясування причин розходжень у переконаннях батьків і дітей щодо застосування методів покарання та заохочення, щодо ролі і місця лікаря у виховному процесі («лікар-консультант з питань дитячих хвороб», «лікар-вихователь і консультант»); щодо сутності дитячої природи («дитина індиферентна щодо добра і зла», «природа дитини досконала», «природа дитини не досконала, зіпсована»); щодо почуття в дитини правдивості («дитяча правдивість природжена», «дитяча правдивість надбана») тощо. Так, дискусійним було й питання про доцільність видання «Журнала для виховання», який передбачалося використовувати як трибуну для розповсюдження знань з актуальних питань виховання безпосередньо серед батьків. Частина кореспондентів вважала за необхідне замінити подібні журнали на 1-2 книжки про виховання. Представники іншої точки зору, зокрема редакції журналу «Учитель», а також педагоги Є. Кемніц, П. Каптерев, С. Миропольський, справедливо називали таку позицію «ремісничою» [12, с. 41-42].

Зауважимо, що саме у 20–30-ті роки ХХ століття були зроблені перші кроки описати та дати оцінку роботі школи з сім'єю в Україні. На початку

20-х років вони мали більш описовий характер, а оцінка всім освітньо-виховним процесам давалася в порівнянні з добільшовицькою добою. Процесу взаємодії школи й сім'ї більшість педагогів торкалися мимохідь, розглядаючи питання реформування освіти [48].

В оцінці освітніх реформ в Україні більшовицької доби у 20–30-ті роки ХХ століття О. Мальцева виділила дві протилежні течії. Перша – більшовицька (М. Авдієнко, Г. Гринько, Я. Ряппо, І. Соколянський), представники якої критикували дореволюційну освітню систему, намагаючись довести прогресивність нової більшовицької школи. Друга – українська національно-патріотична (С. Сірополко), що відстоювала ідею відродження національної освітньої системи та викривала хиби більшовицької освітньо-виховної політики [47].

Однією з основних форм роботи школи з сім'єю був вплив на батьківську громадськість через найактивніших її представників, які входили до складу громадських організацій, що співпрацювали із загальноосвітніми навчальними закладами. Упродовж періоду першої третини ХХ ст. накази Наркомосу кілька разів змінювали форму таких організацій, що призводило й до змін їхніх прав та обов'язків.

Найпопулярнішими формами роботи з сім'єю були: робота через громадські організації, які включали батьківські збори, батьківські збори, лекції, педагогічні групи, педагогічні консультації, сімейні візити, відвідування батьків до школи, батьки, які відвідували певні шкільні уроки тощо.

На практиці розроблена та успішно застосовується методика використання цих форм роботи школи з сім'єю. Наприклад, для того, щоб батьки відвідували батьківські збори, вчителі застосовували такі заходи: а) за допомогою учнів дізнаються від батьків, який із наступних днів буде їм зручніше приходити до школи, а потім, узагальнюючи їхні відповіді, визначають найкращу дату та час для зустрічі; б) разом з дітьми складали текст запрошення, писали його на уроці, деколи прикрасивши його, а потім

учні передали його батькам удома; в) скористалися допомогою батьківського активу, міської ради, сільської ради або відділення КП(б)У; г) між школою та батьками або між самими батьками укладалися соціалістичні угоди, включаючи обов'язок регулярно відвідувати батьківські збори. Батьківські збори часто організовувались на підприємствах та фермах, де працювала більшість батьків. Цей прийом забезпечив хорошу явку і дозволив батькам відчутти себе більш спокійно у звичних умовах [48].

Ідея формування педагогічної освіти батьків отримала подальший розвиток у багатьох працях видатного українського вчителя А. Макаренка, зокрема у «Книзі для батьків», «Лекціях про виховання». Визначаючи унікальність ролі та значення матері та батька у становленні дитини, важливість їхніх психолого-педагогічних знань та вмінь, педагог теоретично обґрунтував ідею постійного самовдосконалення членів сім'ї, довів на практиці ефективність «справжнього» батьківського авторитету, поєднання розумового, естетичного, сексуального виховання; врахування освітніх можливостей колективу, а також доцільності тісної взаємодії сім'ї та суспільства тощо [45].

Зі встановленням в Україні сталінського режиму і майже до початку 60-х років ХХ століття припинилося вивчення історії національної школи та педагогіки. «Хрущовська відлига» (60-ті – перша половина 70-х років) позитивно вплинула на розвиток історії української педагогіки. Деякі аспекти роботи загальноосвітньої школи України з родиною у 20-30-х роках ХХ століття відображені у монографіях та дисертаціях вітчизняних учених (А. Бондар, Г. Іваненко, Г. Ясницький). Історико-педагогічні твори середини 70-х та 80-х років страждають від посилення ідеології, майже не звертають уваги на питання вітчизняної історії педагогіки [25, с. 7].

Створення системи формування педагогічної культури батьків у другій половині ХХ ст. сприяла активній участі шкіл у процесі педагогіки сімей, масовому відкриттю педагогічних знань для них у ЗВО, широкому використанню педагогічного спілкування.

У цей період існували певні форми та методи роботи з батьками, найпоширенішими з яких були: лекції (школа, для батьків учнів у групах, паралельні класи, один клас), бесіди (колективні, групові, індивідуальні), батьківські збори (шкільні, клас), відкриті уроки, педагогічні майстер-класи, дебати, дні відкритих дверей, дні батьків, конференції (класи, школи, батьківські конференції в районах, містах і селах), круглі столи, консультації (групові, індивідуальні), демонстраційні фільми на педагогічну тематику, вечори запитань та відповідей тощо. Така їхня різноманітність та багатогранність допомогла вибрати найбільш оптимальну для кожного закладу та установи форму поширення педагогічних знань серед батьків.

Вважаємо ефективним залучення досвідчених педагогів, психологів, медичних працівників та юристів до поширення знань серед населення, що, з одного боку, підіймало питання розроблення теорії і розповсюдження досвіду формування педагогічної просвіти батьків у ранг суспільно важливих проблем, з іншого – посилювало її змістовно.

В. Сухомлинський був одним із тих учителів, які збагатили теорію та практику формування педагогічної просвіти батьків. Його діяльність можна назвати яскравим прикладом реального втілення шляхетних цілей психолого-педагогічної просвіти другої половини ХХ століття. Таким чином, багаторічний досвід викладання та життєвий досвід, постійне вдосконалення культурного та наукового рівня дозволили вчителю сказати, що до виховання дітей потрібно виховувати батьків, тобто давати їм педагогічні знання, допомагати розвивати вміння та навички навчальної діяльності, яких, на жаль, не вистачає багатьом із них. Він зазначав, що пропаганда педагогічних знань повинна і може здійснюватися в школі. Вчитель розглядав роботу в цьому напрямку як складову діяльності школи щодо підвищення загального культурного рівня населення, формування його моральних рис, а також як засіб вдосконалення педагогічного процесу, який здійснює сім'я та школа. У своїх працях він підкреслював, що «без активної участі батьків у шкільному житті, без постійного духовного спілкування та взаємного духовного

збагачення дорослих та дітей сама сім'я неможлива як головний центр суспільства, школа як найважливіший навчальний заклад та неможливий моральний прогрес» [84, с. 11]. За його словами, реалізація шкільно-сімейної співпраці, освітні здібності батьків насамперед забезпечують їхніми знаннями про наукові основи педагогіки. «З цього випливає, – писав він, – одне з найважливіших завдань школи – надати батькам базові знання з педагогіки. Школа повинна бути тісно пов'язана з батьківською громадою. Представники батьківської громади повинні бути безпосередньо залучені до навчального процесу як члени ради, як учасники дискусії про освіту та виховання» [84, с. 12].

Вихователь акцентував: низький рівень педагогічної культури й просвіти батьків є однією з головних причин дитячої бездоглядності та правопорушень. І стверджував, що багато батьків не знають, як правильно виховувати дітей, формувати їхній характер, ставлення, звички.

Тому за його ініціативою була створена система педагогічного всеобучу у школі с. Павлиш, основною ланкою якої була батьківська школа.

Створена В. Сухомлинським система педагогічної просвіти батьків не викликала ані перевантаження у вчителів, ані у батьків, оскільки керівництву школи вдалося позбутися деяких непотрібних, але широко розповсюджених форм діалогу вчителів з батьками. Головне було досягнуто – вчителі не відвідували учнів вдома, але їхні батьки регулярно відвідували школу [83].

Педагог підкреслював, що для оволодіння батьками основами педагогічної культури потрібні десятиріччя. Він писав: «Сьогоднішні батьки – це наші колишні учні; ми готували їх до батьківської місії ще тоді, коли вони сиділи за партою, – це дуже важливо! Безмежна повага та довіра до школи – ось що є найголовнішим для колективу наших батьків» [84, с. 435].

Таким чином, педагог надавав великої ваги педагогічній просвіті майбутніх батьків, особливу увагу звертав на проблему духовної підготовки молоді, на високу місію батька й матері. Вважаючи їхню невідповідність до народження та виховання дітей «великим нещастям для суспільства»,

доводив потребу створення «школи мудрості майбутніх батьків», завданням якої вбачав цілеспрямовану, систематичну й своєчасну підготовку до сімейного життя (нарис «Виховання майбутніх матерів і батьків», цикл етичних бесід «Сім'я, шлюб, любов, діти», праці «До материнського і батьківського обов'язку треба готувати чи не з колиски», «Моральне облагороджування почуття кохання і підготовка до шлюбу, батьківства, материнства» тощо) [82].

Для того ж, щоб зробити педагогіку наукою, зрозумілою для всіх, В. Сухомлинський розпочав роботу над «Батьківською педагогікою» – своєрідною енциклопедією сімейного виховання, де кожний маленький епізод, подія з життя школи чи сім'ї, легенда чи переказ – це канва, відправний момент для змістовної розмови, педагогічних роздумів і міркувань. У «Батьківській педагогіці» висвітлено найактуальніші проблеми виховання дітей у сім'ї, педагогічної освіти батьків і дорослих, соціальної педагогіки [82].

На зламі ХХ-ХХІ століть нові виклики спонукали звернутися до проблеми педагогічної просвіти батьків. Так, опираючись на дослідження Ю. Хямяляйнена, А. Співаковської, Р. Овчарової та інших дослідників в області педагогіки і психології сімейного виховання, виокремили такі моделі педагогічної і психолого-педагогічної просвіти батьків: адлерівська модель, навчально-теоретична модель (Б. Ськінер), модель комунікації (Т. Гордон), модель групової терапії (Х. Джіноут) та ін. [59, с. 25]. Основною метою означених моделей є передача батькам певної ідеї, необхідної їм для виконання виховних функцій.

Так, Р. Овчарова розробила ті моделі допомоги сім'ї, які можуть бути використані в психолого-педагогічній практиці. Серед них соціальна модель, психотерапевтична модель, діагностична модель, медична модель і педагогічна модель [59, с. 26].

Модель розуміється і презентується авторкою як метод вибудовування відносин з сім'єю з метою надання конкретної допомоги в ситуації, що

склалася, а її суть полягає у формуванні і розвитку батьківської компетентності: «підвищення психолого-педагогічної культури батьків, розширення і відновлення виховного потенціалу сім'ї, активне включення батьків у процес соціального виховання дітей» [59, с. 27].

Вивчаючи особливості організації взаємодії освітніх закладів із сім'ями учнів на практиці, а також аналізуючи наявну сьогодні психолого-педагогічну літературу, ми дійшли висновку: має сенс говорити не про якусь узагальнену абстрактну педагогічну модель допомоги сім'ї, а про уточнення типів організаційних моделей педагогічного супроводу сімейного виховання з метою надання допомоги закладам освіти в оптимальній оцінці їхніх можливостей в організації взаємодії з сім'ями.

Ми проаналізували *дві основні моделі взаємодії освітньої установи з сім'єю*. Це: інформаційно-консультативна і модель різнорівневої взаємодії сім'ї та школи.

Таким чином, *інформаційно-консультативна модель* спрямована на формування у батьків системи психолого-педагогічних знань про дитину, процес її виховання та розвитку, особливості спілкування та поведінки в різному віці. Технологічно це робиться через передачу певного обсягу знань у процесі індивідуального консультування та групової (фронтальної) інформації, де основними формами роботи з батьками є батьківські всеобучі, батьківські університети, тематичні класні збори тощо.

Модель *багаторівневої взаємодії сім'ї та школи* зорієнтована на включення всієї батьківської громади в окремому закладі освіти. Технологічно вона розроблена як частина організації багаторівневого підходу, який вирішить низку складних педагогічних проблем для досягнення соціально-педагогічних ефектів: зменшення соціальних та психологічних ризиків у процесі розвитку дитини.

Отже, на основі врахування ступеня суспільно-політичного розвитку країни, рівня й особливостей розвитку педагогічної науки, соціально-педагогічних процесів в Україні, специфіки світоглядної позиції і діяльності

науковців досліджуваного періоду нами виокремлено та обґрунтовано **етапи розвитку теорії і практики формування педагогічної просвіти батьків** (починаючи з другої половини XIX століття).

Перший етап (друга половина XIX – початок XX ст.) – педагогічна просвіта батьків виникла на сторінках педагогічної публіцистики в 60-70-і рр. XIX ст. як проблемне поле в окремих публікаціях; у 80-90-х роках в численних статтях науково-методичного характеру вона набула сили актуальної педагогічної проблеми з реальними засобами і формами її вирішення; на початку XX ст. – представляла певну систему, підкріплену теоретичним її обґрунтуванням та досить широкою практикою реалізації.

Другий етап (початок XX ст. – 60-ті рр. XX ст.) – етап інтенсивного розроблення теорії формування педагогічної пр. освіти батьків. На цьому етапі спостерігали значні теоретичні доробки педагогів щодо усвідомлення значущості проблеми формування педагогічної просвіти батьків, вивчення здобутків, накопичених у педагогіці родинного виховання минулого, наукове осмислення проблеми, обґрунтування форм і методів педагогізації батьків, пошуком нових підходів до змісту роботи з ними тощо.

Третій етап (70-ті рр. XX ст. – 80-ті рр. XX ст.) – етап теоретичного узагальнення і накопичення практичного досвіду, масового поширення педагогічних знань серед населення. Цей етап знаменувався створенням системи всезагальної підготовки батьків до виховання дітей – педагогічного всеобучу, яка забезпечувала єдність морального, розумового, естетичного, трудового і фізичного виховання дітей.

Четвертий етап (90-ті рр. XX ст.) – етап осмислення й переоцінки здобутого досвіду. Період розвитку педагогічної думки в умовах незалежної України, який характеризувався, з одного боку, звуженням системи формування педагогічної просвіти батьків, зменшенням кількості установ, що надавали педагогічну допомогу сім'ям, зникненням певних форм роботи з батьками (стіннівки та бюлетені на підприємствах, виїзні бесіди та лекції); з

іншого – узагальненням позитивних досягнень і урахуванням певних недоліків системи з метою подальшого її удосконалення.

П'ятий період – сучасний – формування моделей педагогічної просвіти батьків: інформаційно-консультативної та різнорівневої взаємодії з сім'єю.

Історіографічний пошук показав, що у науковій та історико-педагогічній літературі накопичено певний обсяг знань про педагогічну освіту батьків як запоруку ефективності сімейного виховання. Вважаємо, що поступове розширення змісту педагогічної просвіти, поява нових форм і методів взаємодії з батьками, широке залучення громадськості до поширення педагогічних знань, урахування прогресивних надбань попередніх років і використання передового досвіду відображають основні тенденції розроблення проблеми формування педагогічної просвіти батьків у сучасній теорії й практиці.

1.2. Особливості педагогічної просвіти сучасних батьків

Важливою складовою освітнього процесу сучасного закладу є організація роботи з батьками, сім'ями учнів та їхня психолого-педагогічна просвіта. Підвищенню педагогічної культури батьків впливає насамперед озброєння їх необхідними знаннями. Сучасні сім'ї відчують потребу в знаннях, засобах та методах виховання дітей, а часто – корекції та компенсації розвитку дитини. Таким чином, зміст психолого-педагогічної підготовки батьків включає знання багатьох антропологічних наук, які сприяють ефективності виховання дітей у сім'ї.

У нових умовах соціального, освітнього та технічного розвитку законодавство України чітко визначає межі відповідальності сім'ї за навчання та виховання дітей: батьки чи особи, які їх замінюють, повинні постійно піклуватися про своїх дітей, створювати відповідні умови для розвитку їхніх природних здібностей, зміцнення фізичного здоров'я, загальної освіти тощо [66].

Безперечно: сім'я – це первинне природне середовище, джерело духовної та матеріальної підтримки дитини.

Серед безлічі функцій, які виконує сім'я, найважливішою є виховна. Однак кризові явища, притаманні сучасному українському суспільству, економічні труднощі перешкоджають адаптації сім'ї як соціального інституту до нових умов, негативно впливають на її виховну роль. Сьогодні не кожна родина готова взяти на себе всю відповідальність за соціалізацію та розвиток дітей.

Однак, сім'я не є ізольованим мікросередовищем: багатоканальні зв'язки з'єднують її із суспільством; на реалізацію її виховної функції впливають різні зовнішні фактори. Важливе місце тут належить закладам освіти, педагогам, які через професійну освіту володіють необхідними психолого-педагогічними знаннями, професійними вміннями та навичками, що є важливим компонентом педагогічної співпраці у системі «дитина – батьки – вчитель» [65, с. 112].

Нами на основі теоретичного аналізу було визначено й охарактеризовано структурні компоненти відповідальності батьків за розвиток дитини молодшого шкільного віку. На основі аналізу існуючих психолого-педагогічних досліджень феномену «відповідальність», ми визначили структуру батьківської відповідальності: мотиваційний компонент, когнітивний компонент, поведінковий компонент. Структурні компоненти батьківської відповідальності та їхні основні показники представлені в таблиці 1.

Таблиця 1.

**Структурні компоненти батьківської відповідальності та їхні
основні показники**

Структурні компоненти батьківської відповідальності	Зміст показників структурних компонентів батьківської відповідальності
мотиваційний	емоційна зрілість
	ціннісні орієнтації
	моральна свідомість
когнітивний	психологічні, педагогічні знання батьків
	уявлення батьків про способи взаємодії з дитиною
	усвідомлення значення молодшого шкільного періоду в процесі становлення особистості дитини
поведінковий	тип виховання
	стиль взаємодії
	врахування індивідуальних особливостей дитини

Отже, у сучасних умовах функцію координації виховних дій сім'ї та школи покладено на заклад освіти і від того, як організована й реалізована робота з батьками учнів, значною мірою залежить ефективність процесу навчання і виховання дітей. Важливим завданням є широке залучення батьків, усіх дорослих членів сім'ї до співпраці з педагогічним колективом, до активної участі в житті закладу, класу [61].

Налагодження та підтримка педагогічної співпраці системи «діти – батьки – вчителі» повинне базуватися на принципах взаємоповаги, довіри, відповідальності та рівноправного партнерства. Основою такої співпраці має стати єдність з дитиною як найвища цінність.

Зміст психолого-педагогічної діяльності вчителів повинен бути спрямований на підвищення готовності батьків до виховання дітей,

усвідомлення важливості відповідального батьківства, передачу всім дорослим членам сім'ї певної психолого-педагогічної, фізіологічної та гігієнічної, правової інформації, формування відповідних практичних навичок.

Діяльність батьків і вчителів на благо дитини буде успішною лише в тому випадку, якщо вони стануть союзниками, що дозволить їм краще пізнати дитину, побачити її у різних ситуаціях, допоможе дорослим зрозуміти індивідуальні особливості дітей, розвинути їхні здібності, сформувані цінності, запобігати негативним проявам у поведінці тощо. Важливими завданнями вчителів є встановлення партнерських стосунків та спільних інтересів з родиною кожного учня, створення атмосфери довіри, взаєморозуміння, взаємодопомоги, співтворчості у вихованні та навчанні підростаючого покоління [61].

Отже, теоретичний аналіз джерел дає змогу охарактеризувати педагогічну просвіту як певну суму психолого-педагогічних, фізіолого-гігієнічних і правових знань, а також набутих у процесі навчання практичних умінь з виховання дітей (20, с. 13). Вчений підкреслював необхідність засвоєння батьками наукових знань з питань сімейного виховання шляхом цілеспрямованої педагогічної освіти. І. Гребенников розглядав педагогічну підготовленість батьків у тісному зв'язку з їхнім відношенням до виховання дітей, а також з практичною діяльністю [20].

До змісту педагогічної просвіти батьків відносять:

- теоретичні та практичні знання суто педагогічного характеру (цілі, завдання, форми, методи, фактори та умови морального, розумового, фізичного, естетичного виховання дітей у сім'ї);
- відомості про психологію як необхідну основу педагогічної просвіти, завдяки якій батьки можуть отримати знання про психічні процеси, що визначають духовне зростання людини, її психічний та фізичний розвиток, особливості та труднощі у вихованні обдарованих дітей, стосунки спадковості та виховання тощо;

➤ коло знань з анатомії та фізіології дитини, що дає батькам можливість краще зрозуміти природу та взаємозв'язок фізичного, розумового та морального виховання дитини, оволодіти знаннями про особливості раннього психічного розвитку, недоцільність розумових перевантажень, розумний вибір покарання та заохочення тощо [100; 101].

Останнім часом спостерігається певне звуження цього аспекту діяльності закладу освіти та вчителів, самовідчуження вчителів від роботи з сім'ями учнів. В результаті сім'я відчужується від середньої школи, вчителі – від батьків, сім'я – від інтересів творчого та вільного розвитку особистості дитини.

Виховна діяльність в сім'ї використовується суто на практиці, тому важливо допомогти батькам набути різних практичних навичок. Цьому сприяють *активні форми педагогічної просвіти* сучасних батьків: «круглі столи» педагогічні майстер-класи, батьківські конференції, батьківські дебати, консультації для батьків (як групові, так і індивідуальні), тренінги, батьківські збори, лекції тощо.

Дослідження організації підвищення рівня психолого-педагогічної компетентності батьків класними керівниками показало, що більшість педагогів віддають перевагу такій формі роботи, як батьківські збори за класичною схемою, що включає п'ять обов'язкових компонентів: 1. Аналіз навчальних досягнень учнів. 2. Ознайомлення батьків зі станом соціального та емоційного клімату на уроці. 3. Психолого-педагогічна освіта. 4. Обговорення організаційних питань. 5. Особисті розмови з батьками [30; 31].

Оскільки організація роботи з батьками в освітньому закладі – багатоаспектна, вона має значні педагогічні переваги й можливості. Успіх в організації співпраці великою мірою залежить від особистості й авторитету вчителя, його професійності, високих моральних, людських якостей, уміння спілкуватися з батьками, колегами, дітьми.

Розглянемо деякі аспекти роботи з сім'ями в сучасному закладі освіти. Робота вчителя починається із вивчення сім'ї з точки зору виконання нею

своєї виховної функції для встановлення неформальних взаємин між педагогами і батьками, створення бази співробітництва щодо виховання дитини, визначення умов і факторів, які сприятимуть ефективній співдії сім'ї та освітнього закладу [32, с. 26].

Оскільки стосовно сім'ї школа повинна стати консультативно-просвітницьким центром з психолого-педагогічних питань виховання, то починати таку роботу слід з вивчення самої родини. Формами вивчення виховного потенціалу сім'ї можуть бути: відвідування сім'ї учня, листування з батьками, запрошення батьків до школи. Ознайомлення з умовами життя дитини сприяє уявленню педагога про природу, інтереси та схильності дитини, його ставлення до батьків, старших та молодших членів сім'ї.

Провідною формою роботи з батьками, яка характеризується значною педагогічною доцільністю, є *батьківські збори*. Батьківські збори – це державний орган, який своїми рішеннями визначає завдання, зміст, напрями роботи батьківського колективу, класу, закладу освіти. Порядок їх проведення довільний, на розсуд вчителя. На батьківських зборах батьківський колектив об'єднується, формується загальна думка про актуальні проблеми життя класу, формується педагогічна культура батьківської громади. Батьківські збори висловлюють думку та погляди батьків та вчителів, приймають колективні рішення та загальні вимоги до навчання та виховання дітей. Ефективність батьківських зборів багато в чому залежить від вибору вчителя для обговорення з батьками відповідних педагогічних питань.

На батьківських зборах обирається батьківський комітет класу; узагальнюються результати роботи, систематичне проводиться ознайомлення батьків із завданнями, новим змістом та напрямками освітнього процесу, специфікою сучасного закладу освіти. Батьки отримують інформацію про правові основи інновацій в освіті, про результативність впровадження інклюзивної освіти тощо.

Важливим завданням сучасного закладу освіти є допомога батькам у становленні їх у ролі вихователів. Мається на увазі не лише створення гармонійних стосунків між батьками та дітьми, але й їхніх передумов: певного способу життя, дружби та поваги всіх членів сім'ї.

Таким чином, формування системи педагогічної просвіти, що веде до покращення психолого-педагогічної культури сучасної сім'ї – це процес виховання та перевиховання самих дорослих: батьків, інших членів сім'ї, навіть опосередковано дітей, який може бути корисним і необхідним навіть тим батькам, у яких немає проблем з вихованням своїх дітей.

Консультування «сам-на-сам» (індивідуальне) – це також одна з найважливіших форм взаємодії класного керівника з родиною. Це особливо важливо, коли вчитель прийшов до нового класу. Необхідна індивідуальна консультація має ознайомлювальний характер та полегшує налагодженню контакту між батьками та вчителем. У розмові з класним керівником у неформальній обстановці батьки мають можливість розповісти все про свою дитину, а вчитель – дізнатися про необхідні знання для професійної роботи з дитиною: особливості здоров'я; захоплення, інтереси; переваги в сімейному спілкуванні; поведінкові реакції; риси характеру; мотивація до навчання; моральні цінності сім'ї.

Слід зазначити, що в індивідуальній розмові класний керівник має слухати і чути більше, а не керуватися сухими повчальними порадами. Важливо спитати про родинні традиції, звичаї. Особливу увагу слід приділити нетрадиційним формам роботи з батьками: тематичні консультації; батьківські всеобучі; батьківські *вечори*; *батьківські тренінги*; *батьківські ринги*.

Тематичні консультації проводяться з питання, що стосується конкретного кола батьків. Іноді ці проблеми можуть бути конфіденційними. В тематичних консультаціях можливою є участь психолога, шкільного лікаря, представника поліцейського відділення, а в деяких випадках представника департаменту опіки та соціального захисту.

На *батьківських читаннях* не лише обговорюють проблему, але й вивчають її та рекомендовану літературу з означеної теми, після чого батьки отримують власне розуміння того, про що читають. Батьківські вечори спрямовані на об'єднання батьківської команди. Форми вечорів дозволяють висловити свою думку за допомогою вибору однієї із запропонованих тем, щоб почути корисні для себе думки інших батьків та з'ясувати щось цінне для виховання дитини. *Батьківський тренінг* спрямований на набуття важливих навичок взаємодії, встановлення відносин довіри та співпраці між батьками та дітьми, покращення взаєморозуміння в сім'ї [31; 32].

Одним із проблемних, на нашу думку, залишається такий аспект організації роботи з батьками учнів в сучасному закладі освіти, як корекція виховної діяльності родин, умови життя в яких негативно впливають на розвиток особистості дитини.

Корекція виховної діяльності таких родин повинна починатися з глибокого і змістовного вивчення вчителем умов життя, побуту, взаємин між дорослими і дітьми, особистості кожного з батьків, рівня їх загальної та педагогічної культури [37, с. 29].

На нашу думку, важливо, аби вчитель не тільки виявив основну причину неблагополуччя, але й його витoki, закладені в особистостях батьків, інших дорослих членів сім'ї, визначив найбільш істотні помилки в сімейному вихованні та шляхи їхнього усунення, тобто окреслив можливості застосування індивідуального підходу до членів таких родин. Такий підхід вимагає від учителя спеціальних професійних умінь, обов'язкового дотримання педагогічного такту, доброзичливого ставлення до батьків і дітей у будь-яких ситуаціях.

Доцільно наголосити на необхідності тісної взаємодії психологічної служби школи і вчителя. Саме практичний психолог повинен допомогти педагогам і батькам знайти вихід з конфліктної ситуації, оволодіти навичками та прийомами міжособистісного спілкування.

На думку Довженко Т., педагогічна просвіта батьків відбувається упродовж усього життя людини. Будучи процесом складним і тривалим, вона має декілька складових:

- латентну, приховану – коли дитина вбирає ті стосунки, прийоми, способи, якими її виховують, а потім, стаючи дорослим, людина відтворює ті самі способи і прийоми, які відображалися в її пам'яті;
- традиційну, прийнятну в цій культурі, тобто пов'язану з передачею знань, необхідних для життєзабезпечення дитини, таку, що здійснюється, як правило, прямим навчанням або навчанням традиційними способами (для міської культури – часто через книги і засоби масової комунікації);
- ситуативну, пов'язану з передачею батькам необхідних знань, що здійснюється часто за допомогою рад і консультацій, у тому числі зі знайомими, рідними, лікарями, вихователями, психологами і педагогами;
- рефлексію, яка забезпечує аналіз багатовимірних процесів життєвої реальності, наслідків зроблених батьками дій і в якій дитина розглядається як самостійний суб'єкт стосунків [31; 32].

Отже, модернізація усієї виховної системи сучасного освітнього закладу забезпечується насамперед взаємодією педагогів з батьками учнів, утвердження батьків, усіх дорослих членів родини в якості суб'єктів цілісного виховного процесу, формуванням у них установки на самостійну творчу діяльність шляхом упровадження активних форм, передових технологій і методик психолого-педагогічної про світи батьків.

1.3. Співпраця школи і сім'ї з проблеми формування гуманних батьківсько-дитячих взаємин

Сучасна сім'я є найважливішим соціальним середовищем формування особистості і ключовим інститутом виховання, який відповідає не лише за матеріальний добробут дитини, але й за її моральне обличчя, навчальний і культурний рівень життя. Саме в ній формуються гуманні моральні основи

особистості, оскільки сім'я є визначальною «школою» взаємин з людьми. Проте в зв'язку із загостренням економічної ситуації в країні умови сучасного життя спонукають батьків працювати на двох-трьох роботах або ж далеко від дитини, що значно скорочує час спілкування з дитиною, збіднює соціально-комунікативні зв'язки, заважає підвищенню освітнього і культурного рівня батьків, знижує виховний потенціал сім'ї. Психологічний дискомфорт, нестабільна емоційна атмосфера в сім'ї, психолого-педагогічна некомпетентність батьків можуть спричинити формування неадекватної і негативної поведінки дітей і підлітків [25].

Успіху в розв'язанні специфічних завдань формування гуманних батьківсько-дитячих взаємин можна досягти, якщо виховання у школі й сім'ї розглядати як єдиний процес.

Дослідники по-різному підходять до розуміння взаємодії школи і сім'ї, виокремлюючи різні *напрями* цього процесу, такі як: залучення до управління закладом освіти, робота в шкільному та батьківському комітетах, надання школі грошово-матеріальної допомоги, надання педагогічним колективом школи психолого-педагогічної допомоги батькам у вихованні дітей [25; 26; 28; 36; 59].

На нашу думку, взаємодія сім'ї і школи – складна проблема, що пройшла в своєму розвитку тривалий час, набуваючи різного сенсу, характеризуючись різними підходами до її вирішення на різних етапах поступу суспільства. І сьогодні взаємодія цих двох інститутів не втрачає своєї актуальності, наповнюючись новим змістом, що зумовлено процесами, які відбуваються як в системі освіти, так і в сім'ї.

Нові реалії життя потребують врахування нових підходів до взаємодії сім'ї і школи. Не можна нехтувати тим фактом, що наше сьогодні на сутність взаємодії сім'ї та школи здійснило негативний вплив. Протиріччя, що існують у сучасних виховних підходах, позначаються на ефективності виховного процесу. Справа в тому, що традиційна взаємодія школи і сім'ї у вихованні підростаючих поколінь, коли всі члени громади переймаються

станом розвитку, виховання, соціалізації дітей, готові надавати необхідну допомогу закладам освіти, а школи намагаються коригувати сімейні взаємини, професійно підтримуючи батьків і дітей в облаштуванні родинного життя, була притаманна виключно радянському суспільству. Разом з тим у країнах розвиненої демократії школа і сім'я за своєю суттю різні, відносно незалежні і є окремими інституціями: сім'я – інтимно-персональною, школа – соціальною [65, с. 112].

У наш час ситуація певним чином змінилась. Багаточисельна армія батьків на перше місце ставить матеріальне забезпечення дітей, а вже потім турбується про їхнє виховання. Спостерігається пониження рівня активності сім'ї у її взаємодії з школою. Причини цього віднаходимо найперше у тому, що батькам через зайнятість на роботі або ж її пошуки не вистачає часу на спілкування зі власними дітьми. Сумні реалії сьогодення – неблагополучні родини, дистанційні сім'ї заробітчани також не сприяють укріпленню родинних зв'язків. З року в рік збільшується кількість неповних сімей, в яких діти також суттєво страдають від не достатності батьківської уваги.

По-друге, варто враховувати те, що на сучасному етапі на засвоєння дітьми моральних, трудових, естетичних та ін. норм, у тому числі і формування гуманної міжособистісної взаємодії, суттєво впливає телебачення, Інтернет. Ці джерела інформації прямо не спонукають дітей, підлітків ні до позитивних, ні до негативних дій, ставлячи дітей перед непростим вибором різних телепередач, сайтів в Інтернеті. Вірному вибору дітей повинні навчити батьки, педагоги, оскільки діти шкільного віку в силу своїх вікових особливостей ще не мають вироблених критеріїв відбору стосовно таких передач. Проте, знову ж-таки, внаслідок недостатності часу на спілкування з дітьми або ж неухважності до власних дітей, завантаженості на роботі з боку батьків та вчителів діти такої допомоги не отримують.

По-третє, змінився характер взаємодії батьків з педагогами. Сім'я зацікавлена більшою мірою оцінками, які одержує дитина, до педагога часто

ставляться не як до авторитетного наставника, а як до представника обслуговуючого персоналу.

Це найперше стосується сімей з високим матеріальним достатком. Певна частина батьків взагалі відсторонюється від виховання дитини, вважаючи, що цим повинна займатися школа [61].

Науково-методичне забезпечення роботи закладу загальної середньої освіти з сім'єю, яке, насамперед, відбувається через взаємодію сім'ї і школи, передбачає підхід до сім'ї не лише як до об'єкта виховання, але й як до суб'єкта саморозвитку, саморегуляції і має на меті підвищення її суб'єктної позиції, соціально-педагогічну і психотерапевтичну діяльність.

Переконані: як суб'єкт виховного впливу, сім'я є головною ланкою у вихованні дитини, забезпеченні достатніх матеріальних та педагогічних умов для її фізичного, морального та духовного розвитку. Сім'я веде активну роботу з виховання дітей.

Важливим аспектом цього положення є знання дорослими членами сім'ї особистісних якостей дитини: фізичного і психічного здоров'я, стійкості нервової системи, реакцій на ті чи інші види подразнень, витривалості, готовності до співпраці й взаємодії, інтересів й можливостей. Для успішного здійснення виховання дитини дорослим слід зосереджувати увагу на достовірності, об'єктивності й повноті інформації, яка виступає основою виховного процесу.

Так, учена Т. Лодкіна виокремила такі особливості сучасної сім'ї, які, на наш погляд, мають відношення і до українських сімей:

- у цілому поведінка сім'ї керується певними соціальними нормами, які створювалися в ході історичного розвитку, формуються протягом тривалого часу і є порівняно стійкими. Звідси головна мета роботи – сприяння укріпленню сім'ї, залучення її до нових соціальних норм, засвоєння цих норм поколінням;
- сім'ю об'єднують спільні інтереси, взаємна повага, спільне почуття відповідальності за долю близьких людей. Тому шлях до її зміцнення лежить

через виховання і розвиток почуття взаємної відповідальності її членів, самоконтроль, усвідомлення цінності сімейного життя, підвищення психолого-педагогічної культури батьків;

- члени сім'ї об'єднані різноманітними внутрішньо сімейними взаєминами, тому позитивний ефект може здійснитись не через прямий, а опосередкований вплив на сім'ю;
- сім'я взаємодіє з соціальним середовищем через різноманітні і складні зв'язки, тому виникає необхідність комплексного і узгодженого підходу до засобів допомоги і підтримки сім'ї;
- суттєве значення мають особистісний і інтимний характер шлюбно-сімейних взаємин, різноманітність і неповторність конкретних ситуацій розладу в сім'ї, які потребують індивідуального підходу і спеціалізованої допомоги;
- потрібно враховувати специфічний характер і обмеженість прикладів сімейної поведінки, засвоєних ще в дитинстві. Звідси виникає необхідність організації педагогічно доцільного укладу життя сім'ї [44, с. 34].

Насамперед педагоги мають усвідомлювати, що сім'я та школа мають спільну мету – виховати всебічно розвинену гармонійну особистість, здатну реалізувати себе в професійному, громадянському і сімейному аспектах.

В ідеалі ці два суспільні інститути мають доповнювати один одного, збагачуючи дитину досягненнями, які виробила культура, тим самим сприяючи її гармонійному та всебічному розвитку [43].

Слід відзначити, що останнім часом з тих чи інших причин школа і сім'я перебувають у стадії перманентної конфронтації. Шкільні вчителі дають негативні характеристики сім'ї, звинувачуючи батьків у самоусуненні від виховання власних дітей. Батьки, у свою чергу, зневажливо ставляться до вчителів, указуючи на їхній низький професійний рівень, невисокі моральні якості. У багатьох сім'ях не вважають за необхідне звертатися до педагогів з приводу проблем, які виникають у вихованні дітей. До педагогів батьки звертаються зазвичай тоді, коли вже запізно.

Попри все за певних умов гострота проблеми взаємодії школи і сім'ї в сучасних умовах може бути знята. Для цього необхідно, аби суб'єкти взаємодії вибудовували основи культури спілкування, необхідні для розв'язання проблем дитини. Останнім часом психолого-педагогічна наука робить спроби окреслити шляхи відмови від традиційних і запропонувати нові підходи в розв'язанні проблем взаємодії сім'ї та школи, виховання дітей та підлітків. У цьому ракурсі варта уваги, на наш погляд, позиція Н. Щуркової, яка приймає як вихідні такі положення.

1. Педагог має усвідомити: культура передбачає недоторканість родини й невтручання в сімейні взаємини. Втручатися в життя сім'ї можливо у виняткових випадках, коли нехтуються інтереси дитини, коли її здоров'я, життя, добробут перебувають у небезпеці з вини батьків або інших дорослих членів сім'ї.

2. Школа – не рідний дім, а сім'я ніколи не замінить школи. Звідси випливає, що логіка шкільного та логіка сімейного виховання не тотожні.

Розводячи виховні сфери школи і сім'ї, педагог має враховувати психологію дитинства й дорослішання дитини і, певним чином, зближуючи ці дві сфери, у жодному разі не намагатися підмінити собою батьків і не інструментувати шкільне життя як життя родинне.

3. Школа не є частиною ринкового простору, оскільки не надає послуг, не торгує крамом, не обслуговує батьків. Школа – інститут соціальний, її призначення – передавати як естафету духовні надбання людства й учити дитину жити у світі матеріальних продуктів культури. Школа вільна від батьківських вказівок і настанов в організації своєї професійної діяльності. Школа незалежна від батьків у будові життєдіяльності школярів [106, с.7].

Однак і шкільна, і сімейна сфери не існують ізольовано в житті дитини, яка, приходячи до школи, репрезентує світ своєї родини, умови життя, спектр соціальних взаємин, звички, манери поведінки, зрештою, рівень інтелекту.

Педагог як представник шкільної виховної сфери не має можливостей, аби кардинально (навіть за потреби) змінювати умови сімейного життя дитини, він не уповноважений втручатися в родинний уклад.

Школа завжди прагнула до взаємодії з сім'єю. Це знаходило своє відображення в корекції сімейного виховання, у педагогічній просвіті батьків, у безкінечному «листуванні» з батьками з приводу навчання і поведінки їхніх дітей, у викликах батьків до школи тощо. Контакт з батьками як взаємодія може бути встановлений лише за умови, що обидва суб'єкти усвідомлюють: тільки спільними зусиллями можна створити умови для розвитку та виховання дитини, допомогти їй у набутті необхідного соціального досвіду.

Визначальною умовою взаємодії цих двох суб'єктів – батьків і педагога – є вичерпне уявлення про зміст виховної діяльності один одного, розуміння переваг і недоліків шкільного і сімейного виховання, можливостей щодо завдань і засобів виховного впливу заради благополуччя дитини, адекватність виховних дій заради запланованого кінцевого результату.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що як школа, так і сім'я мають свої недоліки і переваги. Так, виховуючись тільки в сім'ї, отримуючи любов і турботу з боку рідних, дитина не вступає в контакт з ровесниками. Якщо ж дитина позбавлена батьківської ласки і любові, не бере участі у справах родини, не має постійних обов'язків, а, натомість, більшу частину часу проводить у освітньому закладі, то в неї порушується емоційний зв'язок з рідними людьми, не повністю реалізується її потреба у спілкуванні з ними.

Висновки до першого розділу

У першому розділі магістерської роботи ми з'ясували, що для розвитку педагогічної науки важливе значення має система представлення та розповсюдження науково-педагогічних результатів, однією зі складових якої є наукова педагогічна періодика. Вона посідає в цій системі одне з провідних

місць: саме їй надають перевагу науковці-педагоги та освітяни-практики для оприлюднення своїх наукових розроблень.

У дослідженні з'ясовано, що ідея педагогічної просвіти батьків у педагогічній науці не нова. Ще з глибокої давнини дійшли до нас «Повчання» Володимира Мономаха, «Житіє Євдокії Полоцької», «Повчання дітям» ченця Ксенофонта, «Києво-Печерський патерик», в яких ідея батьківського виховання відіграє значну роль. Пізніше до цієї проблеми звертались (П. Каптерев, Я. Коменський, П. Лєсгафт, М. Лютер, І. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, Ф. Фребель та ін.).

Отже, на основі врахування ступеня суспільно-політичного розвитку країни, рівня й особливостей розвитку педагогічної науки, соціально-педагогічних процесів в Україні, специфіки світоглядної позиції і діяльності науковців досліджуваного періоду нами обґрунтовано п'ять етапів розвитку теорії і практики формування педагогічної просвіти батьків (починаючи з другої половини ХІХ століття). Перший етап (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.); другий етап (початок ХХ ст. – 60-ті рр. ХХ ст.); третій етап (70-ті рр. ХХ ст. – 80-ті рр. ХХ ст.); четвертий етап (90-ті рр. ХХ ст.); п'ятий період – сучасний.

На підставі психолого-педагогічного аналізу доробку вчених встановили, що під психолого-педагогічною просвітою батьків розуміють процес їхнього інформування про особливості розвитку їхніх дітей, способи їхньої взаємодії, побудований в контексті життєдіяльності суб'єктів взаємодії відповідно до цінностей культури та гуманізації стосунків. Педагогічна просвіта завжди спрямована на розвиток особистості батьків шляхом передачі психолого-педагогічних знань та досвіду гуманних стосунків.

Характерною особливістю психолого-педагогічної просвіти сучасних батьків, яка вирізняє її з-поміж інших видів просвіти (медичної, екологічної тощо), є не лише її зміст, а й методи, за допомогою яких вона здійснюється. Передовсім це обмін педагогічним досвідом, який у кожній сім'ї є унікальним. Ще однією характерною особливістю є те, що в процесі

освоєння педагогічних знань продовжує розвиватися і особистість самих батьків.

З'ясували, що сучасна школа завжди прагнула до взаємодії з сім'єю. Це знаходило своє відображення в корекції сімейного виховання, у педагогічній про світі батьків, у безкінечному «листуванні» з батьками з приводу навчання і поведінки їхніх дітей, у викликах батьків до школи тощо. Контакт з батьками як взаємодія може бути встановлений лише за умови, що обидва суб'єкти усвідомлюють: тільки спільними зусиллями можна створити умови для розвитку та виховання дитини, допомогти їй у набутті необхідного соціального досвіду.

Визначальною умовою взаємодії цих двох суб'єктів – батьків і педагога – є вичерпне уявлення про зміст виховної діяльності один одного, розуміння переваг і недоліків шкільного і сімейного виховання, можливостей щодо завдань і засобів виховного впливу заради благополуччя дитини, адекватність виховних дій заради запланованого кінцевого результату.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ БАТЬКІВ

2.1. Формування психолого-педагогічної культури батьків – педагогічної просвіти батьків

Підґрунтям взаємодії сім'ї з освітньою установою дедалі частіше стає індивідуальний підхід до кожної дитини, в якому поєднуються уважне відношення до особистості з повагою і вірою в її добрі починання. Багато батьків розуміють, що розвиток дитини буде повноцінним, якщо відносини з нею будуть партнерськими, якщо проявляється увага до потреб і інтересів дитини, якщо з повагою ставитимуться до її волі, а обмеження розповсюджуються лише на життєво важливі й принципові моменти [80, с. 15].

У всіх народів визначальним був культ Матері та Батька. У християнстві вже впродовж двох тисячоліть сповідують культ Матері Божої. В одній із Біблійних заповідей наголошується: «Шануй батька і матір свою».

Українська народна педагогіка, заснована на багатовіковому досвіді, завжди підтримувала культ матері та батька, культ сім'ї. Матері і батькові відводилася найвища, найавторитетніша роль. Успіх фізичного та соціально-психічного розвитку дітей залежав від них («Хороші діти – це честь батька й матері»; «Яка хата – такий тин, який батько – такий син»; «Молодь багата мудрістю мами й тата»; «Тільки в світі правди, що рідний отець та мати». У стародавні часи, коли ще не було шкіл, системи громадського виховання, тільки батьки несли відповідальність за виховання дітей. Ця відповідальність була не тільки перед собою, а й перед громадою, суспільством. Тому в народі найвище цінували людей, які виховали порядних дітей [80].

На нинішньому рівні психолого-педагогічної готовності батьки найчастіше зосереджені на досвіді близьких до них людей, на свій власний

досвід і зразки, що надаються засобами масової інформації. У той же час, як правило, забувається, що дитина – індивідуальна, а будь-який досвід має обмежене застосування. Не береться до уваги і той факт, що нинішня дитина виховується не минулим досвідом родичів в умовах величезної сім'ї, що мало не автоматично забезпечувала більш-менш прийнятний результат, а всього одним-двома батьками (в нуклеарній сім'ї).

Також сьогоднішні сім'ї не такі схожі, як у недавньому минулому. Вони все частіше поділяються на окремі типові групи, кожна з яких має свої економічні та педагогічні проблеми, власні можливості, певні очікування щодо освіти, власний інтерес до педагогічної теорії та практики сімейного та соціального виховання. У співпраці з ними більше не можна обмежуватися формами традиційної освіти. Задоволення освітніх потреб сучасних батьків можливо лише за умови серйозного та цілеспрямованого вивчення змін, які приносять реформи в наше суспільство в сім'ї [1, с. 26].

Так, І. Гребенников визначав педагогічну про світу батьків як: певну суму психолого-педагогічних, фізіолого-гігієнічних і правових знань, а також набутих у процесі навчання практичних умінь з виховання дітей [20, с. 13]. Вчений наголошував на необхідності засвоєння батьками наукових знань з питань сімейного виховання шляхом цілеспрямованої педагогічної освіти.

Окрім того, І. Гребенников досліджував педагогічну підготовленість батьків у тісному зв'язку з їхнім відношенням до виховання дітей, а також з практичною діяльністю [20].

У контексті нашого дослідження вагомим є доробок І. Гребенникова, оскільки вчений аналізує педагогічну просвіту батьків у взаємозв'язку з проблемами сімейного виховання, де простежується залежність між рівнем педагогічної освіти батьків і результативністю виховного процесу, що і на сьогодні має вирішувати педагогічну освіту батьків [19-22].

Отже, під психолого-педагогічною просвітою батьків розуміємо процес їхнього інформування про особливості розвитку їхніх дітей, способи їх взаємодії, побудований в контексті життєдіяльності суб'єктів взаємодії

відповідно до цінностей культури та гуманізації стосунків. Ми вважаємо, що педагогічна просвіта орієнтується на розвиток особистості батьків через передачу психолого-педагогічних знань та досвіду гуманних відносин. Характерною особливістю педагогічної пр. світи батьків, яка відрізняє її від інших видів (медичної, екологічної тощо), є не лише її зміст, а й методи, за допомогою яких вона здійснюється. Перш за все, це обмін педагогічним досвідом, унікальним для кожної родини. Ще одна характерна особливість полягає в тому, що в процесі набуття педагогічних знань особистість самих батьків продовжує розвиватися.

На відміну від інформування, просвіта передбачає наявність зворотного зв'язку, розкриття позицій випробовуваних під час обговорення певних питань – у цьому випадку учасники (слухачі) активніші. Іншими словами, якщо в процесі інформування необхідно зв'язатися з кожним із батьків (це обов'язок школи), то займатися просвітою – це право. Не кожна школа це робить, і не всім батькам це потрібно.

У магістерській роботі ми розробили та послуговувалися *моделлю педагогічної просвіти батьків* (рис.1). Так, структурними елементами моделі є такі: озброєння батьків психолого-педагогічними знаннями (мета); збагачення сучасними досягненнями педагогічної науки (зміст); передовий досвід просвіти батьків, що історично склався в шкільній системі (джерело); вдосконалення і покращення якості освіти батьків (чинник); самобутня національна педагогічна культура, звичаї і традиції предків, вербальні, публіцистика, наочні, інтерактивні (засоби); педагогічні традиції системи освіти (форми і методи); результат педагогічної освіти батьків (модернізація виховного процесу в школі) – грамотність батьків.

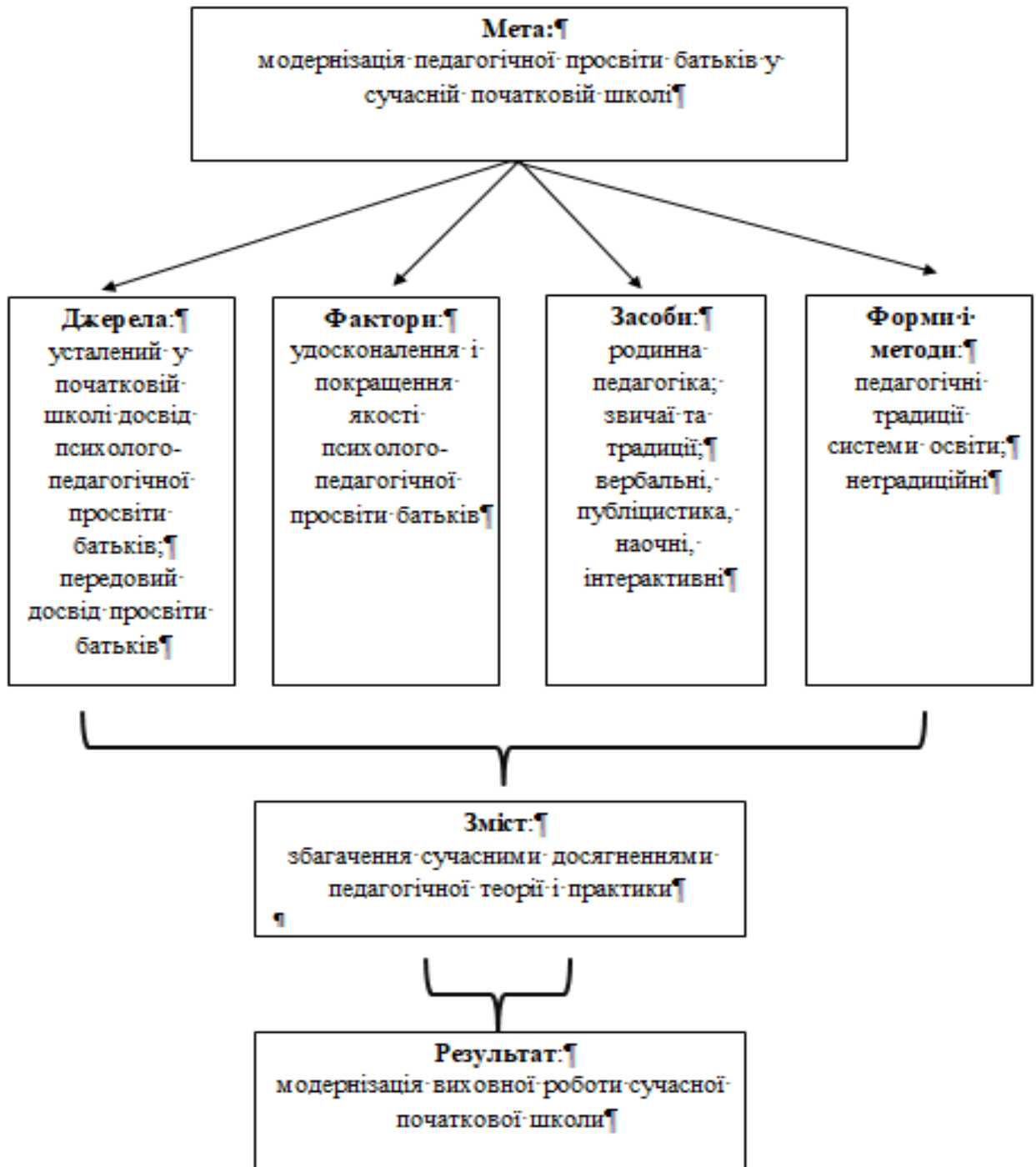

Рис. 1. Модель педагогічної освіти батьків

Таким чином, освіта батьків, на відміну від консультування та підтримки, визначається як колективна форма співпраці з батьками. Відповідно, слід звернути увагу на такий аспект як формування педагогічної спільноти, яка займається освітньою діяльністю. Ця вчительська громада повинна розробити загальну концепцію психолого-педагогічної освіти.

Щоб успішно проводити таку роботу з батьками, сам вчитель повинен не лише мати уявлення про сучасні особливості сімейного виховання, але й вміти м'яко передавати ці знання, не ставлячи під сумнів цінності та позицію батьків. У сучасних умовах у суспільстві не існує єдиної концепції сімейного виховання, тому завдання вчителя – спонукати дорослих до формування власної концепції, а не сліпо слідувати за кимось іншим. Саме навички рефлексії допомагають батькам стати на шлях свідомої взаємодії із власною дитиною.

Таким чином, ми з'ясували, що значне місце в системі роботи класного керівника з батьками учнів відводиться психолого-педагогічній просвіті. Накопичення психолого-педагогічних знань батьків має бути тісно пов'язане з розвитком їхнього педагогічного мислення, практичних навичок та вмінь у навчанні. Необхідно, щоб інформація була ініціативною, заснованою на практичній доцільності, демонстрації досвіду, конкретних фактів. Ці обставини визначають вибір змісту, а також форму організації пр. освіти батьків.

Удосконалення психолого-педагогічної культури батьків є важливим кроком у роботі з батьками, адже сім'я багато в чому визначає успіх виховання. Психолого-педагогічна культура батьків є невід'ємною частиною загальної культури людини, що відображається в накопиченому досвіді виховання дітей у сім'ї. Позитивно впливаючи на весь спосіб життя сім'ї, педагогічна культура батьків лежить в основі реальної педагогічної діяльності батьків і матерів, допомагає уникнути традиційних помилок у сімейному вихованні та знайти правильні рішення в життєвих ситуаціях, пов'язаних з вихованням дітей.

Поняття «психолого-педагогічна культура» в сучасній педагогічній літературі трактується досить широко і неоднозначно [1, с. 63]. З одного боку, педагогічна культура відображає рівень засвоєння людиною, фахівцем соціально-педагогічного досвіду, який склався в суспільстві, з іншого – впровадження цього досвіду у повсякденне життя. Низка дослідників

(В. Вершинін, І. Колеснікова) розуміють педагогічну культуру як частину загальнолюдської культури, яка за своїм змістом має світовий педагогічний досвід, зміну культурних епох та відповідні освітні парадигми, історію педагогічної науки [12].

У «Педагогічному енциклопедичному словнику» культура тлумачиться як історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих зусиль та здібностей людини, виражений у типах та формах організації життя та зовнішньоекономічної діяльності людей у їхніх стосунках, соціальних та матеріальних та духовних цінностях. Тобто. під педагогічною культурою батьків ми розуміємо педагогічну підготовку та зрілість їх як вихователів, що дає реальні позитивні результати у процесі сімейного та соціального виховання дітей.

Зміст психолого-педагогічної культури має такі компоненти: знання психології, фізіології дітей, медицини, права; педагогічні знання та вміння, методи спілкування, програми розвитку та методи навчання; цінність і моральна свідомість батьків, розуміння їхньої ролі, відповідальність у вихованні, їхні педагогічні переконання. Відсутність батьківських знань призводить до того, що воно здійснюється сліпо, що рано чи пізно неминуче позначиться на розвитку дитини, на рівні її виховання [19].

Педагогічна культура – невід’ємна частина загальної культури батьків, яка включає досвід виховання дітей у сім’ї, набутий різними категоріями батьків безпосередньо у своїй країні, інших країнах, а також спадщину народної родинної педагогіки.

Підґрунтям для визначення поняття «педагогічна культура» є філософське розуміння культури як характеристики розвитку творчих сил і здібностей людини та вчення про провідну роль діяльності в її формуванні. Особистісний прояв культури проявляється у щоденній діяльності, ставленнях, поведінці, способі життя, засвоєнні культурних досягнень, знань, умінь, навичок. Педагогічна культура батьків реалізована у креативній

освітній діяльності і є підставою для формування духовно багатой та розвиненої особистості.

Отож, під психолого-педагогічною культурою батьків ми розуміємо їхню достатню готовність виховувати дітей різного віку в сім'ї, вміння застосовувати якості вихованця у сімейному житті. Педагогічна підготовка батьків характеризується певним обсягом (базовим мінімумом) знань з психології, педагогіки, фізіології, гігієни, навичок та вмінь, набутих у процесі виховання та догляду за дітьми.

Педагогічна культура батьків реалізується у всіх видах навчальної діяльності, сприяє формуванню різноманітних стосунків, спілкування, забезпечує само пізнання, само розвиток, само виховання, само вдосконалення шляхом засвоєння людського досвіду.

У магістерській роботі ми послуговуємось характеристикою педагогічної культури, що проявляється на *різних рівнях: соціально-педагогічному, науково-педагогічному, професійно-педагогічному та особистісному*. З соціально-педагогічної точки зору педагогічна культура виступає засобом педагогізації оточуючого. Вчителі, батьки, педагогічні громади є носіями та творцями педагогічної культури в цьому сенсі. Науково-педагогічний рівень дозволяє розглядати педагогічну культуру як частину загальної та національної духовної культури, сфера педагогічних цінностей якої охоплює педагогічні теорії, мислення, свідомість, культурні зразки практичної діяльності. У професійно-педагогічному плані педагогічна культура розглядається як сфера професійної діяльності, яка включає соціальні вимоги до неї, закони культурної ідентифікації вчителя. Педагогічну культуру можна розглядати як особисту властивість учителя та вихователя (особистісний рівень).

Безперечно, педагогічна культура є частиною загальнолюдської культури, яка найбільш повно відображає духовні та матеріальні цінності навчання та виховання, а також способи творчої діяльності, необхідні для успішної соціалізації особистості. Педагогічна культура розглядається

багатьма вченими (Т. Алексєєнко) як програма соціальної спадщини, яка розвивається історично, включає соціально-педагогічний ідеал, адекватні форми та методи її досягнення, предмети педагогічної культури, якими можуть бути батьки, родина, вчителі тощо, суспільство, держава [1].

2.2. Модель психолого-педагогічної культури батьків здобувачів початкової школи

Таким чином, термін «психолого-педагогічна культура» стосується досить об'єктивно як до професійних викладачів, так і до батьків та суспільства в цілому. Педагогічні засади підготовки батьків до освітньої діяльності повинні забезпечити значне підвищення їхньої педагогічної культури. Педагогічна культура означає рівень педагогічної підготовки батьків, що дозволяє їм зробити сімейне виховання цілеспрямованим і успішним процесом, повноцінним завданням розвитку та виховання дитини в єдності зі школою [1, с. 64]. У структурі психолого-педагогічної культури батьків виокремлюють когнітивний, операційний, комунікативний, рефлексивний, емоційний **компоненти**. Стисло охарактеризуємо компоненти психолого-педагогічної культури батьків.

Так, для проведення формувального експерименту було розроблено *модель формування психолого-педагогічної культури батьків* дітей в умовах початкової школи, яку подано на рис.1.

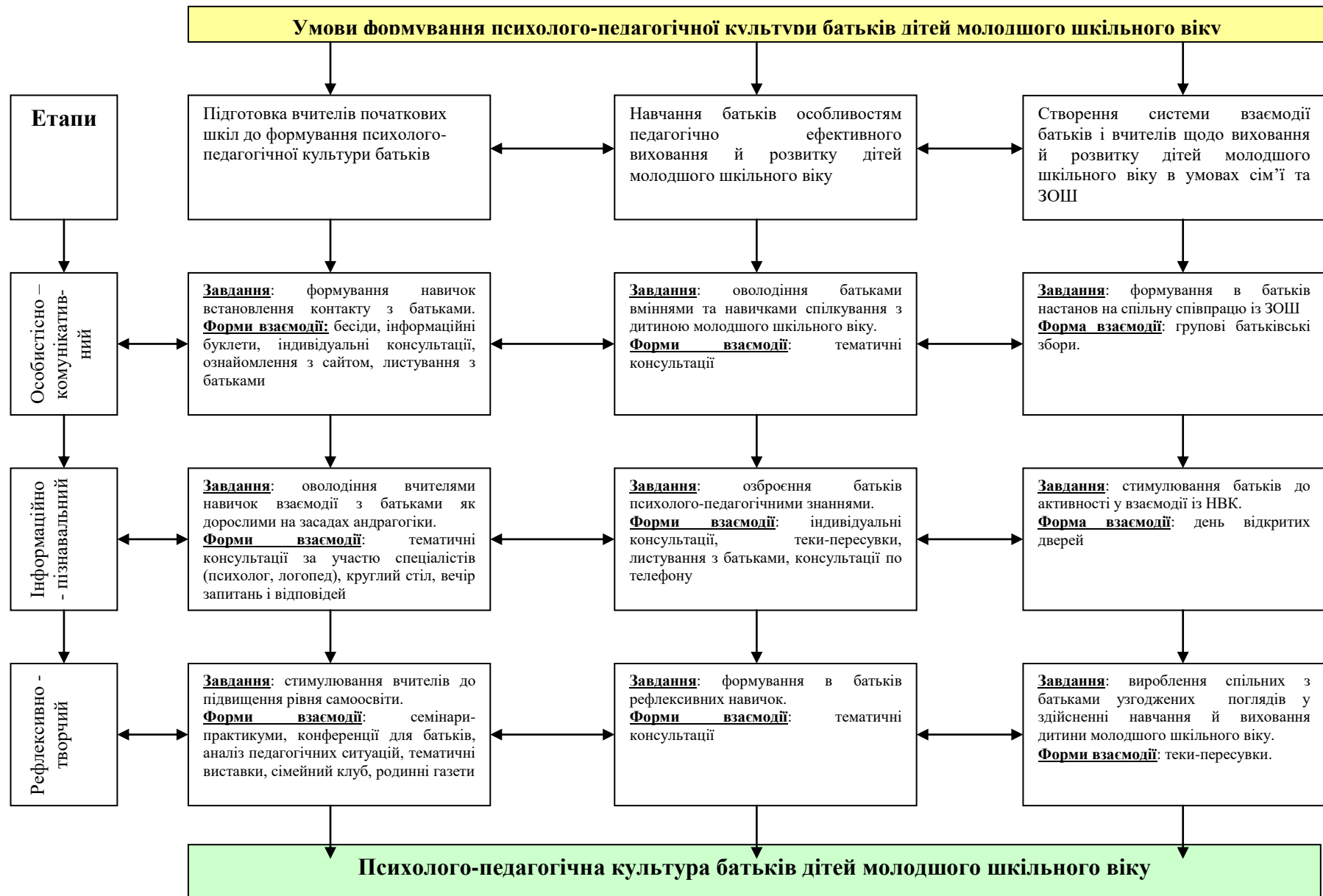

Рис. 2. Експериментальна модель формування психолого-педагогічної культури батьків дітей молодшого шкільного віку в умовах початкової школи

Когнітивний компонент педагогічної культури є певною сумою психолого-педагогічних, анатомо-фізіологічних, правових знань, необхідних для повноцінного здійснення виховання в сім'ї. Перш за все, це знання особливостей вікового, анатомо-фізіологічного і психічного розвитку дітей, підлітків, юнаків, розуміння цінностей сімейного життя і сімейного виховання: любов, здоров'я, здоровий спосіб життя, сімейні і культурно-національні традиції і звичаї; володіння знаннями про проблеми, типові помилки сімейного виховання і способи їхнього усунення; знання прав і обов'язків батьків, питань правового і економічного захисту особистості дитини.

Операційний компонент педагогічної культури включає усвідомлене володіння батьками різноманітністю методів, прийомів, форм виховної взаємодії з дитиною, уміння організувати життя і заняття дітей в сім'ї, організувати сімейну працю і відпочинок, уміння діагностувати здібності, інтереси і схильності дитини.

Комунікативний компонент педагогічної культури батьків включає, перш за все, уміння батьків створювати сприятливий психологічний клімат в сім'ї, уміння розуміти дітей і інших членів сім'ї, терпимість до іншої думки, уміння виразити свої: психічний стан і думки, уміння попереджати і вирішувати конфлікти.

Компонент рефлексії педагогічної культури припускає наявність у батьків умінь аналізувати власні дії і стани, оцінювати ефективність методів, що застосовувалися, прийомів взаємодії з дітьми, причини успіхів і невдач, помилок і утруднень, що виникають в ході сімейного виховання, здатність подивитися на себе очима своєї дитини.

Емоційний компонент педагогічної культури батьків включає уміння володіти собою в складних ситуаціях, уміння зрозуміти стан дитини по

малоприметних особливостях його поведінки, вміння бачити проблеми дитини і надати їй допомогу в організації дозвілля, здатність батьків до емпатії, співпереживання, співчуття [1, с. 65].

Рівень педагогічної культури батьків залежить від рівня їхньої освіти та загальної культури, від індивідуальних особливостей (здібностей, темпераменту, характеру), визначається багатством життєвого досвіду, рівнем власного виховання. У наш час рівень педагогічної культури більшості батьків недостатньо високий, що негативно позначається на результатах їх навчальної діяльності, що відбивається на низькому рівні освіти сучасних дітей. Багато батьків є некомпетентними у питаннях сімейного виховання, незнайомі із законами розвитку та виховання дітей різного віку, не чітко представляють цілі сімейного виховання, не бачать кращих способів досягнення цих цілей, виховують власних дітей, як їх виховували, не зважаючи на зміну соціокультурних умов.

Така ситуація обумовлена багатьма **чинниками:**

- модель виховання, отримана батьками і матерями від своїх батьків, в молодій сім'ї не може бути реалізована через умови, що змінилися;
- одностітність і малодітність сім'ї в двох або більше поколіннях приводить до того, що, виховуючись в умовах відсутності братів і сестер, діти не отримують досвіду і практичних навиків по вихованню і догляду за молодшими;
- молоді сім'ї мають можливість відокремитися від своїх батьків, і це, поперше, приводить до того, що вплив старшого покоління на молодше зменшується і залишається незатребуваним багатий життєвий досвід бабусь і дідусів [1, с. 72].

Крім того, діти позбавлені турботи, уваги бабусь і дідусів, не вчаться співпереживати, співчувати літнім людям і тим, хто часто відчуває проблеми зі здоров'ям. Таким чином, відбувається втрата спадкоємності педагогічних традицій у сім'ї: тисячолітній досвід традицій народної педагогіки народної педагогіки ґрунтовно втрачається, і, як наслідок, батьки втратили традиційні

етичні настанови, що лежать в основі виховання; низький матеріальний рівень життя багатьох сімей знижує рівень емоційного сімейного настрою, що не створює сприятливих умов для спілкування в сім'ї та, зрештою, для сімейного виховання; заможні батьки, часто без навичок життя з дитиною, прагнуть замінити особисте спілкування з дітьми, купуючи дорогі їм речі.

Підвищення педагогічної культури батьків є основою для виявлення творчого потенціалу батьків, покращення сімейного виховання, модернізації всього освітнього процесу. Для організації систематичної та ефективної педагогічної освіти батьків необхідно, насамперед, вивчити освітні потреби батьків і на цій основі побудувати оптимальну диференційовану систему взаємодії педагогічного колективу та батьків.

Система взаємодії закладів початкової освіти з батьками повинна будуватися на таких принципах, як: відкритість, обізнаність, співвідношення активності вчителя з очікуваннями та запитамі батьків; заохочення батьків до співпраці [1, с. 77].

Взаємодія вчителів з батьками – не лише умова розвитку дитини, батьки в цьому випадку також є об'єктом педагогічного впливу. У контексті вищезазначеного необхідно визначити найважливіші функції, які заклад освіти виконує стосовно батьків: освіта вчителя; об'єднання батьків та дітей через участь у спільних заходах.

Педагогічне виховання батьків відбувається упродовж усього життя. Як складний і тривалий процес, воно має декілька *компонентів*:

- прихований: дитина поглинає стосунки, прийоми, методи, якими вона виховується, а потім, як доросла людина, відтворює ті самі методи та прийоми, які відображені в її пам'яті;
- традиційний, прийнятний в певній культурі: пов'язаний із передачею знань, необхідних для життя дитини, тих, які зазвичай здійснюються безпосередньо шляхом навчання чи викладання традиційними способами (для міської культури – через книги та засоби масової інформації);

- ситуативний: передбачає передачу батьками необхідних знань, часто здійснюється за допомогою порад та консультацій, зокрема зі знайомими, родичами, лікарями, педагогами, психологами та вчителями;
- рефлексія, яка уможливорює аналіз багатовимірних життєвих процесів, наслідків батьківських дій і в яких дитина розглядається як самостійний суб'єкт взаємин.

Питання змісту педагогічної освіти батьків не можна розглядати ізольовано від соціально-педагогічного контексту їхнього життя та життя дитини. Вибираючи зміст психолого-педагогічної освіти, батьки повинні враховувати, з одного боку, такі особливості сім'ї, як: тип сім'ї (повна, неповна, ядерна, розширена), вік батьків, рівень освіти та професійної приналежності, соціально-економічна стан сім'ї, шлюб батьків, родичів обох батьків, сімейні та національні традиції сім'ї, ставлення до релігії, тип стосунків у сім'ї та тип (стиль) сімейного виховання. З іншого боку, не менш важливо при виборі змісту батьківського виховання враховувати стать дитини, вік розвитку дитини, його фізичне та психічне здоров'я, наявність та характер порушень розвитку, характер та причини девіантної поведінки. Таким чином, освітній порядок різних сімей матиме свою специфіку. Враховуючи цю специфіку, слід побудувати систему психолого-педагогічної освіти батьків.

Теоретичний аналіз домашнього досвіду організації роботи з батьками, а також вивчення педагогічної практики взаємодії з батьками як партнерами у соціальному розвитку дітей показують, що традиційний підхід до роботи з сім'ями досить сильний, що відображається на формальній батьківській участі. Однією з причин такої ситуації є те, що заклад початкової освіти часто ставить обмежену мету розвитку та формування системи знань, умінь та навичок. Ми вважаємо, що для вирішення такого складного завдання, як організація всебічної допомоги дорослим у процесі соціального розвитку особистості дітей молодшого шкільного віку, потрібні спеціальні технології [19; 23; 46].

Отже, феномен «педагогічна культура батьків» характеризує певний рівень педагогічної підготовленості батьків. За своєю сутністю він відображає ступінь зрілості батьків як вихователів і проявляється в процесі сімейного виховання дітей [19-22]. Педагогічна культура батьків виявляється як складне особистісне утворення, що засвідчує про підготовленість подружжя до виховання дітей (Т. Алексеєнко [1]), ціннісно-гуманне ставлення до дитини (О. Несторова [57]), як інтегративне особистісне утворення, що проявляється в ціннісній спрямованості на повноцінне виховання й розвиток дитини, здатності до рефлексії, самоконтролю та регуляції власної поведінки (С. Щербакова [103]) та ін.

2.3. Опис методики формувального експерименту

Отже, у дослідженні послуговуємося визначенням *психолого-педагогічної культури батьків* як комплексного динамічного явища, що виступає складовою загальної культури суб'єктів (мами й тата), які здійснюють передавання дитині культурної спадщини в умовах сім'ї. Педагогічна культура батьків дітей молодшого шкільного віку – це комплексне динамічне явище, сутність якого виявляється в передаванні дитині культурної спадщини шляхом навчання й виховання згідно з її темпом розвитку, віковими та індивідуальними особливостями та є підґрунтям педагогічної про світи батьків.

Проведенню основного експерименту передувала *підготовча робота*. Упродовж означеного періоду відбувалося виокремлення молодих сімей; підбиралися діагностичні методики для визначення рівня педагогічної культури молодих сімей; з'ясовувалися основні проблеми виховання у сім'ях, що брали участь в експерименті; відпрацьовувалася процедура збору інформації.

Участь в експериментальному дослідженні прийняли молоді сім'ї. Задіяні були сім'ї учнів, які навчаються у загальноосвітній школі ЗОШ 18. Експериментальна група – 42 особи. Контрольна група – 38 особи.

Найперше були опрацьовані методики, що стосуються ціннісно-мотиваційного критерію, а саме: шкала сімейного оточення за С. Купріяновим, опитувальник афіліації за А. Меграбян, опитувальник для батьків «Типи виховання дітей» А. Барканого [60].

Соціальний клімат сім'ї – це правила поведінки, які склалися в сім'ї і впливають на відносини в ній. Деякі сімейні правила встановлюються відкрито, а інші – приховано, що зазвичай впливає з повторних ситуацій, що трапляються в сім'ї. Правила, встановлені суспільством та культурою, виконуються багатьма сім'ями, але існують також унікальні правила для певної сім'ї, які відомі лише членам сім'ї. Шкала сімейного середовища призначена для оцінки соціального клімату в сім'ях усіх типів.

У основі шкали сімейного оточення лежить оригінальна методика Family Environmental Scale, запропонована R. Moosy 1974 році, а в нашій країні вона адаптована С. Купріяновим [65, с. 16].

На підставі аналізу феномена «психолого-педагогічна культура батьків дітей молодшого шкільного віку» було виокремлено її **комунікативний, пізнавальний і рефлексивний компоненти**, зміст яких уможливив врахування особливостей передавання культурної спадщини дитині молодшого шкільного віку від батьків шляхом її навчання й виховання. Однак батьки, як перші вихователі дітей молодшого шкільного віку потребують надання їм кваліфікованої психолого-педагогічної допомоги з боку фахівців.

Початкова школа – це перший не сімейний державний заклад, в умовах якого починає здійснюватися освіта суспільства. Всебічний розвиток дитини пов'язаний не тільки з педагогічною діяльністю вчителів початкової школи, але і з узгодженням цих заходів з активною діяльністю в сім'ї кожного з батьків.

Зміст, форми та способи взаємодії вчителя з батьками дітей в умовах початкової школи зумовлені певними особливостями. Швидкий темп і нерівномірний розвиток дітей призводить до необхідності постійно вносити корективи у завдання, зміст та методи навчання здобувачів. Як результат, виникає потреба у систематичному та систематичному спілкуванні між класними керівниками та батьками. Різноманітні запити батьків викликані індивідуальними особливостями та труднощами у вихованні дитини, розумінням проявів її поведінки, зацікавлення мами та тата у їхньому ефективному подоланні.

Вивчення стану роботи початкових шкіл щодо формування психолого-педагогічної культури батьків дітей, аналіз програм розвитку, навчання та виховання дітей молодшого шкільного віку показали, що методична робота з розвитку, навчання та виховання дітей не враховує взаємодію з батьками. Деякі види діяльності вчителів використовують для інформування про певні події з життя школи, для вирішення питань матеріального та організаційного характеру, залучення батьків до розвитку аудиторії, випуску підручників та багато іншого. Однак тематичний зміст цих занять не завжди є педагогічним.

Вивчення ефективності взаємодії початкової школи з сім'єю сприяло окресленню **умов** щодо формування психолого-педагогічної культури батьків дітей молодшого шкільного віку, як-от: підготовка вчителів до формування педагогічної культури батьків; навчання батьків особливостям педагогічно ефективного виховання й розвитку дітей молодшого шкільного віку; створення системи взаємодії батьків і вчителів щодо виховання й розвитку дітей молодшого шкільного віку в умовах сім'ї та школи.

Для перевірки ефективності окреслених педагогічних умов щодо формування в батьків дітей молодшого шкільного віку психолого-педагогічної культури нами було визначено **критерії** за кожним з її компонентів (комунікативним, пізнавальним і рефлексивним) та відповідні **показники**.

Контактність батьків із дитиною визначалася за *показниками*: ініціативність батьків у встановленні контакту з дитиною; наявність дистанції у встановленні контакту із дитиною; вияв емпатії в спілкуванні з дитиною.

Ставлення батьків до дитини характеризували показники: якість емоційної реакції батьків на спілкування з дитиною; вияв поваги до дитини; сприйняття дитини як партнера у спілкуванні. Показниками ставлення до отримання педагогічної інформації було визначено: зацікавленість батьків у вивченні педагогічної інформації; наявність потреби щодо вивчення педагогічних знань; умотивованість до вивчення педагогічної інформації. Обізнаність батьків щодо розвитку, навчання й виховання дитини оцінювалася за показниками: користування педагогічною літературою; використання порад фахівців; намагання батьків дивитись спеціалізовані телевізійні передачі. Оволодіння засобами впливу на поведінку учня було визначено за показниками: спосіб заохочення батьками у вихованні дитини; застосування покарання у вихованні дитини; вимогливість у вихованні дитини. Коригування власної поведінки згідно з динамікою розвитку учня визначалось за показниками: наявність відповідальності за власні виховні дії; урахування вікових особливостей; розвиненість самоконтролю у вихованні.

Для виявлення рівнів сформованості в батьків психолого-педагогічної культури до кожного з показників було розроблено запитання або ситуацію педагогічного змісту. Ступінь прояву показників оцінювалася за 4-х бальною шкалою. За отриманими результатами опитування батьків дітей молодшого шкільного віку було визначено такі *рівні сформованості їхньої психолого-педагогічної культури*.

Високий рівень (55-72 бали) сформованості психолого-педагогічної культури був властивий батькам, які виявляли ініціативність у встановленні контактів з дитиною, намагалися висловити любов до дитини через обійми та поцілунки, з повагою ставилися до дитини, сприймаючи її як партнера, ураховуючи її потреби. Спілкування з дитиною оцінювали позитивно і

відповідно до ситуації об'єктивно реагували на його емоційний стан. Мама й тата вирізнялись прагненням до вдосконалення власного педагогічного досвіду (виявляли зацікавленість до вивчення педагогічної літератури, намагалися застосовувати отримані знання в практичній діяльності, прагнули користуватись педагогічною літературою і запропонованими порадами фахівців, були ініціативними до перегляду телевізійних передач педагогічного спрямування). Батьки коригували поведінку дитини, висловлюючи прохання згідно з її віковими особливостями. Наявність високого рівня самоконтролю, відповідального ставлення до власних виховних дій призводило до того, що покарання як метод виховання застосовувалося батьками за виключних обставин. Мама й тата спонукали дитину до здійснення хороших вчинків використовуючи обійми і поцілунки.

Достатній рівень (37-54 бали) сформованості психолого-педагогічної культури було виявлено в батьків, ініціативність яких у встановленні контакту з дитиною обумовлювалася ситуацією. Вони щиро виказували дитині співчуття через обійми і прояв емоцій, прагнули в спілкуванні дивитися дитині в очі, прислухалися до її потреб, проте в їх задоволенні керувалися власними переконаннями. Вибірково цікавилися інформацією щодо розвитку, навчання й виховання, прагнення у вивченні педагогічних знань виявляли ситуативно, переглядали спеціальні телевізійні передачі за наявності вільного часу. Батьки користувалися педагогічною літературою за необхідності, несистематично застосовували поради фахівців. Виховуючи дитину, мама й тата не тільки схвалювали її поведінку, але й застосовували покарання у вигляді позбавлення розваг, виявляли вимогливість до дитини, використовуючи вказівки. Батьки мали достатній рівень сформованості самоконтролю, за ситуації враховували вікові особливості і намагалися перекласти відповідальність за власні виховні дії на інших членів родини.

Середній рівень (19-36 балів) сформованості психолого-педагогічної культури був властивий батькам, ініціативність яких у спілкуванні з дитиною обумовлювалася раціональними міркуваннями, встановлення контакту

переважно відбувалося за допомогою мовленнєвих висловлювань. Активність дитини викликала в батьків негативну реакцію (роздратування, обурення тощо), і лише іноді співпереживання. Мама й тата спілкувалися з дитиною зверху, майже не сприймаючи її як партнера по спілкуванню. У таких батьків зацікавленість педагогічною інформацією була поверховою. Вони іноді відчували необхідність в отриманні педагогічних знань, що було обумовлено бажанням вирішити певні педагогічні проблеми. Батьки іноді користувалися педагогічною літературою, лише за необхідності зверталися до фахівців початкової освіти за порадою. За необхідності переглядали спеціалізовані телевізійні передачі. Як засіб впливу на дитину використовували накази, погрози або подарунки. Відповідальність за виховання дитини покладали на суспільство й школу, лише іноді у виховній діяльності враховували вікові особливості дитини, мали низький рівень самоконтролю.

Нижче за середній рівень (нижче ніж 18 балів) сформованості психолого-педагогічної культури мали батьки, які не виявляли ініціативності у встановленні контакту з дитиною і намагалися дистанціюватися від неї. Виявляли байдужість до емоційного стану дитини, не сприймали її як партнера по спілкуванню і не виявляли поваги до неї. Батьки не були зацікавлені у вивченні педагогічної інформації, виказуючи тим самим байдужість до її отримання, мали низький рівень умотивованості. Відчували необхідність в отриманні порад фахівців і користуванні педагогічною літературою. Критично ставилися до перегляду спеціалізованих телевізійних передач. Вважали, що на дитину можна вплинути лише через фізичні покарання. Не заохочували дитину і не виявляли вимогливості в її вихованні. Батьки поводитися безвідповідально, власну нестриманість у вихованні обумовлювали бажанням виховувати дитину якнайкраще. Не звертали уваги на вікові особливості дитини [Додатки А; В.1].

Згідно з результатами проведеного діагностичного обстеження на високому рівні володіли психолого-педагогічною культурою лише 7,1%

батьків експериментальної (далі ЕГ) та 10,5% контрольної групи (далі КГ). 26,2% батьків ЕГ та 31,6 % КГ мали достатній рівень сформованості психолого-педагогічної культури. 47,6 % респондентів ЕГ та 47,4% КГ мали середній рівень сформованості психолого-педагогічної культури. Низький рівень сформованості психолого-педагогічної культури було виявлено в 19,1% батьків ЕГ та 10,5% КГ. Результати констатувального етапу дослідження дали підстави оцінити стан сформованості педагогічної культури батьків дітей молодшого шкільного віку як такий, що потребує подальшого вдосконалення.

Реалізація експериментальної моделі з формування психолого-педагогічної культури в батьків дітей молодшого шкільного віку обіймала три взаємопов'язаних **етапи**: особистісно-комунікативний, інформаційно-пізнавальний, рефлексивно-творчий.

Метою першого – (*особистісно-комунікативного етапу*) було встановлення між вчителем і батьками позитивних міжособистісних відносин на засадах активної комунікації. Метою другого – (*інформаційно-пізнавального етапу*) було озброєння батьків психолого-педагогічними знаннями різноманітних аспектів розвитку, навчання й виховання дитини раннього віку. Реалізація *рефлексивно-творчого етапу* мала на меті формування в батьків уміння аналізувати власні виховні дії та об'єктивно їх оцінювати.

Упровадженню експериментальної моделі формування психолого-педагогічної культури батьків дітей молодшого шкільного віку передувало створення в практиці роботи початкової школи таких **педагогічних умов**: підготовка вчителів початкової школи до формування педагогічної культури батьків; навчання батьків особливостям педагогічно ефективного виховання й розвитку дітей молодшого шкільного віку; створення системи взаємодії батьків і вчителів щодо виховання й розвитку дітей молодшого шкільного віку в умовах сім'ї та школи.

З метою здійснення підготовки вчителів початкової школи до формування педагогічної культури батьків було розроблено цикл бесід та сценарії занять з батьками «Разом з сім'єю», що передбачала ознайомлення батьків та вчителів з такими темами, як-от: «Запорука успішного виховання», «Як виховується довіра дитини до батьків», «Прискорений розвиток дитини: добре це, чи погано?», «Дитяча жорстокість», «Батьки та педагогічний колектив: методологія взаємодії», «Як виховати дисципліновану дитину?» та ін. (Додаток В. 3)

Робота семінару планувалося проводити 1 раз на тиждень. До кожної теми було дібрано завдання для самостійного опрацювання вчителів. Реалізацію програми було заздалегідь погоджено з перспективним планом методичної роботи в початковій школі. Для навчання батьків особливостям педагогічно ефективного впливу на виховання й розвиток дітей молодшого шкільного віку вчителям рекомендовано було дотримуватись андрагогічних принципів: позитивного ставлення до особистості; індивідуалізації; доступності; опори на досвід; рефлексивності; самостійного навчання.

Створення системи взаємодії батьків і вчителів щодо виховання і розвитку дітей молодшого шкільного віку в умовах сім'ї і школи відбувалося за перспективним планом, який було розроблено відповідно до етапів формування педагогічної культури батьків дітей молодшого шкільного віку. Перспективний план передбачав ознайомлення батьків з особливостями розвитку, навчання й виховання дітей молодшого шкільного віку шляхом проведення таких заходів: «Чому дитина псує книжки?» (тематична консультація), «Спілкування дитини з однолітками» (вечір запитань і відповідей), «Шляхи виховання дитини» (семінар-практикум), «Як треба казати дитині «не можна»? (індивідуальна консультація) тощо [Додаток В.1; В.3].

У ході наукового пошуку встановлено, що питання педагогізації населення, зокрема батьків, сьогодні є надзвичайно актуальним. Воно знаходить відображення в пунктах Державних програм, які стосуються

розвитку інституту сім'ї і виховання в ній дітей; береться до уваги в процесі підготовки на їх основі різноманітних матеріалів (планів, програм, методичних рекомендацій, тематичних розробок з питань організації і проведення роботи з батьками), що друкуються на сторінках педагогічної преси (журнали «Рідна школа», «Педагогіка і психологія», «Початкова школа», «Джерела», «Оберіг», «Вертикаль»; газети «Освіта», «Шкільний світ», «Початкова освіта», «Завуч» та інші) й виходять окремими навчально-методичними посібниками, збірниками [27; 28; 33; 52; 53].

Зауважимо, що педагогічна просвіта батьків передбачала різні форми роботи. Дослідження показало, що в сучасних закладах освіти навчальна робота з батьками може бути успішно проведена через індивідуальні та колективні форми. Таким чином, основними формами просвіти, які були рекомендовані до вживання під час експерименту, були такі:

➤ *батьківські психолого-педагогічні конференції*. Ця форма психолого-педагогічної про світи батьків дозволяє розширити, поглибити та закріпити знання про виховання дітей. Конференції можуть бути науково-практичними, теоретичними, читаннями, обміном досвідом, конференціями для батьків. Дослідження показали, що найбільш змістовними та ефективними є конференції з обміну досвідом виховання дітей та конференції на теоретичні теми, в яких одне і те ж питання розглядається з різних точок зору. Такі конференції проводяться на рівні класів, школи вимагають активного навчання не рідше одного разу *на рік та залучають батьків*;

➤ *батьківські читання* – ще одна форма роботи з батьками, яка передбачає не тільки прослуховування інформації, яку надають вчителі чи інші фахівці, а й самостійне вивчення літератури з обраної проблеми. Батьківські читання допомагають багатьом батькам переглянути свої погляди на виховання дітей, дізнатися про традиції виховання дітей в інших сім'ях, по-іншому дивитись на свою дитину та змінювати своє ставлення до неї. Ми переконані, що під час батьківських читання, а також під час читальних

конференцій доцільно формувати світогляд у межах певної проблеми, формування педагогічної культури батьків;

➤ *консультації* (психолого-педагогічні дні довіри) – форма роботи з батьками, яка передбачала допомогу психолога для допомоги батькам з різними проблемами сімейного виховання.

Консультації можуть бути: за кількістю сімей – масові, групові, індивідуальні; за участю членів сім'ї – всією сім'єю, з батьком, матір'ю та дитиною; за місцем зустрічей – у школі, вдома, на підприємствах. Під час експерименту шкільний психолог проводила консультації з актуальних питань щочетверга.

Різновидом консультації є педагогічний консилиум.

➤ *педагогічний консилиум* – це форма спілкування учнів, учителів, батьків, метою якої є цілісне, всебічне вивчення особистості учня, вироблення єдиної педагогічної позиції; визначення головних напрямів удосконалення виховного процесу зусиллями вчителів, батьків та самого учня; тренінги спілкування, методики оволодіння аутотренінгом. Проводилися щомісяця;

➤ *тренінги* – цикл занять з батьками, що передбачає набуття певних знань, умінь, зміну ставлення до дитини. Так, метою проведення цієї форми занять є розширення комунікативних можливостей батьків, їхніх уявлень про себе і про дитину, зміцнення позитивних якостей учасників, розуміння інших людей, пошук оптимальних шляхів спілкування з дитиною на підставі повного її прийняття, методів виховання дитини, активізації її внутрішніх психологічних ресурсів для вирішення різноманітних проблем виховання і розвитку дитини. Як показало дослідження, ця форма стала найулюбленішою формою взаємодії школи і батьків. За матеріалами дослідження ми розробили орієнтовні сценарії-тренінги для батьків.

Тренінги, як правило, засновуються на групових методах соціальної роботи і можуть складатися з лекцій, семінарів, практикумів, які можуть бути використані як самостійні форми (цикл бесід та тренінгових занять для батьків, розроблений нами, вміщено у додатках до магістерської роботи).

➤ *лекція* – послідовний монологічний виклад узагальнених знань.

За своїми видами лекції бувають: лекція-інструктаж, лекція-показ, лекція-репортаж, лекція-спогад, науково-популярна лекція. Незалежно від виду лекція складається зі вступу, основної частини, підсумків та передбачає доказовість висунутих положень, емоційне забарвлення, використання прийомів активізації уваги, врахування індивідуальних та групових особливостей слухачів тощо;

➤ *бесіда* – найбільш поширена форма педагогізації батьків. Вона має необмежений діапазон тем та проблем, використовується у зв'язку з виникненням виховної потреби, дозволяє з'ясувати та узгодити думки, позиції, виробити взаєморозуміння. Для класного керівника бесіда – джерело інформації про зміст і методи сімейного виховання, про характер сімейних стосунків;

➤ *семінар* – активна форма просвіти батьків, яка передбачає попередню самостійну роботу батьків і вчителів (вивчення літератури, досвіду, підготовку виступів, доповідей, тез, питань). Зазвичай семінари спрямовуються на засвоєння батьками конкретних прийомів та методів родинного виховання. Разом з тим, на семінарах не тільки підвищується інформованість, але й змінюється становлення батьків до самого процесу виховання. Подружжя вчаться сприймати один одного більш адекватно: змінюється уявлення про свою дитину, розширюється палітра виховних прийомів. На семінарах батьки утягуються в обговорення та, головне, в усвідомлення своїх родинних проблем, обмінюються досвідом, самостійно в ході дискусій виробляють шляхи вирішення родинних конфліктів;

➤ *педагогічний практикум* – це форма вироблення у батьків педагогічних умінь з виховання дітей, з ефективного вирішення будь-яких педагогічних ситуацій, своєрідне тренування педагогічного мислення батьків-вихователів. Проводять практикуми, як правило, після лекції, щоб закріпити, поглибити матеріал та пов'язати його з досвідом родинного виховання. Під час педагогічного практикуму вчитель пропонує знайти вихід з якої-небудь

конфліктної ситуації, що може скластися у взаєминах батьків і дітей або батьків і школи, пояснити свою позицію в тій чи іншій передбачуваній ситуації, яка реально може виникнути;

➤ *тематичні вечори та вечори запитань і відповідей* зазвичай проводяться після діагностики батьківських проблем, які виникають у вихованні дітей та у взаємовідносинах з ними. На ці вечори запрошуються спеціалісти (психолог, соціальний педагог та інші) та батьки дітей певного віку (враховуються вікові особливості дитини). Такі зустрічі допомагають батькам усвідомити ту міру відповідальності, яка лягає на їхні плечі з появою дитини. Упродовж дослідження були проведені вечори за такими темами: «Вікові особливості дитини молодшого шкільного віку», «Наркотики – як застерегти дитину», «Відповідальність перед законом: що потрібно знати батькам і дітям» та інші;

➤ *диспут* – одна з найцікавіших форм просвітницької роботи, що спрямована на активізацію уваги батьків до окремих проблем. Важливою особливістю диспуту є висока активність його учасників. Природно, що вона залежить передусім від актуальності проблем, які виносяться на обговорення. Майже завжди викликали інтерес батьків такі питання, як: «Сімейне щастя, у чому воно?», «Якою має бути гарна сім'я?», «Діти і гроші» та інші [Додаток В].

Особливість диспуту полягає в тому, що він відбувається в невимушеній обстановці, дозволяє залучити всіх присутніх до обговорення поставлених проблем, сприяє виробленню вміння всебічно аналізувати факти та явища, спираючись на відповідний накопичений досвід у вихованні дітей, збуджує активне педагогічне мислення;

➤ *відкриті уроки для батьків* – надзвичайно корисна форма роботи з батьками, яка надає можливість не тільки наочно побачити, як слід допомагати дитині під час виконання домашніх завдань, але й помітити недоліки у вихованні дітей, про існування яких батьки не здогадувалися. Організуються відкриті уроки, як правило, у дні відкритих дверей. Після

уроку зазвичай проводиться бесіда, яку вчитель планує та ретельно готує заздалегідь. Вчителі початкової школи намагалися частіше проводити відкриті уроки з метою залучення батьків до виховного процесу;

➤ *відвідування сімей школярів удома* – ефективна форма індивідуальної роботи педагога з батьками. Відвідуючи родини, вчитель знайомиться з умовами життя учня, розмовляє з батьками про його характер, інтереси і нахили, про ставлення до батьків, до школи, інформує батьків про успіхи їхньої дитини, дає поради щодо виконання домашніх завдань, попереджує батьків про наслідки недбалого ставлення до дитини, застосування щодо неї різних видів насильства, про відповідальність батьків за виховання і розвиток дітей, про заходи, які можуть бути застосовані до батьків у випадку невиконання своїх функцій;

➤ *батьківські університети* – форма роботи з батьками, мета якої полягає в розгортанні пропаганди серед населення, наданні батькам допомоги і знань з виховання та навчання дітей в умовах сім'ї, сприянні поглибленню зв'язків між школою та родиною тощо.

Упродовж експерименту ми побачили, що перелічені форми роботи з батьками можуть існувати окремо або поєднуватися з демонстрацією короткометражних науково-популярних та повнометражних художніх фільмів, присвячених вихованню дітей; виставками «Світ захоплень нашої сім'ї», прикладної, декоративної творчості, родинних альбомів, колекцій дитячих малюнків та виробів, виставками педагогічної літератури (наприклад, можна періодично робити добірку статей із журналів «Обдарована дитина», «Початкова школа», «Рідна школа», «Журнал для батьків» та газет «Освіта України», «Початкова освіта», «Шкільний світ», «Педагогічна газета») тощо; вечорами «На сімейний вогник», «Портрет сім'ї», сімейних традицій, «Батьки очами дітей» (під час підготовки діти пишуть твори «Я і мій тато (мама)»); випусками тематичних газет «Дозвілля родини», «Говорять професії батьків» та інших; конкурсами «Ну-мо, тати (мами)», «Що, де, коли?», «Тато, мама і я – дружна сім'я», сімейними

святами в класі (спільне проведення днів народження дітей, календарних народних свят) [Додатки В].

У ході наукового пошуку встановлено, що окрім основних форм просвітницької роботи з батьками, сьогодні існують і нетрадиційні форми цієї роботи. Так, упродовж формувального експерименту ми пропонували використати такі **нетрадиційні форми роботи з батьками**:

- *педагогічний десант* – виступи педагогів з актуальних проблем виховання дітей у клубі села; влаштування виставок, випуск спеціальних стіннівок тощо;
- *дерево родоводу* – це зустрічі поколінь, роздуми над проблемами виховання, звернення до джерел народної педагогіки;
- *народна світлиця* – форма роботи, завданням якої є звернення до народних традицій, формування особистості школяра через природу, спілкування батьків з вихованцями через природу, спільну діяльність батьків, дітей та педагогів;
- *сімейна скринька* – форма роботи з батьками, основу якої складає добірка матеріалів з досвіду сімейного виховання. Вона може включати опис традицій, сімейних свят, щоденник матері, опис складних ситуацій з варіантами їхнього вирішення. Сім'ї запрошуються до читання та обміну матеріалами. Зауважимо, що така форма взаємодії знайшла палких своїх прихильників;
- *«круглий стіл», педагогічний трикутник, батьківський ринг* – ці форми просвітницької роботи з батьками надають можливість обмірковувати різні ситуації у вихованні, вивчити та проаналізувати досвід подолання конкретних ситуацій, які відбуваються в класному колективі, школі та сім'ї;
- *аукціон ідей сімейної педагогіки* – своєрідний обмін досвідом, який здійснюється на зборах групи батьків і дітей через презентацію родинної педагогіки (закони, правила, традиції, методи виховання). Так, у ході роботи сім'ї одночасно працюють над ватманським аркушем, ілюструють доповіді заздалегідь підготовленими фотографіями, прикладами сімейного життя. Під

час доповіді, яка обґрунтовує обрані ідеї досвідом і науковими працями фахівців, аркуші розміщуються на стінах. Найкращі ідеї обираються за своєю простотою та оригінальністю. Переможці одержують призи та грамоти;

➤ *інтелектуальні сімейні вечори* – складна форма роботи з батьками, яка поєднує в собі декілька форм з метою організації змістовного дозвілля, просвіти, профілактики негативних явищ, корекції сімейних стосунків. В умовах села проведення таких вечорів стало формою взаємодії і педагогічного колективу школи, і мешканців села;

➤ *ігри* – вид діяльності в умовах ситуацій, спрямованих на відтворення і засвоєння суспільного досвіду, у процесі якого формується і вдосконалюється самоуправління поведінкою. У просвітницькій роботі з батьками ми застосовували ігри як метод формування знань, умінь або ставлень. Характеризуючи ж гру в загальному плані, можна сказати, що одержуване в її процесі емоційне задоволення сприяє успішному розв'язанню конфліктів, які виникають у повсякденному житті.

У нашому дослідженні ми виявили, що, якщо педагогічна просвіта батьків погано організована, класний керівник не повинен очікувати плідної взаємодії з батьками на батьківських зборах. Щоб педагогічна просвіта батьків зацікавила їх, була цілеспрямованою і двобічною, класний керівник повинен не лише пропонувати теми для обговорення на зборах, але й враховувати пропозиції та побажання батьків при виборі тем для цієї зустрічі.

Запрошуючи професіоналів до співпраці, класний керівник повинен пам'ятати, що ступінь довіри батьків залежить від компетентності, ерудованості та комунікабельності цих людей. Відео, слайди, статистичні матеріали урізноманітнюють процес навчання батьків педагогіці та психології, додадуть їй зрозумілості, переконливості та надійності.

В експериментальних класах ми вважали за доцільне завершити будь-який аспект батьківського виховання різними рекомендаціями та порадами з актуальних питань, жодне питання не можна ігнорувати. Така педагогічна

просвіта дасть батькам можливість побачити себе та інших під час обговорення проблеми, порівняти засоби її вирішення, зробити відповідні висновки.

Орієнтовні теми, які були рекомендовані нами для спільного обговорення та просвіти батьків:

- фізіологічні особливості школярів молодшого шкільного віку на початковому етапі навчання;
- психологія сучасного учня початкової школи;
- особливості адаптації першокласника до школи;
- моя дитина – третьокласник;
- значення режиму дня в житті молодшого школяра та вільний час у житті учня.

Ми вважаємо, що батькам школярів будь-якого віку необхідно допомагати ставати гарними батьками. Не можна недооцінювати роль класного керівника в цьому процесі. Таким чином, головним напрямом співпраці класного керівника та батьків стає *просвіта батьків і матерів з питань психології та педагогіки*.

Звичайно, класному керівникові не подужати цієї проблеми самому. До педагогічної просвіти батьків слід залучати фахівців різних галузей: лікарів, юристів, психологів, представників громадських організацій, соціальних педагогів, учителів.

Запитання, відповіді на які батьки, класний керівник та фахівці повинні шукати разом:

- Як навчити дитину навчатися?
- Що робити, якщо дитина каже: «Не хочу!»?
- Як боротися з лінню?
- Книга в житті родини й дитини.
- Взаємини дорослих у родині – зразок для наслідування?!
- Свята вдома: якими їм бути?
- Що треба знати про статеве дозрівання дітей?

- Як запобігти проблемам у вихованні власних дітей?
- Комп'ютер – друг чи ворог?
- Взаємини молодших і старших дітей у родині. Взаємини дітей із друзями та приятелями.
- Як виховати в дитині відповідальність за свої слова і вчинки? Права та обов'язки дитини в родині.
- Здоров'я дитини – основа успішності в навчанні.
- Якщо дитина самотня...
- Шкільний підручник. Як з ним працювати вдома?
- Як навчити дитину виконувати домашнє завдання самостійно?
- Якщо дитина відстає у навчанні...
- Конфлікти в родині та мистецтво їх подолання.
- Страхи дитини. Що за цим стоїть? [Додаток В.3]

Наступний напрям організації співпраці класного керівника та батьків – *формування у батьків культури причетності до освітньо-виховного простору школи*. Іноді батьки досить негативно ставляться до організації освітнього процесу, а в школі – до організації шкільного простору. Причиною є існування так званих «паралельних світів» сімей та закладів освіти через бездіяльність шкільної адміністрації та вчителів, і як результат – взаємна антипатія та конфлікт між цими «світами». Для виключення можливості існування такої поляризації в кожній школі повинна бути розроблена стратегія формування просвіти батьків та учнів, залучення до освітнього простору закладу освіти.

Що саме слід включити до цієї стратегії щодо роботи з батьками та наскільки серйозно слід адміністрації школи контролювати освітній процес у сім'ї? З початкової школи класний керівник повинен насамперед ознайомити батьків своїх учнів із традиціями школи, історією та досягненнями: усвідомлення батьками того, чим пишається школа, є дуже важливим [Додаток В; В.2].

Вхід батьків в єдиний шкільний простір починається з щорічної традиційної екскурсії по шкільній будівлі. Такий тур можливий за участі учнів старших класів та вчителів початкової школи. Запропонована зустріч допоможе батькам оцінити дизайн школи, дізнатися про успішність школи за минулий навчальний рік, ознайомитись із проблемами, які потребують вирішення та їхньої участі.

Для цього необхідно запланувати більше заходів у системі роботи класного керівника, що зможуть об'єднати дітей та батьків. Наприклад, щорічні «круглі столи» можуть мати велику виховну цінність – зустрічі вчителів та адміністрації з кращими учнями, звичайно, з обов'язковою участю батьків, навіть бабусь і дідусів: тепла і щира зустріч, Подяка здобувачеві в рамці, яка прикрасить стіни його кімнати, це також можливість об'єднати всіх учасників процесу здобуття освіти в єдиному просторі.

Орієнтовні теми зустрічей з батьками в рамках формування психолого-педагогічної культури та залучення до участі в освітньому просторі школи:

- Екскурсія – знайомство зі службою школи та школи.
- День народження нашого класу.
- Зустріч з адміністрацією закладу освіти та соціально-психологічною службою.
- Батьківська зустріч «Традиції майбутнього класу».
- Круглий стіл «Подорож за шкільним підручником».
- Батьківська зустріч «Книги, які кожен читає».
- Презентація класного журналу «Новини шкільного уроку».
- Ознайомити батьків учнів із шкільною книжкою та навчальними досягненнями.
- Організація та проведення уроків для батьків.
- Зустріч виїзного клубу вихідного дня.
- Участь у загальношкільній батьківській конференції «Є проблема – є рішення».

- «День відкритих дверей у класі» – це наочна демонстрація досягнень учнів, батьків та класних керівників.
- Випуск стіннівки зусиллями батьків та їхніх дітей.

Висновки до другого розділу

Визначили й охарактеризували модель педагогічної просвіти батьків, структурними елементами якої є: озброєння батьків психолого-педагогічними знаннями (мета); збагачення сучасними досягненнями педагогічної науки (зміст); передовий досвід про світи батьків, що історично склався в шкільній системі (джерело); вдосконалення і покращення якості освіти батьків (чинник); самобутня національна педагогічна культура, звичаї і традиції предків, вербальні, публіцистика, наочні, інтерактивні (засоби); педагогічні традиції системи освіти (форми і методи); результат педагогічної освіти батьків (модернізація виховного процесу в школі) – грамотність батьків.

У другому розділі ми з'ясували, що підвищення психолого-педагогічної культури батьків – важливий етап в роботі з батьками, мета просвіти, оскільки сім'я в значній мірі визначає успішність виховання. Психолого-педагогічна культура батьків – це складова частина загальної культури людини, в якій знаходить віддзеркалення накопичений людством досвід виховання дітей в сім'ї. Позитивно впливаючи на весь лад сімейного життя, психолого-педагогічна культура батьків служить основою власне педагогічної діяльності батька і матері, допомагає їм уникнути традиційних помилок в сімейному вихованні і знаходити вірні рішення в життєвих ситуаціях, пов'язаних з вихованням дітей. У дослідженні виходили з того, що формування психолого-педагогічної культури – мета педагогічної просвіти батьків в сучасній початковій школі.

Поняття «психолого-педагогічна культура» в сучасній педагогічній літературі трактується достатньо широко і неоднозначно. Зміст психолого-

педагогічної культури має такі складові: знання з психології, фізіології дітей, медицини, права; педагогічні знання й уміння і, прийоми спілкування, програми розвитку й методики виховання; ціннісно-моральна свідомість батьків, їхнє розуміння своєї ролі, відповідальності у вихованні, їхні педагогічні переконання. Відсутність у батьків знань призводить до того, що у ній здійснюється наосліп, що раніше чи пізно обов'язково позначиться на розвитку дитини, на рівні його вихованості.

У структурі психолого-педагогічної культури батьків проаналізували когнітивний, операційний, комунікативний, рефлексивний, емоційний компоненти.

На підставі аналізу феномена «психолого-педагогічна культура батьків дітей молодшого шкільного віку» було виокремлено та охарактеризовано її комунікативний, пізнавальний і рефлексивний компоненти, зміст яких забезпечив урахування особливостей передавання культурної спадщини дитині молодшого шкільного віку від батьків шляхом її навчання й виховання.

Для перевірки ефективності окреслених педагогічних умов щодо формування в батьків дітей молодшого шкільного віку психолого-педагогічної культури нами було визначено критерії за кожним з її компонентів (комунікативним, пізнавальним і рефлексивним) та відповідні показники. Для виявлення рівнів сформованості в батьків педагогічної культури до кожного з показників було розроблено запитання або ситуацію педагогічного змісту. Ступінь прояву показників оцінювалася за 4-х бальною шкалою. Розроблено цикл бесід і занять для батьків.

Реалізація експериментальної моделі з формування педагогічної культури в батьків дітей молодшого шкільного віку мала обіймати три взаємопов'язаних етапи: особистісно-комунікативний, інформаційно-пізнавальний, рефлексивно-творчий, однак епідемія Ковід-19 внесла свої корективи у проведенні формувального експерименту.

РОЗДІЛ 3

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОСВІТИ БАТЬКІВ

3.1. Професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя до організації педагогічної просвіти

Одне з головних завдань сучасного вчителя – це вміння працювати в тандемі з батьками своїх учнів. Як показує практика, більшість педагогів намагаються уникати тісного контакту з батьками учнів, пояснюючи цю модель поведінки нездатністю батьків адекватно сприймати інформацію про свою дитину, що в кінцевому підсумку призводить до певних конфліктних ситуацій. У зв'язку з цим сучасні педагогічні університети стикаються з досить нагальною проблемою – підготувати вчителів початкової школи до педагогічної взаємодії з батьками.

Педагогічна просвіта в сучасних умовах розвитку всіх сфер життя суспільства покликана формувати загальноосвіченого вчителя-спеціаліста, який має фундаментальну гуманітарну та дослідницьку підготовку, здатний до творчості та прагне до постійного самовдосконалення.

Нормативні документи (Закон України «Про освіту», Національна доктрина розвитку освіти, цільова комплексна програма «Вчитель», концепція педагогічної освіти) основні завдання педагогічної освіти зосередили навколо питань створення цілісної системи неперервної педагогічної освіти з урахуванням вітчизняного досвіду, національних традицій і тенденцій розвитку світових систем, підготовки педагога, здатного забезпечити всебічний розвиток людини як особистості і найвищої цінності суспільства, удосконалення мережі закладів педагогічної освіти, інтеграції закладів вищої освіти різних рівнів акредитації та закладів післядипломної освіти з метою створення умов для безперервної освіти педагогічних працівників та ін. [3].

З метою реалізації означених завдань визначено орієнтування на такі принципи: відповідність освіти потребам особи, суспільства і держави; пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей у формуванні педагога; цілісність у формуванні особистості педагога як гідного громадянина України; фундаменталізація професійної підготовки; гуманістична спрямованість освітнього процесу; демократизм; випереджувальний характер освіти; ступеневість; безперервність; варіативність; інноваційність; національний, регіональний підходи у формуванні змісту педагогічної освіти; відкритість досягненням вітчизняної та світової науки, культури, освітньої практики [там само].

Аналіз навчальних планів та програм, викладених на сайті РДГУ та інших закладів вищої освіти України, що здійснюють підготовку здобувачів вищої освіти за спеціальностями галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, методичної літератури, змісту підручників та посібників з педагогіки вищої школи та сімейної педагогіки, праць науковців, які займаються вивченням і розробкою різних аспектів досліджуваної проблеми, зокрема Г. Борин, А. Залізник, Н. Манжелій, дав змогу виокремити те коло знань, на формування яких у майбутніх фахівців початкової освіти спрямовані сьогодні зусилля закладів вищої освіти. Це: знання функцій сім'ї в суспільстві та її значення як першого виховного закладу, педагогічних проблем сучасних сімей та можливих рішень, особливостей різних типів сім'ї та методів навчання, змісту, напрямів та форм роботи з різними типами сімей. а також професійна етика, робота вчителя з родиною.

Теоретичний аналіз дозволяє трактувати *професійно-педагогічну підготовку майбутніх учителів до організації педагогічної просвіти* як підсистему професійної підготовки в освітньому процесі вищої школи, що складається зі взаємопов'язаних та взаємодіючих компонентів, що забезпечують готовність студентів до роботи з батьками. Успіх підготовки вчителів до такої роботи залежить насамперед від реалізації мотиваційного компонента.

Значна увага теоретиків і практиків спрямована на формування у студентів вищої школи таких навичок, необхідних для успішної взаємодії з батьками:

1) *гностичні*, які включають вміння аналізувати особливості різних типів сімей, об'єктивно оцінювати соціальні та освітні можливості сім'ї, аналізувати труднощі та помилки сімейного виховання, причини та способи запобігання, аналізувати власну педагогічну діяльність з батьками, її успіхи та недоліки та досвід взаємодії з сім'ями вихованців, представлені іншими фахівцями початкової освіти;

2) *проектувальні*: вміння розробляти цілі, завдання педагогічної роботи з батьками, моделювати засоби, методи, прийоми роботи з різними типами сімей, допомагати батькам моделювати ситуації в процесі взаємодії з дітьми, передбачати наслідки сімейної взаємодії та вибирати найкращі технології взаємодії;

3) *конструктивні*, що включає можливість вибору та використання на практиці конкретних методів, форм, прийомів щоденної роботи з батьками, цілей, завдань у роботі з сім'ями різних типів;

4) *організаційні*: можливість організовувати консультативну та виховну роботу з сім'ями здобувачів початкової освіти, залучати батьків до активної співпраці;

5) *комунікативні*: здатність встановлювати теплі і доброзичливі стосунки з батьками здобувачів початкової освіти, вміти встановлювати відносини з конфліктуючими сім'ями, працювати в неформальному колі спілкування з посади радника, використовуючи різноманітний арсенал педагогічних методів і прийомів, будувати спілкування як діалог на рівних умовах, обмінюватися інформацією індивідуальне та групове спілкування з батьками, а також виховання майбутніх педагогів початкової освіти таких якостей, як моральність, тактовність, спостережливість, співпереживання, відповідальність, самоконтроль.

Ці професійні знання, вміння та навички формуються у студентів педагогічного факультету під час класних та позакласних занять, формами організації яких є лекції, семінари, майстер-класи, самостійна робота, педагогічна практика, а також окремі дослідницькі завдання. Провідні методи навчання – це бесіди, дискусії, «круглі столи». Використовуються також й рольові ігри, під час яких розробляються тактики поведінки, дій конкретної людини (вихователя, батька, радника), велика увага приділяється обговоренню проблемних ситуацій та вирішенню педагогічних проблем, що сприяють набуттю знань, розвитку певних умінь і навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності.

Створення позитивної мотивації щодо сучасних сімейних проблем, виховання дитини молодшого шкільного віку, передбачає формування в учнів бажання співпрацювати з батьками, заохочувати батьків до здобуття знань, розвивати навички спілкування та турботи про дитину, вміння розуміти та цінувати унікальність дитинства, усвідомлення сутність особистого впливу на розвиток майбутньої особистості.

Важливою організаційно-педагогічною умовою є підготовка здобувачів до самоаналізу професійних та особистісних якостей, завдяки яким майбутній фахівець може успішно вирішувати проблеми освітнього процесу, наповнюючи курси науково-теоретичною, культурною інформацією, спрямованою на формування цінностей та цілей як провідних детермінант майбутньої професійної діяльності – вчителя початкової школи.

Важливим напрямом удосконалення підготовки майбутніх вчителів початкової школи є професійне спрямування змісту нормативно-правових дисциплін та спеціальних курсів з урахуванням особливостей роботи з батьками дітей молодшого шкільного віку. Ця умова реалізується шляхом оптимального вибору форм, методів викладання, а також шляхом систематизації та професійної орієнтації змісту нормативних дисциплін та спеціальних курсів як основи теоретичної та практичної підготовки майбутніх педагогів; урахування особливостей роботи з батьками дітей

молодшого шкільного віку під час викладання навчальних дисциплін; активізація навчально-пізнавальної та навчально-дослідницької діяльності студентів; спільна творча взаємодія вчителя та предмета з учнями; врахування індивідуальних особливостей та можливостей учнів; створення творчого середовища для розвитку творчості учнів у самостійній та колективній діяльності.

Сім'я – єдиний інститут, моральний вплив якого триває все життя. У сучасному суспільстві родина поділяє свою виховну функцію з іншими установами, колективами: роботою, школою, дитячим садом, клубами, позашкільними закладами. Педагогічна просвіта батьків – це діяльність громадських структур та соціокультурних установ з метою формування в батьків знань та навичок виховання дітей у сім'ї; а загалом спрямована на формування педагогічної культури всього населення [1].

Батьки отримують знання в різних установах: школі, засобах масової інформації, спеціальних соціальних та педагогічних службах. Зміст педагогічної культури батьків має такі аспекти: знання психології, фізіології дітей, медицини, права; педагогічні знання та вміння, комунікаційні прийоми, форми та методи навчання; ціннісно-моральна свідомість батьків, розуміння їхньої ролі, відповідальність у вихованні, їхні педагогічні переконання. Недостатність знань батьків призводить до того, що виховання в сім'ї здійснюється сліпо, що рано чи пізно обов'язково впливає на розвиток дитини та рівень її виховання. Дитина, спостерігаючи за батьками, підсвідомо вивчає багато прийомів педагогічного впливу і, як доросла людина, використовує їх у вихованні власних дітей.

Цікавий досвід дослідження взаємодії педагогів і батьків спостерігаємо у Великій Британії. Так, Дж. Лешлі досліджувала участь батьків у вихованні дітей дошкільного й раннього шкільного віку. Г. Паг і Б. Тайзард присвятили низку робіт проблемі залучення батьків до діяльності ясел і початкових шкіл.

Ці фундаментальні дослідження дають змогу виокремити п'ять провідних підходів до організації батьківської педагогічної просвіти.

1. Труднощі дітей сприймаються як сімейні труднощі, які не можна розглядати ізольовано від інших сімейних проблем. Не переконуючи всіх членів сім'ї, що необхідні зміни, ймовірні причини таких проблем не будуть усунені. Тому першим аспектом відповідної підготовки вчителів є формування досвіду педагогічних спостережень та аналітичного вивчення сімейної культури.

2. Професіонали відповідно оцінюють свої можливості та працюють над залученням батьків до виховання дитини вдома. Однак батьків не слід розглядати як «частину проблеми», скоріше вони можуть стати «частиною» її вирішення: батьки можуть засвоїти нові навички, керуючись активним бажанням допомогти своїм дітям. Відповідно, у системі педагогічної підготовки значна частина часу приділяється вивченню різних способів організації занять з дорослими, з різними віковими групами.

3. Ще один аргумент на користь взаємодії: право батьків отримувати інформацію та звертатися за порадою до закладу освіти з метою більш ефективного впливу на життя своїх дітей. Тому майбутні вчителі повинні навчитися давати вичерпні поради батькам.

4. Батьки вважають себе мудрими дорослими. Тому, готуючи вчителів до організації педагогічної просвіти, важливо наголосити на організації безконфліктної взаємодії вчителів та батьків дітей [4].

Російські педагоги О. Зверева та Т. Кротова вважають, що в роботі вчителів з батьками початкової школи важливо зосередитись на потребах сім'ї, проханнях батьків, а не просто читати лекції. Важливо активізувати та збагатити освітні навички батьків, підтримувати впевненість у власних педагогічних здібностях, поширювати позитивний досвід сімейного виховання: організувати сімейні канікули, формувати сімейні традиції [3]. Майбутні вчителі повинні навчитися відповідати на вимоги сім'ї та бути компетентними у вирішенні проблем. Спільна робота вчителя та батьків повинна бути спрямована на вивчення дитини, допомагати їй пізнати себе,

розвивати індивідуальні здібності та природні схильності, формувати життєві цінності.

У цьому контексті дуже важливо навчити здобувачів початкової освіти цікавим формам та методам роботи з батьками. Це інтерактивні форми роботи – тренінги, ділові ігри, «батьківські кола», ринги, «акваріум», діалог, синтез думок тощо. Майбутні вчителі повинні навчатися вести та розвивати індивідуальні розмови з батьками, організовувати батьківські збори, «круглі столи», тренінги тощо. Запорукою підвищення професійної компетентності є практична діяльність під час практики, де здобувачі вищої освіти можуть відвідувати батьківські збори, спостерігати і спілкуватися з батьками тощо.

Серед завдань виробничої практики спеціальності «Початкова освіта», починаючи з третього курсу є спостереження та проведення батьківських зборів. Тому зараз підготовка студентів до інноваційної педагогічної діяльності є необхідною умовою актуалізації особистих знань. Здобувачам вищої освіти потрібно поставити завдання, наприклад – створити відео з власним зверненням до батьків, проаналізувати успіхи та невдачі. Така робота дасть їм можливість покращити свій професійний рівень та поділитися досвідом з іншими студентами. Такий обмін можна організувати в сучасному додатку Viber або Messenger тощо.

Створення позитивної мотивації та звернення до сучасних сімейних проблем, зокрема виховання дитини молодшого шкільного віку, передбачає формування у студентів бажання працювати з батьками, заохочувати батьків до здобуття знань, розвивати навички спілкування та турботи про дитину, вміння розуміти та цінувати унікальність дитинства, усвідомлення сутності особистого впливу на розвиток майбутньої особистості.

Важливою організаційно-педагогічною умовою є підготовка студентів до самоаналізу професійних та особистісних якостей, завдяки яким майбутній фахівець може успішно вирішувати проблеми навчального процесу, наповнюючи курси науково-теоретичною, культурною

інформацією, спрямованою на формування цінностей та цілей як провідних детермінант майбутньої професійної діяльності.

Важливим напрямом удосконалення підготовки майбутніх вчителів початкової школи є професійне спрямування змісту нормативно-правових дисциплін та спеціальних курсів з урахуванням особливостей роботи з батьками дітей молодшого шкільного віку. Ця умова може бути реалізована шляхом оптимального вибору форм, методів навчання, а також шляхом систематизації та професійної орієнтації змісту нормативних дисциплін і спеціальних курсів як основи для теоретичної та практичної підготовки майбутніх вчителів; урахування особливостей роботи з батьками дітей молодшого шкільного віку під час викладання навчальних дисциплін; активізація навчально-пізнавальної та навчально-дослідницької діяльності студентів; спільна творча взаємодія вчителів та предметників з учнями; врахування індивідуальних особливостей та можливостей учнів; створення креативного середовища для розвитку творчості учнів у самостійній та колективній діяльності.

Чітке розуміння цілей та бачення кінцевої мети батьківства допоможе батькам сформулювати свою позицію вихователя та окреслити батьківську стратегію. Майбутні вчителі – організатори батьківської просвіти повинні зосередитися на таких положеннях, які допоможуть батькам сформулювати власну батьківську стратегію. Це:

1. Чітке бачення кінцевої мети виховання, призначення батьків, їхньої ролі у формуванні особистості дитини. Координація рівня батьківських претензій та бачення дитиною мети самоосвіти.

2. Досвід саморегуляції та самоуправління, що є основою батьківської відповідальності, якщо дитина не покарана за те, що не знала. Відповідальність дітей за свої дії повинна базуватися на розумінні того, що зроблено. Батьки повинні погодитися, що, перш ніж щось вимагати від дитини, вони повинні переконатися, що вона на це здатна.

4. Розвиток здібностей до педагогічних спостережень. Батьки повинні навчитися розрізняти безпорадність дитини від злісної непокори (безпорадність заснована на забудькуванні, що виникає внаслідок помилок та збігів. Злісна непокора – це умисний вчинок, відмова від визнання батьківської влади. Вона проявляється лише тоді, коли дитина знає і робить).

5. Формування досвіду виявляти любов, ніжність, довіру до дитини залежно від її вікових потреб. Любов повинна керувати у стосунках з дітьми.

7. Не принижуйте дитину тілесними покараннями, психологічним тиском тощо. Вони порушують її права як члена сім'ї та суспільства і свідчать про безсилля батьків як вихователів.

Порушення або недотримання цих принципів, відсутність або недостатня культура батьків призводять до непоправних наслідків і деформації самосвідомості дитини.

Дотримання означених принципів допомагає створити атмосферу емоційної безпеки дитини в сім'ї, навчити її поважати інших, зрозуміти емоційні та фізичні особливості батьків дітей різних дитячих періодів та обрати засоби виховання, виходячи з індивідуальних потреб дівчаток та хлопчиків. У цьому полягає зміст батьківських стратегій.

Загальна ж стратегія повинна базуватися на гуманістичних уявленнях про дитину як про самодостатню людину, яка має власну волю, характер та світогляд. Досягнення виховної мети має ґрунтуватися на встановленні чітких правил, норм поведінки. Неповага гідності дитини, постійне незадоволення нею не може бути дозволені. Відповідно до періодизації розвитку дитини в онтогенезі існує певна стратегія її виховання.

Таким чином, організація батьківської педагогічної просвіти повинна керуватися принципами гуманістичної особистісно-орієнтованої педагогіки, сучасними технологіями емпатійних відносин, орієнтуватися на розвиток педагогічної культури у батьків.

Стратегія виховання логічно пов'язана з педагогічним мисленням, яке ґрунтується на спеціальних знаннях та вміннях прогнозувати результати навчальної діяльності.

Система підготовки студентів педагогічного факультету до організації педагогічної просвіти батьків учнів початкової школи спрямована на надання майбутнім вчителям систематизованих знань специфіки організації освітнього процесу, технології постановки та реалізації навчальних цілей, покращення якості сімейного виховання, співпраці та взаєморозуміння з батьками учнів.

Зміст роботи спрямований на ознайомлення студентів з особливостями сучасних українських родин, їхнім освітнім потенціалом; обґрунтування наукових засад сімейного виховання; доведення значущості родини, сім'ї у вирішенні завдань формування гармонійно розвиненої особистості учня; аналіз провідних напрямів педагогічної діяльності, спрямованої на взаємодію з батьками вихованців та створення оптимальних умов для успішної соціалізації особистості; оснащення студентів різними методами вивчення учнівських сімей, сучасними відповідними формами та методами роботи з учнівськими сім'ями; виховання культури спілкування у процесі взаємодії з батьками учнів тощо.

Підготовка здобувачів до роботи з батьками на педагогічному факультеті здійснюється упродовж усього періоду здобуття ними вищої освіти і характеризується цілеспрямованістю, послідовністю, системністю, єдністю всіх освітніх впливів. Вирішуючи проблему цілеспрямованої підготовки майбутнього вчителя до повноцінної роботи з батьками учнів, простежується певна покрокова робота викладачів. Кожен із етапів передбачає поглиблення, узагальнення та систематизацію професійних знань, поступове формування професійних навичок, розвиток та саморозвиток майбутнього вчителя-вихователя.

На початковому етапі підготовки майбутнього вчителя до роботи з батьками при вивченні курсу «Вступ до спеціальності» викладачі знайомлять

студентів зі специфікою вчительської професії, розкривають її соціальне значення, спонукають до аналізу основних функцій вчителя, змісту його діяльності. Першокурсники мають можливість доторкнутися до педагогічних порад В. Сухомлинського, проникнути у чарівний світ його мудрих ідей. Отже, під час практичного заняття на тему «Обговорення порад В. Сухомлинського», студенти дискутують на тему: «Яке воно – покликання працювати вчителем та як воно формується?», а також знайомляться зі специфічними особливостями обраної професії.

Серед багатьох інших особливостей учитель виокремлює ту, що пов'язана з багатофакторним впливом на процес виховання особистості дитини. Серед низки факторів виділяється сім'я. Разом зі студентами аналізуються позитивні та негативні впливи сім'ї на процес формування особистості учня. Щоб переконати учнів у важливій ролі сім'ї у житті дитини, доцільно наводити приклади з творів В. Сухомлинського «Серце віддаю дітям», «Батьківська педагогіка», статті «Мікроклімат вашого дому», «Батьківська педагогіка», «Особлива міся», «Будьте уважно: дитина!» тощо, з власного досвіду викладача та досвіду самих здобувачів вищої освіти.

На II-III курсах студенти вивчають психолого-педагогічні дисципліни, метою яких є цілеспрямована професійна підготовка до майбутньої педагогічної діяльності. Студенти знайомляться та опановують низку теоретичних питань: сім'я як найважливіше соціально-педагогічне середовище виховання та розвитку дитини, провідна ланка її соціалізації; виховні функції сім'ї; соціальний захист та підтримка дітей в Україні; правові основи педагогічної діяльності вчителя з батьками вихованців; особливості та структура сучасної сім'ї та вплив цієї структури на сімейне виховання; особливості виховання дітей у різних типах сімей; наукові принципи сімейного виховання; компоненти виховання дітей у сім'ї; типові помилки сімейного виховання; типи батьківських повноважень; умови для успішного виховання дитини в сім'ї; соціально-педагогічна допомога сім'ям учнів у роботі вчителів початкової школи; форми роботи з батьками учнів; культура

соціально-педагогічного спілкування між вчителями та батьками учнів. На цьому етапі здійснюється фундаментальна теоретична підготовка учнів до роботи вчителя-вихователя з батьками учнів.

Під час лекцій здобувачі вищої освіти розвивають теоретичні знання про сім'ю та зміст роботи вчителя початкової школи з батьками. Особлива увага приділяється формуванню в учнів умінь та навичок працювати з батьківським колективом при вивченні педагогіки. Слід робити це по можливості системно, вивчаючи кожну тему.

Ось кілька прикладів. Зміст теми «Мета та завдання виховання» передбачає практичне заняття «Розробка та захист фрагмента розмови вчителя з батьками дітей початкової школи на тему «Мета та завдання сімейного виховання». Заняття спрямоване на поглиблення знань студентів про цілі та завдання виховання загалом та формування в них уміння конкретизувати його відповідно до умов сімейного виховання, формувати переконання в необхідності досягнення цієї мети як педагогами, так і батьками. Весь урок пройнятий думками вчителя-гуманіста В. Сухомлинського: «Сім'я в нашому суспільстві є головним центром багатогранних людських відносин – економічних, моральних, естетичних. І, звичайно, виховних. Однак вона стає потужною навчальною та збагачувальною силою для дітей лише тоді, коли батько і мати бачать високі цілі свого життя, живуть в ім'я високих цілей, які прославляють їх в очах дитини» [89, с. 414].

Майбутні учителі вчаться доносити до батьків зміст таких важливих понять, як «мета виховання», «мета сімейного виховання», переконувати матерів та батьків у необхідності слідувати меті виховання дітей, розкривати перед ними завдання сімейного виховання відповідно до соціальних цілей. Захист навчальних досягнень студентів здійснюється на занятті через організацію ділової гри «Батьківські консультації», під час якої студенти беруть на себе роль «батьків», «вчителя початкової школи», «рецензента».

Аналогічно відбувається і практичне заняття на тему: «Методи та форми виховання». Кожен студент обирає метод виховання або групу методів, детально вивчає особливості його застосування у сімейному вихованні, наводить приклади з літератури, праць вчителів-класиків щодо ефективного чи неефективного використання методів виховання, розробляє низку порад для батьків щодо використання того чи іншого метод, ефективного у виховній роботі з дітьми, пропонує їм можливі засоби для реалізації завдань.

Найкращі розробки студентів оформляються у формі «Порадника вчителя по просвіті батьків учнів молодшого шкільного віку». Крім того, студентам пропонується розробити низку лекцій («Поради щодо загартовування та фізичного виховання дітей у сім'ї», «Народні сімейні традиції та їхнє виховне значення»), дискусії («Сучасна українська родина: проблеми виховання підростаючого покоління»; «Чи можна вважати сім'ю ідеальною для виховання дітей?», «Щаслива родина: міф чи реальність?»), конференційні програми для батьків з різних питань виховної роботи з дітьми тощо.

Студенти особливо зацікавлені в участі в активних формах, однією з яких є ділова гра – «круглий стіл» «Сучасні проблеми сімейного виховання». Учасникам «круглого столу» задаються питання, пов'язані з проблемами виховання дітей у сім'ї. Значне місце в системі цілеспрямованої підготовки студентів до роботи з батьками належить темі «Місце та роль сім'ї в освіті. Форми спілкування школи та сім'ї». Під керівництвом викладача майбутні вчителі поглиблюють свої знання про сім'ю як соціальний інститут соціального розвитку, розширюють розуміння сімейних функцій, аналізують шляхи та засоби підвищення психолого-педагогічної культури батьків, форм і методів роботи з батьками. На цьому етапі особливе значення надається ознайомленню студентів із методами підготовки та проведення різних форм просвіти батьків (як колективними, так і індивідуальними).

Майбутні вчителі беруть участь у розробці програми батьківських зборів, імітують організацію індивідуальних бесід з батьками вихованців, за допомогою ігрових методів вчать долати конфліктні ситуації, уникати непорозумінь у стосунках з батьками тощо.

Готуючись до просвіти батьків, майбутні вчителі вивчають досвід роботи вчителів-класиків, обговорюють твори В. Сухомлинського «Батьківська педагогіка», «Павлівська школа», «Листи до сина» тощо; А. Макаренка «Книга для батьків», «Лекції про освіту»; В. Леві «Нестандартна дитина», Б. Нікітіна «Ми і наші діти», П. Щербаня «Національне виховання в сім'ї» та інші. У ході цієї роботи акцент робиться на формуванні у студентів навичок індивідуального підходу до сім'ї, використання ними діалогічних методів роботи з батьками, що дуже важливо сьогодні.

Успішному включенню майбутніх учителів у реальну взаємодію з батьками вихованців сприяє вирішення педагогічних проблем, аналіз навчальних ситуацій, ігрові методи оптимізації взаємодії з батьками, рольові тренінги, практичні конференції.

З метою структуризації та вдосконалення набутих знань, умінь та навичок майбутнього вчителя з просвіти батьків пропонуємо створити методичне портфоліо, яке узагальнює роботу студентів у вигляді зразків документів, анкетування батьків для вивчення різних питань, тем та лекцій, конференції для батьків різних вікових груп, презентації тощо. Цей вид роботи є ефективним засобом самоосвіти студентів та контролю за їхньою діяльністю.

Педагогічна практика має велике значення в підготовці студентів до роботи з батьками, під час яких майбутні вчителі готують та проводять сімейні свята («Ми називаємо матір святою», «Мама і тато – два гарячих серця», «День бабусі», «День родоводу»), «Сімейний вечір», «Тато, мама і я – спортивна родина» та ін.), беруть участь у батьківських зборах, розмовляючи з батьками з повідомленнями на різні теми: «Батько і мати – перші

вихователі молоді», «Культура поведінки – невід'ємна частина морального виховання дітей»; «Організація ігрової діяльності дітей початкової школи»; «Сімейні обов'язки та їхня роль у вихованні дитини»; «Як керувати самопідготовкою дитини?»; «Роль повсякденної рутини в житті початкової школи», «Секрети формування інтересу до читання у молодших школярів» тощо.

Вагоме значення у підготовці студентів до роботи з батьками має педагогічна практика, в ході якої майбутні педагоги готують та проводять родинні свята («Ми матір святою називаємо», «Мама і тато – два серця гарячих», «Свято бабусь», «Свято родоводу», «Родинний вечір», «Тато, мама і я – спортивна сім'я» і ін.), беруть участь у проведенні батьківських зборів, виступаючи перед батьками з повідомленнями на різноманітну тематику: «Батько й мати – найперші вихователі юних громадян, приклад для наслідування»; «Культура поведінки – складова частина морального виховання дітей»; «Організація ігрової діяльності молодших школярів»; «Доручення в сім'ї та їх роль у вихованні дитини»; «Як керувати самопідготовкою дитини?»; «Роль режиму дня у житті молодшого школяра», «Секрети формування інтересу до читання у молодших школярів» та ін.

Під час педагогічної практики здобувачі четвертого курсу вчаться проводити дискусії з батьками, педагогічні ринги («Шкідливі звички – спадковість чи вплив суспільства?», «Чи можна покарати дитину у власному будинку?», «Що робити, якщо батько не зацікавлений у вихованні власної дитини?», «Чи потрібна дитині відпустка?», «Як навчити дитину бути людиною завжди і скрізь?» та ін.), проводять практичні заняття, створюють інформаційні куточки для батьків.

Спілкування з вчителями початкової школи під час педагогічної практики, обмін думками зі студентами магістратури, викладачами, випускниками РДГУ, батьками дозволяють зробити висновок, що така робота з майбутніми вчителями допомагає їм здобувати знання та вміння взаємодіяти з батьками учнів, які відповідають сучасним потребам соціальної

педагогіки в Україні та забезпечують їм успішну професійну підготовку за напрямом роботи з батьками учнів, формує відповідальне ставлення студентів до організації просвіти батьків, сприяє подальшому вдосконаленню професійних навичок майбутніх учителів.

Таким чином, представлена система підготовки здобувачів педагогічного факультету до організації педагогічної просвіти батьків учнів початкової школи сприяє формуванню в них стійких професійних мотивів, відповідального ставлення до власного професійного зростання в цьому напрямку роботи вчителя, оволодінні своїми знаннями та вміннями в умовах функціонування початкової школи, орієнтує майбутніх учителів на постійну творчу роботу над власним професійним самовдосконаленням. Ми вважаємо, що таке навчання студентів є дуже важливим і необхідним, адже сьогодні в галузі людської освіти немає важливішого завдання, ніж навчити батьків виховувати дітей, без турботи про педагогічну культуру батьків неможливо вирішити жодну проблему виховання та навчання.

3.2. Інноваційні форми педагогізації батьків

«Педагогічний словник-лексикон» (під редакцією А. Василюка, М. Танася) пояснює *педагогізацію батьків* як «навчальну діяльність, спрямовану на постійне збагачення педагогічними знаннями батьками щодо виховання дітей та молоді, а також різних аспектів функціонування сім'ї. Метою педагогізації батьків є пряма і безпосередня допомога батькам у формуванні їхньої педагогічної культури. Джерелами знань для батьків є: науково-популярна література, спеціальні журнали, посібники, радіо - та телепрограми. Педагогізація батьків – це специфічна форма співпраці закладу освіти та сім'ї дитини» [2, с. 140].

Не всі батьки розуміють свої обов'язки, недооцінюють важливість сімейного виховання, не мають необхідних знань, а тому роблять серйозні помилки в роботі з дітьми. Деякі батьки повністю переносять виховання

своїх дітей на «плечі» вчителів. Таким батькам потрібна кваліфікована допомога освітян [15, с. 6].

Ми переконані, що важливою умовою ефективної виховної роботи є єдність зусиль закладів освіти, родин та громадськості. Важливими факторами, які уможливають ефективну взаємодію з батьками, є: «доброзичливе, відкрите запрошення батьків до співпраці; дотримання позиції рівності між сім'єю та вихователем; визначення важливості ролі батьків; пошук нових форм педагогічної пр. освіти батьків» [11, с. 56].

На переконання Д. Романовської, у закладі освіти, «який займається не лише навчанням, а й вихованням дітей, необхідно створити стимулююче середовище для розвитку спеціальної роботи з педагогічної просвіти батьків» [70, с. 6].

Основними формами педагогічної освіти батьків у закладах початкової освіти (ЗПО) є: сімейні відвідування, індивідуальні бесіди, групові консультації, батьківські збори, лекції для батьків, куточки для батьків, тематичні виставки, Дні відкритих дверей тощо. [70]. Поряд з традиційними, використовуються також нетрадиційні, інноваційні форми роботи з батьками. Їхня різноманітність залежить від креативності педагогічного колективу та бажання втілити ці форми. Прикладами нетрадиційних форм роботи з батьками можуть бути: вернісажі, спільне оформлення альбомів, звичайний цікавий бізнес тощо. [70].

Інноваційні форми батьківської просвіти:

- у сімейному колі (індивідуальна допомога сім'ям, організація зустрічей з лікарями, юристами, психологами тощо);
- створення родинного дерева (зустрічі поколінь, роздуми над проблемами виховання);
- сімейний міст (зустріч дітей, батьків, членів сім'ї);
- День добрих справ (спільна робота вчителів та батьків, дітей);
- сімейна скринька (добірка матеріалів з позитивним досвідом сімейного виховання);

- Дні довіри (у певні дні батьки-лікарі, батьки-адвокати тощо проводять консультації для бажаючих);
- фольклорні кімнати та світлиці (спільне проведення традиційних урочистостей);
- аукціони педагогічних ідей (обмін досвідом сімейного виховання);
- батьківські педагогічні ринги (спільне вирішення педагогічних завдань);
- батьківські педагогічні «табу» (спільне обговорення варіантів виходу з кризових ситуацій).

Інноваційними формами вважають: звукові листи, бібліотеки відеоматеріалів з різних проблемних питань, школи взаємодопомоги, електронні міні-бібліотеки, інтернет-сайти для батьків, демонстрація фільмів, тренінги, 10-12 хвилинні стрічки, що ілюструють конкретні ситуації, взяті з повсякденного спілкування батьків та дітей, презентації і прем'єри книг, «interaction room» та буктрейлери.

Сьогодні спонукає створення нових цікавих форм, як бук трейлер - книжковий трейлер, новий тренд у роботі вихователів із батьками. Буктрейлер – це особливий вид рекламної книги, один із засобів промоції педагогічного видання батькам, коротке відео, що створює візуальний образ книги, кліп за її змістом. Основне завдання буктрейлера – яскраво та образно розповісти про твір, зацікавити, заінтригувати читача, спонукати до читання [9, с. 3].

Буктрейлер (від англ. Book – книга, англ. Trailer – трактор, причіп) – коротке відео на основі книги, кліпу з книги [9]. Його особливість полягає в тому, що історія книги подана у образній, інтегративній формі. Зауважимо, що ми зупинимось на буктрейлері саме тому, що метою його створення є заохочення батьків читати психолого-педагогічну літературу про навчання, виховання та розвиток дітей.

Ще кілька років тому бук трейлери використовувалися виключно в рекламних цілях, але з часом такі міні-фільми набувають все більшого

значення в освіті. У наш час бук трейлери розробили власну унікальну кінематографічну мову, розкриваючи нові, часом несподівані, якості книги. Ми вважаємо, що використання цієї форми у роботі з батьками дітей молодшого шкільного віку є актуальним. Слід зазначити, що буктрейлер вирішує декілька проблем, а саме:

- дозволяє цікаво та динамічно розповідати батькам про новітню вітчизняну та зарубіжну літературу про виховання дітей;
- заохочує батьків «відірвати очі» з монітора комп'ютера та відвідати бібліотеку чи книгарню або хоча б зайти через веб-браузер на сторінку інтернет-бібліотеки чи книжкового магазину;
- відкриває нові грані творчості вихователя, а саме дає можливість спробувати себе у ролі режисера на відеомонтажі, художника, аніматора тощо;
- батьки вихователів можуть створювати власні книги-трейлери та таким чином оригінально ділитися своїми враженнями з іншими [9].

Таким чином, головне завдання буктрейлера – розповісти, зацікавити, заінтригувати. А для вчителя – ще одна можливість запропонувати батькам книгу про виховання дітей у сім'ї. У нашому сучасному суспільстві, яке пройняте новітніми технологіями та швидким розвитком, нових проблем не уникнути, їх треба сприймати та активно рухати вперед, постійно вдосконалюючись. Ось чому вчителям потрібно активно працювати над підвищенням особистого рівня інформації та медіакультури, комп'ютерної грамотності. Зрештою, створення буктрейлера вимагає, по-перше, творчості, по-друге, почуття художньої краси та музичного ритму, по-третє, головне, певних знань комп'ютерних технологій [9].

Використання буктрейлера у роботі з батьками дітей початкової школи – це інноваційний інструмент педагогічної просвіти, мета якого – стимулювати читання книг та можливість розповідати, зацікавити, організувати співпрацю вчителів та батьків, що стимулює позитивні зміни в початковій школі.

Виокремлюють такі **інноваційні форми педагогізації батьків**: мобільні курси, пункти навчання та консультування (включаючи екскурсії в сільську місцевість), Офіси Довіри; лекторії, дискусійні клуби, спеціалізовані сервіси (Служба знайомств, Пошти довіри, Школа молодих пар, Гаряча лінія) тощо. Для досягнення цієї мети використовуються такі *методи роботи*, як різноманітні комунікативні тренінги, тестування, індивідуально-групові психологічні консультації, психологічний театр мініатюр, лекції та семінари, методи проєктування, шоу, тематичні КВК тощо. З метою створення сприятливих для педагогізації батьків умов для поширення інноваційних соціальних технологій організовуються експериментальні майданчики. Зупинимось на деяких з них.

Аукціон знань – це активна, але маловідома форма перевірки знань. Аукціон має на увазі:

1. Підготовку: а) прийняття заявок на участь в аукціоні (з відповідями). Заявки можуть бути колективними та індивідуальними, їх приймає аукціонна компанія (3-4 організатори); б) дизайн кабінету (молоток, стілець), в) призи з цінами в жетонах.

2. Проведення аукціону: ведучий оголошує заявку, слухає відповіді, запитує «хто більше?», закриває дискусію: «Продано», коли всі відповіли, переможці отримують жетони.

3. Підбиття підсумків: ті, хто отримав жетони, обирають призи. Призи також присуджуються найактивнішим учасникам.

Формою педагогізації батьків є **аналіз освітніх ситуацій на зборах**. Педагогічна ситуація – це стан освітнього процесу в середовищі (групі) учнів, спеціально встановлений учителем; це сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, обставин, відносин, що склалися в даний момент між суб'єктами освітнього процесу, які спрямовані педагогом для позитивних змін у системі міжособистісних стосунків та в особистості кожного учня. Ситуації з навчанням можуть бути спеціально створені та непередбачені.

Інтелектуальні сімейні вечори – складна форма, яка поєднує в собі кілька форм з метою організації змістовного дозвілля, просвітництва, профілактики негативних явищ, корекції сімейних відносин. Батькам пропонуються такі теми вечорів.

1. «Круглий стіл». Тема обирається і повідомляються заздалегідь. На початку проводиться бесіда між 3-4 учасниками, які ставлять проблему, обґрунтовують її актуальність, аналізують між собою. Присутні задають питання, слухають. Ставиться ключове питання для суперечки.

2. «Доповідач-опонент». Присутні поділяються за бажанням або за допомогою ігрового моменту (скласти розрізані малюнки на 3-х столах, елементи малюнків видаються провідним на початку вечора) на 3 команди: доповідачі, опоненти, журі. При цьому члени сім'ї можуть бути навіть у різних командах. Педагог повідомляє правила і тему гри. Правила гри: упродовж 15 хвилин групи обговорюють питання, яких ставиться три (за кількістю ролей у грі, кожна команда наступного раунду змінює роль), потім будують логіку доповіді з поставлених питань, обирають спікерів.

3. «Утопічні ігри». Будується на висуванні нереальних в цей час і в даному виді ідей. Із запропонованих ідей вибираються раціональні з урахуванням їх перспективності. Для вироблення ідей складаються групи з 4-5 осіб, які упродовж 20 хвилин готують, а потім пропонують журі свої прогнози бажаного і небажаного майбутнього, можливі варіанти дії в цих умовах.

4. «Дебати». Пропонується тема. Учасники поділяються на дві групи: тих, хто відстоює твердження, і тих, хто його заперечує. Суддя на основі попередньо визначених критеріїв визначає, чи можна цю ідею втілювати в життя, за яких умов.

5. «Круг». 5-6 учасників сідають навколо столу для обговорення проблеми. Обов'язкова умова: кожен послідовно виступає по колу кілька разів. Розвивається вміння слухати колегу, виражатися коротко, конкретно, не повторюючи вже сказаного, приходити до згоди.

6. «Техніка співпраці». Характеризується зміною групової та індивідуальної роботи. Після відносно короткого (10-15 хвилин) групового мозкового штурму учасники розходяться, щоб індивідуально подумати над проблемою ще деякий час (5-10 хвилин), записати додаткові ідеї, модифіковані або розширити наявні пропозиції [15].

7. «Продуктивна гра».

I етап. «Постановка проблеми». Мета – методом мозкового штурму визначити (перерахувати) проблеми в межах запропонованої теми. Експерти аналізують висунуті проблеми і відбирають найбільш значущі для подальшого вирішення.

II етап. «Вироблення ідей». Мета – знайти вирішення проблеми на рівні ідеї, без детальної конкретизації. Експерти аналізують ідеї, відбирають найбільш продуктивні для подальшої роботи.

III етап. «Моделювання». Мета – конкретизувати ідеї на рівні детальної розробки.

IV етап. «Захист моделей». Проходить як відкрите засідання вченої ради, в ході якого представники захищають вироблені моделі. Вчена рада обирається зі складу учасників гри, визначає процедуру захисту, заслуховує доповіді, рекомендує обрані моделі для втілення. Проблеми для рішення: «Ідеальна сім'я», «Викорінення насильства в сім'ї», «Попередження негативних звичок у членів сім'ї», «Боротьба сім'ї з алкоголізмом, наркоманією, курінням», «Нормалізація дитини в сім'ї», «Моральне виховання в сім'ї» (економічне, трудове, естетичне ...) [15].

8. Мозкова атака – метод, в основі якого лежить генерування нових ідей. Здійснюється відповідно до особливостей мислення людей: ті, хто здатний до фантазії, стають генераторами нових ідей, ті, хто є реалістами, – критиками. Рішення проблеми здійснюється по етапах:

1. Мотивація до колективного вирішення проблеми.
2. Постановка проблеми, сутність, причини виникнення, шляхи вирішення, які вже застосовувалися, ефективність цих заходів, традиційні

шляхи, які взагалі існують, і можливості їхнього застосування, наслідки для майбутнього, ключове питання: Як запобігти ...? Як усунути ...? Як поліпшити ...?

3. Генерація ідей групою генераторів.

4. Аналіз і критика ідей. Пошук та запис негативного в ідеях.

5. Вибір кращого варіанту вирішення проблеми. Завершуються інтелектуальні сімейні вечори підбиттям підсумків і аналізом проведених заходів.

Таким чином, інноваційні форми педагогізації батьків – це варіанти організації взаємодії педагога з дорослими, спрямовані на створення умов для активізації пізнавальної діяльності батьків, рішення необхідних задач, надання допомоги і підтримки.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі з'ясували, що педагогічна освіта в сучасних умовах розвитку усіх сфер життєдіяльності суспільства покликана сформулювати педагога-спеціаліста універсально освіченого, який має фундаментальну гуманітарно-спрямовану та науково-дослідну підготовку, здатного до творчості і який прагне до постійного самовдосконалення. Зокрема такого педагога, який вміє налагоджувати взаємодію з батьками та сприяти педагогічній просвіті усіх членів сім'ї.

Дійшли висновку про те, що професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя до організації педагогічної просвіти батьків – це підсистема професійної підготовки в освітньому процесі закладу вищої освіти, яка складається із взаємопов'язаних і взаємодіючих компонентів, що забезпечують готовність студента до роботи з батьками учнів.

Система підготовки студентів педагогічного факультету до організації педагогічної просвіти батьків учнів початкової школи має на меті надати студентам, майбутнім учителям, систематизовані знання про специфіку

організації виховного соціально-педагогічного процесу, технології постановки та здійснення виховних цілей, засобів щодо педагогічної роботи з сім'ями різних типів для покращення сімейного виховання, якості співробітництва та взаєморозуміння з батьками учнів.

У цьому контексті визначаємо важливість навчити студентів цікавим формам і методам роботи з батьками. Такими є інтерактивні форми роботи – тренінги, ділові ігри, батьківські ринги, акваріум, діалог, синтез думок тощо. Майбутні вчителі мають уміти проводити і розробляти індивідуальні бесіди з батьками, батьківські збори, круглі столи, тренінги тощо. Запорукою підвищення їхньої професійної компетентності є практична діяльність під час проходження виробничої практики. З'являється можливість відвідати батьківські збори, поспостерігати та поспілкуватися з батьками.

Визначили, що основними формами педагогічної просвіти батьків у закладах початкової освіти є: відвідування сім'ї, індивідуальні бесіди, групові консультації, батьківські збори, лекції для батьків, куточки для батьків, тематичні виставки, дні відкритих дверей тощо. Поряд із традиційними, застосовуються і нетрадиційні, інноваційні форми роботи з батьками. Їхнє різноманіття залежить від креативності педагогічного колективу і бажання втілювати ці форми у життя. Прикладом нетрадиційних форм роботи з батьками можуть бути: вернісажі, спільне оформлення альбомів, спільна цікава справа тощо.

До інноваційних форм також відносимо: звукові листи, бібліотеки відеоматеріалів з різних проблемних питань, школи взаємодопомоги, електронні міні-бібліотеки, інтернет-сайти для батьків, демонстрація фільмів, тренінги, 10-12 хвилинні стрічки, що ілюструють конкретні ситуації, взяті з повсякденного спілкування батьків та дітей, презентації і прем'єри книг, «interaction room» та буктрейлери.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу сформулювати такі висновки:

1. Результати дослідження засвідчили, що психолого-педагогічна просвіта батьків як соціокультурний феномен спирається у своєму розвитку на здобутки українського народно-педагогічного виховання дітей у родині. Ми визначили й охарактеризували п'ять етапів розвитку теорії і практики формування психолого-педагогічної просвіти батьків (починаючи з другої половини XIX століття). Перший етап – друга половина XIX – початок XX ст.; другий етап – початок XX ст. – 60-ті рр. XX ст.; третій етап – 70-ті рр. XX ст. – 80-ті рр. XX ст.; четвертий етап – 90-ті рр. XX ст.; п'ятий період – сучасний.
2. У дослідженні під педагогічною просвітою батьків розуміємо процес їхнього інформування про особливості розвитку дітей, способи їхньої взаємодії, побудований в контексті життєдіяльності суб'єктів взаємодії відповідно до цінностей культури та гуманізації стосунків. Педагогічна просвіта завжди спрямована на розвиток особистості батьків шляхом передачі психолого-педагогічних знань та досвіду гуманних стосунків.

Основні аспекти формування педагогічної просвіти батьків у сучасних умовах, яка вирізняє її з-поміж інших видів просвіти (медичної, екологічної тощо), закладені не лише у її змісті, а й методах, за допомогою яких вона здійснюється. Передовсім це обмін педагогічним досвідом, який у кожній сім'ї є унікальним. Ще однією характерною особливістю є те, що в процесі освоєння педагогічних знань продовжує розвиватися і особистість самих батьків.

Ми проаналізували педагогічні аспекти на прикладі двох основних моделей взаємодії освітньої установи з сім'єю. Це: інформаційно-консультативна і модель різнорівневої взаємодії сім'ї та школи.

Таким чином з'ясували, що інформаційно-консультативна модель спрямована на формування у батьків системи психолого-педагогічних знань

про дитину, процес її виховання та розвитку, особливості спілкування та поведінки в різному віці. Технологічно це робиться через передачу певного обсягу знань у процесі індивідуального консультування та групової (фронтальної) інформації, де основними формами роботи з батьками є батьківські всеобучі, батьківські університети, тематичні класні збори тощо.

Модель багаторівневої взаємодії сім'ї та школи зорієнтована на включення всієї батьківської громади в окремому закладі освіти. Технологічно вона розроблена як частина організації багаторівневого підходу, який вирішить низку складних педагогічних проблем для досягнення соціально-педагогічних ефектів: зменшення соціальних та психологічних ризиків у процесі розвитку дитини.

Визначальною умовою взаємодії цих двох суб'єктів – батьків і педагога – є вичерпне уявлення про зміст виховної діяльності один одного, розуміння переваг і недоліків шкільного і сімейного виховання, можливостей щодо завдань і засобів виховного впливу заради благополуччя дитини, адекватність виховних дій заради запланованого кінцевого результату.

3. У дослідженні послуговувалися визначенням: психолого-педагогічна культура батьків дітей молодшого шкільного віку – це комплексне динамічне явище, сутність якого виявляється в передаванні дитині культурної спадщини шляхом навчання й виховання згідно з її темпом розвитку, віковими та індивідуальними особливостями. Розробили та охарактеризували модель психолого-педагогічної просвіти батьків.

На підставі аналізу феномена «психолого-педагогічна культура батьків дітей молодшого шкільного віку» було виокремлено її комунікативний, пізнавальний і рефлексивний компоненти, зміст яких забезпечив урахування особливостей передавання культурної спадщини дитині молодшого шкільного віку від батьків шляхом її навчання й виховання. Для перевірки ефективності окреслених педагогічних умов щодо формування в батьків дітей молодшого шкільного віку психолого-педагогічної культури нами було визначено критерії за кожним з її компонентів (комунікативним,

пізнавальним і рефлексивним) та відповідні показники: ініціативність батьків у встановленні контакту з дитиною; наявність дистанції у встановленні контакту із дитиною; вияв емпатії в спілкуванні з дитиною. Для виявлення рівнів сформованості в батьків педагогічної культури до кожного з показників було розроблено запитання або ситуацію педагогічного змісту. За отриманими результатами опитування батьків дітей молодшого шкільного віку було визначено такі рівні сформованості їхньої педагогічної культури: високий рівень, достатній рівень, середній рівень, нижче за середній рівень.

Визначено, що реалізація експериментальної моделі з формування психолого-педагогічної культури в батьків дітей молодшого шкільного віку охоплює *три взаємопов'язаних етапи*: особистісно-комунікативний, інформаційно-пізнавальний, рефлексивно-творчий. Упровадженню експериментальної моделі формування педагогічної культури батьків дітей молодшого шкільного віку передувало створення в практиці роботи початкової школи таких *педагогічних умов*: підготовка вчителів початкової школи до формування психолого-педагогічної культури батьків; навчання батьків особливостям педагогічно ефективного виховання й розвитку дітей молодшого шкільного віку; створення системи взаємодії батьків і вчителів щодо виховання й розвитку дітей молодшого шкільного віку в умовах сім'ї та школи.

4. У роботі дійшли висновку про те, що професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя до організації педагогічної просвіти – це підсистема професійної підготовки в освітньому процесі закладу вищої освіти, яка складається із *взаємопов'язаних і взаємодіючих компонентів*, що забезпечують готовність студента до роботи з батьками учнів.

Система підготовки студентів педагогічного факультету до організації педагогічної просвіти батьків учнів початкової школи має на меті надати студентам, майбутнім учителям, систематизовані знання про специфіку організації виховного соціально-педагогічного процесу, технології постановки та здійснення виховних цілей, засобів щодо педагогічної роботи з

сім'ями різних типів для покращення сімейного виховання, якості співробітництва та взаєморозуміння з батьками учнів.

З'ясували, що основними формами педагогічної просвіти батьків у закладах початкової освіти є: відвідування сім'ї, індивідуальні бесіди, групові консультації, батьківські збори, лекції для батьків, куточки для батьків, тематичні виставки, дні відкритих дверей тощо. Поряд із традиційними, застосовуються і нетрадиційні, інноваційні форми роботи з батьками. Їхнє різноманіття залежить від креативності педагогічного колективу і бажання втілювати ці форми у життя. Прикладом нетрадиційних форм роботи з батьками можуть бути: вернісажі, спільне оформлення альбомів, спільна цікава справа тощо.

5. За результатами дослідження розроблено цикл бесід та орієнтовні сценарії занять для батьків з метою модернізації батьківської просвіти у сучасній початковій школі. Ці матеріали вміщено в додатки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеенко Т. Формування педагогічної культури сучасної молодшої сім'ї: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.01. Київ, 1994. 188 с.
2. Артемова Л. Історія педагогіки України: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.]. Київ: Либідь, 2006. 424 с.
3. Баркан А. Практична психологія для батьків, або як навчитися розуміти свою дитину. Його Величність Дитина – яка вона є. Москва, 1999. 429 с.
4. Бех І. Виховання особистості. Київ: Либідь, 2003. 280 с.
5. Бех І. Особистість народжується в сім'ї. *Початкова школа*. 1994. №2. С. 8-10.
6. Бодалев А., Столин В. Семья в психологической консультации. Москва, 1989. 264 с.
7. Бочаров В. Социальная педагогика. Москва, 1994. 327 с.
8. Бугаєць Н., Трубавіна І. Теорія і практика взаємодії сім'ї та школи. Харків: ХДПУ, 2001. 102 с.
9. Буктрейлер: новітня реклама книги: метод. поради / упоряд О. Шматько, С. Дмитрів; ЛОУНБ. Львів, 2014. 22 с.
10. Варга А. Структура и типы родительских отношений. Москва: Педагогика, 2005. 258 с.
11. Василюк А., Танась М. Педагогічний словник-лексикон (українсько-англо-польський). Вид. 2-ге, уточ. й доповн. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2013. 224 с.
12. Вершинин В. Домашнее воспитание [текст]: Книга для учителей, воспитателей, родителей. Чебоксары, «Клио», 1998. 200 с.
13. Вершловский С. Проблемы гуманизации школьного образования [текст] *Гуманизация образования: Теория. Практика*. СПб., 1994. С. 5-14.
14. Выготский Л. Проблема культурного развития ребенка. *Вестн. Моск. ун-та*. Серия 14. Психология. 1991. № 4. С. 5-18.

15. Воронова С. Работа з батьками: теорія та практика: навч.-метод. посіб. Одеса: Астропринт, 2015. 216 с.
16. Гайдарова Л. Соціальна робота в школі як фактор ефективності виховного процесу. *Современная наука: Актуальные проблемы теории и практики*. Серія «Гуманитарные науки». Москва. №4. 2011. С.16-20. (0,5 п.л.)
17. Гончарова Т. Неблагополучні сім'ї і робота з ними. *Народное образование*. №6. 2002. С.13-23.
18. Горбач І., Давискиба В., Пащенко М. Методика роботи з батьками: Навчальний посібник. Уманський державний педагогічний університет ім. П.Тичини. Київ: Науковий світ, 2003. 55 с.
19. Гребенников И. Воспитательный климат семьи. Москва: Знание, 1976. 40 с.
20. Гребенников И. Школа и семья: пособие для учителя. Москва: Просвещение, 1985. 176 с.
21. Гребенников И. Повышение педагогической культуры родителей как основа совершенствования семейного воспитания: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук: 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования». Москва, 1971. 19 с.
22. Гребенников И. Работа школы с семьей: Методическое пособие для первичных организаций Педагогического общества в общеобразовательных школах». Москва: [Б. и.], 1976. Ч. 2, 72 с.; «Повышение педагогической культуры родителей – основа совершенствования семейного воспитания школьников». Москва, 1971. С. 61-67.
23. Гриневич Л. Доповідь: «З першого вересня діти 1-4 класів будуть навчатися за оновленими програмами». Режим доступу: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2016/07/22/liliya-grinevich-z-veresnya-diti-1-4-klasiv-navchatimutsya-za-onovlenimi-programami/>
24. Гриневич Л. Доповідь: «Від школи, де накачують знаннями, ми переходимо до школи компетентностей». Режим доступу:

- <http://mon.gov.ua/usi-novivni/interview/2017/09/04/liliya-grinevich-vid-shkoli,-de-nakachuyut-znannyami,-mi-perexodimo-do-shkoli-kompetentnostej/>
25. Грицкова Ю. Проблема формування педагогічної культури батьків у вітчизняній педагогічній думці другої половини ХХ століття: автореф. дис. ... к. пед. наук. Харків, 2009. 20 с.
 26. Данилов А. Социальный институт семьи как педагогическая проблема: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования». Санкт-Петербург, 2005. 22 с.
 27. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). *Освіта*. 1993. №44-46. 62 с.
 28. Державний стандарт початкової загальної освіти. *Освіта України*. Нормативно-правові документи. Львів: Міленіум. 209 с.
 29. Дзюбко Л. Як підготувати дитину до школи. *Початкова освіта*. 2003. № 45. С. 7-8.
 30. Диалоги о воспитании: Кн. для родителей. Пер. со 2-го рус. изд. / Сост. О. Свердлова; Редкол.: В. Столетов (отв. ред.) и др. – К.: Радянська школа, 1986. 304 с.
 31. Довженко Т. Організація педагогічної просвіти батьків молодших школярів у сучасних умовах. Режим доступу: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/methodics/article/view/122>
 32. Довженко Т. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до організації педагогічної просвіти батьків (1918–1998 рр.): монографія. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2014. 389 с.
 33. Дубінець І. Роль батьківського гуртка у формуванні творчої особистості (історико-педагогічний аспект). *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*. Київ-Запоріжжя, 1999. Вип.15. С. 156-158.

34. Дубінець І. Проблеми сімейного виховання у педагогічній журналістиці (друга половина ХІХ ст.). *Педагогіка та психологія*. Харків: ХДПУ, 1999. Вип. 9. С. 94-97.
35. Єрмаков І. Феномен компетентнісно спрямованої освіти. *Крок за кроком до життєвої компетентності та успіху*. Київ: «Лат і К.», 2003. С. 6-8.
36. Закон України «Про освіту». Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
37. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / за ред. докт. філос. наук В. Кременя. Київ: Знання, 2005. 767 с.
38. Каневская А. Трудно быть папой [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.mikhail-kanevskij.narod.ru/dinasy.htm>
39. Корецька А. Соціально-освітні чинники формування духовності особистості в сучасному українському суспільстві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії». Київ, 2003. 21 с.
40. Кравець В. Психофізіологічні та психолого-педагогічні аспекти формування усвідомленого батьківства. Київ: Академія, 2001. 244 с.
41. Кравченко Т., Трубавіна І. Допомога батькам у вихованні дітей: Методичні рекомендації для соціальних працівників. Київ, 2005. 100 с.
42. Лейтес Н. О признаках детской одаренности. *Вопросы психологии*. 2003. № 4. С. 13-18.
43. Лодкина Т., Кевля Ф. Диагностика в работе социального педагога с семьей. *Народное образование*. №1. 2004.
44. Лодкина Т. Социальная педагогика. Защита семьи и детства: [Учеб. пособие для студ. высших учебных заведений]. Москва: Издательский центр «Академия», 2003. 192 с.
45. Макаренко А. О воспитании [сост. и авт. вступительной статьи В. Хелемендик]. Москва: Политиздат, 1988. 256 с.

46. Маленкова Л. Педагоги, родители и дети: [методическое пособие для воспитателей, классных руководителей]. Москва: Педагогическое общество России, 2000. 304 с.
47. Мальцева О. Робота загальноосвітньої школи України з батьками через посередництво дітей (друга половина 20-х – перша половина 30-х років ХХ століття). *Зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини* / гол. ред.: М. Мартинюк. Київ: Міленіум, 2006. Частина 2. С.163-167.
48. Мальцева О. Педагогічна пропаганда серед батьків, як напрямок роботи загальноосвітньої школи України у 20 – 30-ті роки ХХ століття. *Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка (педагогічні науки)*. 2007. № 6. С. 173-179.
49. Мальцева О. Робота загальноосвітньої школи України з батьківським активом в 20 – 30-х роках ХХ століття. *Науковий потенціал світу – 2006 (педагогічні науки)*: матеріали III Міжнар. наук.-прак. конф. (18–29 верес. 2006 р.). Донецьк: Наука і освіта, 2006. Т. 16. С. 64-67.
50. Маркова А. Педагогическое просвещение родителей по вопросу гуманных взаимоотношений с детьми. *Известия Пензенского государственного педагогического университета им. В. Белинского*. №7. 2007. С. 216-218.
51. Матвеева Л. Практическая психология для родителей или что я могу узнать о своем ребенке. Москва: АСТ-Пресс, 1997. С. 102-149.
52. Методика PARI (Е. С. Шефер, Р. К. Белл; адаптація Т. В. Нещерет) / Психологические тесты. Ред. А. Карелин. Москва, 2001, Т.2., С.130-143.
53. Методичні рекомендації до організації освітнього процесу в закладах освіти у 2019–2020 навчальному році: інформаційно-методичний бюлетень / за заг. ред. А. Черній; відпов. за вип. Н. Мельник. Рівне: РОШПО, 2019. 233 с.
54. Моляко В. Актуальні соціально-психологічні аспекти проблеми обдарованості. *Обдарована дитина*. 1998. № 2. С. 2-6.
55. Національна доктрина розвитку освіти у ХХІ столітті. *Освіта України*. 2001. № 1. С. 22-25.

56. Науково-методичне забезпечення модернізації системи освіти. *Методичний вісник*. 2011. № 47. 286 с.
57. Нестерова О. Педагогическая культура родителей как источник гуманизации воспитания младших школьников: автореф. дис. на соискание науч. степени к. пед. наук: спец. 13.00.01 «Теория и история педагогики». Карачевск, 2002. 24 с.
58. Об организации родительского всеобуча в общеобразовательных учреждениях. *Воспитание школьников*. 2004. № 6. С.9-17.
59. Овчарова Р. Психологическое сопровождение родительства [Текст]. Москва: Изд-во Института психотерапии, 2003. 319 с.
60. Оржеховська В., Кириченко В., Ковчанич В. Взаємодія навчального закладу і сім'ї: стратегії, технології, моделі: навчальний практико-зорієнтований посібник. Харків: Точка, 2007. 192 с.
61. Пащенко М. Методика роботи з батьками (матеріали спецкурсу для студентів). *Практична психологія та соціальна робота*. 2003. №9. С.53-63.
62. Педагогічні засади організації просвіти батьків у загальноосвітніх, позашкільних закладах: методичні рекомендації. Київ: ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України, 2019. 105 с.
63. Петренко О. Гендерна компонента громадянського виховання школярів у контексті ідей В. Сухомлинського. *Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. пр.* / Слов'ян. держ. пед. ун-т. Слов'янськ: вид. центр СДПУ, 2007. Вип. XXXVII. С. 24-30.
64. Петренко О. Методологічні основи реконструкції педагогічної системи Василя Сухомлинського в освітньому просторі нової української школи. *Інноватика у вихованні*. 2019. Вип. 10. С. 40-49.
65. Помиткіна Л. Психологія сім'ї. Навчальний посібн. / Л. Помиткіна, В. Злагодух, В. Хімченко, Н. Погорільська. Київ, 2010. 270 с.
66. Програма формування педагогічної культури батьків / за редакцією В. Постоного. Київ, ДЦССМ, 2003. 108 с.

67. Рацул А. Проблема сімейного виховання в педагогічній концепції А. Макаренка. *Витоки педагогічної майстерності*. Серія: Педагогічні науки. 2013. Вип. 12. С. 255-261.
68. Родинне виховання: сучасні підходи / [упоряд.: Т. Вороніна, О. Мельник]. Київ: Шк. світ, 2010. 109 с.
69. Родинна педагогіка: Навчально-методичний посібник / А. Марушкевич, В. Постовий, Т. Алексеєнко. Київ: ПАРАПАН, 2002. 215 с.
70. Романовська Д. Технології роботи з батьками. Київ: Главник, 2007. 128 с.
71. Руденко Т. Молода сім'я в сучасній Україні: соціально-філософський аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії». Київ, 2004. 20 с.
72. Савенков А. Одарённый ребенок дома и в школе. Екатеринбург: У-Фактория, 2004. 272 с.
73. Семенова Н. Соціально-педагогічні умови виховання особистості молодшого школяра у сучасній сім'ї: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання». Луганськ, 2005. 23 с.
74. Система захисту дітей від жорстокого поводження: навч.-метод. посіб. / за ред.: К. Шевченко, І. Трубавіної. Київ: Держсоцслужба, 2005. 396 с.
75. Система роботи з обдарованими дітьми. *Завуч*. 2012. № 7. С. 7-9.
76. Сім Я або виховання в родині: навч. посіб. для студ. пед. спец.ун-тів з теорії та практики родин. виховання. / уклад. Шевчук М., Осаволюк О., Семенець Л.; Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя. Ніжин: РВВ НДУ ім. М. Гоголя, 2009. 112 с.
77. Спирева Е. Влияние личностных особенностей родителя и ребенка на стиль семейного воспитания: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.13 «Психология развития, акмеология». Москва, 2004. 23 с.
78. Співпраця вчителя з батьками. О. Коберник, Л. Мотрич. Київ: Науковий світ, 2002. 86 с.

79. Створення регіональної організаційно-методичної моделі педагогічного супроводу обдарованої учнівської молоді: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 16-17 листопада 2011 р., м. Харків. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2011. 372 с.
80. Стельмахович М. Українська родинна педагогіка. Київ, 1996. 380 с.
81. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. Київ: "К.І.С.", 2003. 296 с.
82. Сухомлинський В. Батьківська педагогіка. Київ: Рад. школа, 1978. 263 с.
83. Сухомлинский В. Гармония трех начал. *Журналист*. 1970. № 8. С. 31.
84. Сухомлинский В. Избранные педагогические сочинения: в 3-х томах / В. Сухомлинский. Москва: Педагогика, 1971. Т. 1: Сердце отдаю детям. 1971. 558 с.
85. Сухомлинский В. Избранные педагогические сочинения: в 3-х томах / В. Сухомлинский. Москва: Педагогика, 1980. Т. 2. 383 с.
86. Сухомлинский В. Избранные педагогические сочинения: в 3-х томах. Т. 3 / В. Сухомлинский. Москва: Педагогика, 1980. 639 с.
87. Сухомлинский В. Мудрость родительской любви / В. Сухомлинский. Москва: Молодая гвардия, 1988. 303 с.
88. Сухомлинский В. Общество и учитель. *Советская педагогика*. 1961. № 12. С. 31.
89. Сухомлинский В. Родительская педагогика / В. Сухомлинский. Київ: Рад. школа, 1978. 376 с.
90. Тематика бесед с родителями в Павлышеской школе. *Воспитание школьников*. 1990. № 5. С. 59-60.
91. Товкач І. Хочу бути мамою, хочу бути татом. Навч.-метод. Посібник. Київ.: Видавничий Дім «Слово», 2012. 368 с.
92. Токарева Л. Сім'я як простір виховання дошкільника. *Дошкільна освіта*. 2010. № 2 (28). С. 89-91.
93. Трубавіна І. Зміст та форми просвітницької роботи з батьками. Київ: УДЦССМ, 2010. 86 с.

94. Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини та підвищення виховного потенціалу громади: метод. матеріали до тренінгу [упоряд.: І. Братусь, О. Безпалько, Т. Лях та ін.] / за заг. ред. Г. Лактіонової. Київ: Науковий світ, 2004. 86 с.
95. Федяєва В. Сімейне виховання в історичній ретроспективі (друга половина XIX-XX століття). Херсон: РІПО, 2010. 347 с.
96. Форми і методи педагогічної активізації батьків. За ред. Царик Л. Київ, 2012. 64 с.
97. Холодная М. Психология интеллекта. Парадоксы исследования. СПб.: Питер, 2002. 272 с.
98. Хромова О., Кравченко Т. Педагогічний всеобуч батьків [Текст]. Київ: Знання, 1990.
99. Цуркан Т. Організація педагогічної просвіти батьків в умовах сучасної школи. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент: збірник наукових праць* / Ред. кол.: Євтух В. Б. (гол. ред.). Київ: ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2014. Вип. 16. С. 183-194.
100. Цуркан Т. Педагогічна освіта батьків. *Теорія педагогічного процесу*. Ч. 1. Вип. 3. 2014.
101. Цуркан Л. Форми роботи з батьками. *Директор школи*. 2010. №5. С. 56-59.
102. Школа батьківства. *Психолог*. 2004. №27-28. 120 с.
103. Щербакова С. Формирование психолого-педагогической культуры родителей: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования». Москва, 1998. 26 с.
104. Щербань П. Сутність педагогічної культури. *Вища освіта України*. 2004. № 3. С. 67-71.
105. Щорс В. Гуманізація та демократизація процесу виховання у сім'ї та ліцеї. *Соціальний педагог*. 2012. № 2 (62). С. 4-10.

106. Щуркова Н. Школа и семья: педагогический альянс: [методическое пособие]. Москва: Педагогическое общество России, 2004. 112 с.
107. Юркевич В. Одарённый ребенок: иллюзии и реальность: Книга для учителей и родителей. Москва: Просвещение, 1996. 136 с.
108. Як виростити дитину здоровою: Посібник для батьків учнів молодшого шкільного віку. Київ: Прем'єр-Медіа, 2001. 204 с.

Д О Д А Т К И

Анкета для батьків

1. Чи вважаєте Ви батьківський колектив згуртованим?
2. Як Ви оцінюєте власний рівень психолого-педагогічних знань в галузі сімейного виховання?
3. Чи є для Вас авторитетом вчитель?
4. Чи є авторитетом для Вашої дитини вчитель?
5. Як Ви оцінюєте рівень виховної роботи у класі, де навчається Ваша дитина?
6. Як часто Ви проводите свій час з дитиною?
7. Які проблеми сімейного виховання Ви можете назвати?
8. Чи вважаєте Ви себе терплячим і терпимим по відношенню до власної дитини?
9. Чи допускаєте Ви своїх дітей до вирішення важливих питань родини?
10. Чи вважаєте Ви, що добре знаєте фізіологічні особливості дитини молодшого шкільного віку?
11. Чи читаєте Ви психолого-педагогічну літературу?
12. Яку роль відіграє режим у житті Вашої дитини?
13. Чи приймаєте Ви участь у житті колективу класу?
14. Чи вважаєте Ви себе достатньо проінформованим про успіхи/невдачі своєї дитини?
15. Чи бажали б Ви підвищити свої педагогічні знання?
16. Як Ви оцінюєте рівень власний рівень педагогічної просвіти ?

Анкета для батьків

1. Яку інформацію Ви хотіли б отримати на батьківських зборах?
2. Які питання виховання Вас особливо хвилюють?
3. Яку пресу Ви читаєте?
4. Чим Ви можете допомогти керівнику в роботі з дітьми групи?
5. На що педагогу слід звернути особливу увагу в роботі з Вашою дитиною?

Анкета для батьків

Шановні батьки!

Будь ласка, дайте відповідь на декілька питань, запропонованих нижче. Ми дуже сподіваємося, що на підставі ваших відповідей ми могли б надати вам педагогічну підтримку у вихованні ваших дітей.

Для заповнення анкети, будь ласка, обведіть потрібний номер відповіді або допишіть свій.

1. Чи вважаєте ви свої знання про виховання дітей достатніми?

1. Та 2. Немає 3. Не цілком

2. З яких джерел ви отримуєте інформацію про виховання?

➤ ЗМІ (радіо, ТБ, газети, журнали);

➤ спеціальні книги про педагогіку;

➤ бесіди з друзями і знайомими;

➤ бесіди з вчителями;

➤ інше _____

3. Назвіть найважливішу, на ваш погляд, проблему у вихованні:

➤ взаємне нерозуміння дітей і дорослих;

➤ успішність дітей;

➤ неслухняність;

➤ бездуховність;

➤ лінь;

➤ статеве виховання;

➤ інше _____

4. Що б ви хотіли змінити у ваших відносинах з дитиною?

5. Що перешкоджає тому, щоб ви могли вирішити вашу проблему?

6. З ким ви говорили про вашу проблему?

1. – _____

2 – ні з ким

7. У чий допомозі ви найгостріше маєте потребу ?

➤ психолога

➤ педагога

➤ лікаря

➤ _____

8. Як ви вважаєте, хто робить більший вплив на дитину – сім'я або школа?

➤ безумовно, сім'я;

➤ більшою мірою сім'я;

➤ в рівній мірі і сім'я, і школа;

➤ школа, оскільки там дитина проводить багато часу;

➤ школа і вулиця.

9. У якій формі школа могла б допомогти вам у вирішенні ваших проблем?

- лекціями про виховання;
- спеціальними практичними заняттями;
- інформацією про особливості розвитку моєї дитини;
- інформацією про те, що можна почитати з моєї проблеми;

➤ _____

10. Скільки б ви могли приділити часу для підвищення своєї педагогічної компетентності, якщо для вас в нашій школі будуть організовані спеціальні заняття?

- не більш за одну годину в тиждень;
- приблизно пару годин в місяць;
- важко сказати.

11. Повідомите, будь ласка, деякі дані про свою сім'ю:

Ваш вік: _____ років.

Вік ваших дітей: _____

Ваша освіта: _____

Спасибі за відповіді!

Анкета для вчителів початкової школи

1. Чи достатньо Ви знаєте свого учня/ученицю?
2. Чи достатньо Ви знаєте проблеми сім'ї Вашого вихованця?
3. Чи знаєте Ви, до якого типу сімей належить кожен учень Вашого класу?
4. Яка освіта у батьків Ваших вихованців?
5. Як Ви оцінюєте соціальне оточення Вашого учня?
6. Чи, на Вашу думку, батьки є авторитетом для своїх дітей?
7. Як часто Ви спілкуєтесь з батьками Ваших учнів?
8. Як Ви можете оцінити психологічний клімат у класі?
9. Як Ви можете оцінити
10. Як Ви оцінюєте рівень педагогічної просвіти батьків Вашого класу?
11. Як Ви оцінюєте рівень виховної роботи у класі?

Індивідуальна вправа «Який я батько (мати)»

Існує серія тренувальних вправ, які допомагають батькам краще усвідомити власний «образ». Так, приміром, на їхню думку, він (вона) добрий батько (мати), досить комунікабельна людина, любить своїх дітей, намагається якомога краще виховувати їх. Але контакти з ними, їх змістове наповнення й наслідки не завжди вас задовольняють, а іноді викликають і негативні почуття. Чому це відбувається? Може, якісь особливості вашого характеру, особисті риси та якості певним чином впливають на ці стосунки?

Спробуйте з'ясувати це.

Заповніть картки. Подумайте та проаналізуйте свої відповіді.

Картка 1

Які мої якості (риси) необхідні для успішної взаємодії з дитиною, її виховання?

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.

Які мої якості (риси) негативно впливають на наші взаємовідносини з дітьми?

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.

Картка 2

Які мої якості (риси), що виявляються в контактах з дітьми, мені подобаються?

- 1.
- 2.

Які мої якості (риси), що виявляються в контактах з дітьми, мені не подобаються?

- 1.
- 2.

Проаналізуйте свої відповіді. Продумайте, що треба зробити, щоби позбутись наявного негативу й набути побільше позитивних емоцій від контактів з дітьми, досягти належних результатів у їх виконанні.

Шановні**Маріє Іванівно і Остапе Дмитровичу!**

Батьківський комітет, педагогічний колектив 4-го класу запрошують Вас на батьківські збори, які відбудуться 20.12.2013 О 19.00 в класній кімнаті № 26 (другий поверх)

Порядок денний:

1. Підсумки освітньої роботи учнів 4-го класу за перший семестр.

(Доповідає класний керівник Найда Н.В.)

2. Лекція «Індивідуальні особливості фізичного і психічного розвитку дітей, урахування їх у виховній роботі в сім'ї».

(Лектор Коваленко С.М., шкільний психолог)

3. Огляд виставки вишивок, аплікацій, малюнків учнів класу.

4. Звіт учасників художньої самодіяльності 4-го класу.

5. Обмін думками.

Чекаємо Вас з радістю!

Батьківський комітет

Класний керівник

ЦИКЛ БЕСІД ДЛЯ БАТЬКІВ

Бесіда 1. Запорука успішного виховання

Часто ми, дорослі, виховуючи власних дітей, виходимо з певних соціальних еталонів, ідеалів виховання. А точніше – з уявлень, штампів про те, якою має бути успішна дитина. Звісно, ми намагаємося дотримуватися деяких узагальнених норм: «слід бути» добрим, порядним, чесним, працелюбним, розумним тощо.

Все це ми часто повторюємо дітям. Але загалом є дві вимоги, які ми ставимо перед дітьми особливо цілеспрямовано й жорстко: «будь слухняним», тобто керованим і зручним, і «роби як я». Більшість батьків при цьому не враховують (не знають, не замислюються, не хочуть знати) особистої спрямованості дитини. Але ж дуже важливо зрозуміти глибинний характер особливостей дитячої особистості. Адже саме в психічному складі людини уособлені значущі, цінні життєві сенси, взаємодіючи з якими вона переживає відчуття життя в собі самій, або, кажуть деякі вчені, «себе в світі і світ у собі».

Знання батьками таких особистісних особливостей і створює реальність взаєморозуміння й розуміння дорослими дитини. Саме це відкриває справжню можливість спільними зусиллями сприяти розвитку дитини й одночасно своєму власному.

Неможливо зрозуміти свою дитину, не зрозумівши спочатку самого себе. Що є для нас найважливішим у світі? Чого чекати від власної дитини? Якими засобами ми користуємося, аби досягти бажаних життєвих цілей? Зрозуміти себе самих такими, які ми є, а не вигаданими — ось що, як не дивно, сприяє гарним результатам у вихованні власних дітей.

Чи помічали ви, що дорослим притаманна швидка й велика готовність оцінювати, засуджувати й карати? У такої готовності є певні психологічні причини. Насамперед реакції батьків на життєві події більшою мірою мовлені тим досвідом, яким їх збагатило власне дитинство. Якщо ми змалечку були привчені, що як тільки вчинено щось негарне, то миттєво, без встановлення мотивів, причин, обставин дається оцінка: «Ти – поганий! Лише погана людина може так вчинити!», а потім визначається й покарання, то в дорослому віці, як правило, з такою ж готовністю й ревністю засуджуємо й інших. І копіюючи (більшою мірою не усвідомлено) дорослих свого дитинства, передаємо далі своїм дітям естафету «спадковості».

Існує ще один момент у беззастережній оцінці та засудженні інших. Коли ми говоримо про когось: «Він – погана людина», – а нас іще й підтримують навколишні, то напрошується легкий висновок: гарні люди – це ми та наші однодумці. Ця впевненість у своїй правоті й погрішності інших зумовлює засудження й покарання в майбутньому, насамперед, власної дитини. Батьки часто запитують, як дізнатися про прихований смисл вчинків

і висловлювань дитини, відчуті її справжні бажання й почуття, одним словом, як зрозуміти дітей?

Відповідь проста: цього треба вчитися. Вчитись усе життя. Причому, за бажання, навчитися тією чи іншою мірою розуміти власну дитину може кожний дорослий. Читайте спеціальну літературу, звертайтеся за порадами до вчителів, педагогів, вихователів, спостерігайте за дитиною, аналізуйте її особистісні прояви і вчинки – у цьому запорука успішного виховання.

Однак дуже важливо не лише зрозуміти, а ще й зуміти це своє розуміння виразити, дати дитині відчуті його. Душевний зв'язок проявляється і в словах, і в інтонації. Якщо ви не зовсім зрозуміли, що саме намагається висловити дитина і що її до цього спонукає, спробуйте самі оформити думку, але іншими словами. Це не лише підсилює розуміння, а й допомагає дитині вчитися висловлювати свої почуття й думки. Але не «забігайте наперед», не перебивайте дитину, незважаючи що вам з її перших слів і так все начебто зрозуміло, будьте терплячими й уважними.

Ми намагаємося у спілкуванні з дітьми бути «на висоті»: виглядати розумними, знаючими, сильними, непогрішними; усього навчити, усі знання передати, усе попередити, від усього застерегти. А вислухати дитину часто не вміємо. Не приховуючи свого незнання або невдач, не боячись нерозуміння, неприйняття новим поколінням – спокійно й доброзичливо слухати і вислуховувати.

Дитину слід обов'язково навчити демонструвати свої почуття, не приховувати їх, усіляко виражати; навчити відчувати стан іншої людини. Американський філософ Філ Беннет свого часу написав статтю про те, чим може, обернутися надмірно жорстке виховання хлопчиків як обов'язково сильних чоловіків, які не проявляють своїх почуттів. З таких хлопчиків виростають чоловіки, які не вміють виразити свої почуття, поряд з якими страждають від самотності їхні дружини, діти, близькі. Категорична заборона в дитинстві виражати свої почуття – «Не рюмсай!», «Справжні чоловіки не плачуть!» — шкідлива ще й тим, що почуття, яке не було свого часу виражене, відчуття, яке не усвідомилося, лягає «на дно» несформованої душі, навантажує психіку, уповільнює особистісний розвиток. Важливість можливості та вміння вчасно й вільно виражати почуття задовго до психологів зрозуміли поети. «Виразити почуття – означає вичерпати його, означає оволодіти ним», – писав Є. Баратинський.

Батькам слід насамперед допомогти дитині не боятися, не соромитися будь-яких своїх почуттів, уміти їх усвідомити, назвати й адекватно виразити. Для цього необхідно знати й розуміти не лише почуття дитини в певний конкретний момент, але його більш широкий контекст, ті загальні почуття й бажання, на тлі яких виник даний конфлікт або переживання.

Адже, як правило, головна мета будь-якої дитини, у тому числі й «важкої» – агресивної, неслухняної, впертої – гарні стосунки з навколишніми дорослими, ровесниками. Саме ця потреба в гарних стосунках і любові породжує в дитині й реакції образи – «Ви мене не розумієте, не любите,

ображаєте – то я піду від вас!» – і агресивні дії, які ці бажані гарні стосунки руйнують, хоча насправді мета дитини – саме вибудувати їх або відродити.

Ваше розуміння допоможе дитині називати й виражати свої почуття, керувати своєю поведінкою, поділяти почуття інших. Ви допоможете їй розвиватись, долати свою нерішучість і невдачі, діяти, будувати плани на майбутнє, плекати надії, зростати чесною із самою собою. При цьому ви даєте дитині зразок взаємодії з життям – спокійної, активної, доброзичливої, розуміючої, а не оцінювальної та караючої.

Дитина в навколишньому світі, який все-таки належить дорослим, дуже тендітна і вразлива – ось про що завжди слід пам'ятати батькам. Як часто ми, дуже чутливі до будь-якого критичного зауваження на нашу адресу, не зважаємо на самолюбство дитини, не піклуємося про її впевненість у власних силах. Переносячи на дитину нашу невпевненість і тривожність, гасимо її ентузіазм: «Облиш, не чіпай, нічого в тебе не вийде, незграбо! Ніким тобі не стати, невдахо!» Ці мимохідь проголошені сентенції можуть закарбуватися у свідомості дитини надовго, якщо не назавжди. І закладене відчуття «у мене все одно не вийде» супроводжуватиме будь-яке починання, а там і до комплексу неповноцінності недалеко.

Звичайно, не для кожної дитини слова, навіть якщо їх повторюють найдорожчі дорослі – тато й мама, стають тривалим травмуючим фактором, однак дитина часто діє в ситуації новизни, невпевненості й потребує підтримки. Довіра до світу дитини, поважливе, навіть більш поважливе, ніж до значущих інших дорослих, ставлення до слабких і молодших – ось найважливіше підґрунтя для того, аби ваше намагання зрозуміти переросло в розуміння.

Отже, завдання дорослих – допомогти дитині розуміти, відчувати інших. Ви не можете? Ви невпевнені в собі, неврівноважені, дратівливі? Змінюйтесь! Ваша дитина дає вам шанс. Відомо, гарний приклад – найкраща проповідь. Тільки «покращуючи» себе можна допомогти дитині. І навчитися, як відомо, можна найкраще, саме навчаючи інших. Це стосується не лише шкільних знань, але й умінь життєвих – доброзичливості, витримки, оптимізму тощо.

Саме так – вдосконалюватись, рости разом з дітьми, використовувати шанс, наданий життям!

Бесіда 2. Як виховується довіра дитини до батьків

Довіра – це стан душі, який дає змогу людині бути відкритою, відвертою, прямо й чесно ділитися з іншою людиною своїми думками (навіть якщо вони не дуже й гарні), бажаннями (навіть якщо вони й не цілком «правильні») тривогами (хай і перебільшеними). При цьому той, хто довіряє, знає: він може розраховувати на увагу, зацікавленість, турботу іншого; його почуття і потреби, що поважаються і визнаються.

І малі, і дорослі потребують підтримки. Рослині, аби рости, потрібні сонячне світло, повітря і вода. А дитині, аби розвиватися, потрібна увага тих,

хто поруч. І мудрі дорослі знають – інтуїтивно або з розумних книжок – формулу «вирощування» довіри у дитини: «Я довіряю тобі. Ти можеш зробити те ж саме: довіряй собі і поцінуюй свої зусилля».

Якщо людина не вміє довіряти, їй важко вибудовувати близькі взаємини з навколишніми: у неї нема ані друзів, ані коханих. Така людина ризикує опинитись у зачарованому колі ізольованості: чим менше вона довіряє, тим менше в неї друзів, чим менше друзів, тим бідніші стосунки, які живлять довіру. Людині видається, що навколишні не потребують її, що вона якась не така, що з нею не все гаразд. В її душі оселяються вразливість і ранимість. У спілкуванні з іншими у такої людини скоріше виявляється потреба у самозахисті, аніж у відкритості.

Наголосимо, що встановити довірливі взаємини з дитиною може кожен дорослий. І кожний дорослий може вдосконалювати ці взаємини з тим, аби поміж ним і дитиною зростали відкритість, турбота повага один до одного.

Секрет успіху встановлення довірливих взаємин дорослого з дитиною полягає в тому, що він не втручається в особистісний простір дитини, а довіряє їй діяти самостійно. Коли двоє людей довіряють один одному, їхні життєві простори перетинаються. Виникає «спільна територія», де й відбувається взаємодія. Площа цього спільного простору впливає на результати загальної справи: чим вона більша, тим більше можливостей для «маневрів» і різноманітних зусиль, які ведуть до успіху.

Поміркуймо, як збільшити розміри «спільного простору» – аби менше часу витратити на відособлене життя на двох закритих територіях. Слід пам'ятати, що довіра існує лише на території спільного простору. Яким би досвідченим і доброзичливим не був дорослий, діти щось обов'язково втаємничуватимуть, у них залишатимуться секрети. Певна кількість «секретних» проблем завжди існує також і на території дорослої людини, проте ефективні взаємини дорослого з дитиною вимагають, аби територія довіри, «спільний простір» були доволі значними.

У дітей звичайно є багато причин для недовіри дорослим. Найбільш поширена – страх засудження, покарання або просто неусвідомлений, «тваринний» страх, пережитий колись у минулому, але який зберігся, законсервувався у дитячій пам'яті. У кожного з нас є такий страх, який в певні моменти змушує поводитися безглуздо, нерозважливо, забувши про власну дорослість, досвідченість і мудрість.

Ще одна причина недовіри – невміння відокремити «погану поведінку» від власне людини, яка – сама по собі – заслуговує на безумовне визнання, особливо батьківське. «Якщо я зробив щось не так, я поганий, тобто невдаха, телепень, дурень, брехун» – усе це засвоюється дитиною змалечку. Засвоєні стереотипи виховання позбавляють дорослих права «вчиняти погано», оскільки це засуджується у громадській свідомості. Справді, маємо визнати: і лінощі, і брехня – це великі гріхи наших дітей. Але ж погляньмо на себе...

І якщо батьки справді прагнуть до встановлення довірливих взаємин з дитиною, необхідно визнати за сином чи донькою (і за собою також) наступне: навряд чи вдасться в процесі виховання уникнути лінощів,

брехливості, фальші, боягузтва та інших слабкостей і помилок, однак жоден виявлений людиною «негатив» не дає права на позбавлення її довіри, можливості подальшого самовдосконалення, особистісного зростання.

Усвідомлення свого права на помилку, визнання такого права за іншими не применшує, а сприяє росту довіри і водночас – відповідальності за власну поведінку, вчинки.

На жаль, розуміння батьками причин дитячої недовіри не рятує від певних наслідків. Якщо недовіра виникла, вона неминуче і серйозно впливає на спілкування з дітьми, а іноді навіть робить його неможливим. Коли діти відчують, що їх не розуміють, не поцінують, не поважають, не рахуються з їхніми потребами, думками, почуттями, здатність їх до різних видів діяльності (інтелектуальної, трудової тощо) різко знижуються. І навпаки, труднощі відступають, коли у дитини існує можливість поділитися своїми почуттями, проблемами, міркуваннями і отримати підтримку батьків, рідних і близьких.

Що ж робити батькам, які відчують, що дитина все більше віддаляється, «зачиняється у своєму просторі»? Ігнорувати ситуацію в надії, що все якось само собою владнається? Сказати дитині, що її недовіра є недоречною і необґрунтованою? Примусити погрозами покарання бути відвертою?

Спробуємо дати відповіді на ці запитання. Психолог В. Рахматшаєва пропонує спеціальну техніку досягнення довіри. Батькам слід засвоїти п'ять «мовчазних ключів» до довіри: по-перше, перевірити, чи довіряє їм дитина; по-друге, синхронізувати тон і теми власного голосу з голосом дитини; по-третє, налаштуватися на дихання дитини; по-четверте, використовувати відповідний ритм рухів; по-п'яте, намагатися надати власному тілу позу, адекватну дитячій.

Розглянемо кожний «ключ» довіри. Зрозуміти, чи довіряє дитина дорослим, можна за допомогою «мови тіла», яка є справді безцінним і найправдивішим джерелом інформації. Наявність довіри наповнює дитяче тіло силою і впевненістю: спина і плечі розправлені, голова високо піднята, хода ритмічна, рівномірною, руки спокійні, рухи м'які, плавні, позбавлені поспішності і нервовості. Найкраще і найбільше про існування довіри скажуть батькам дитячі очі, вираз яких неможливо підробити. Очі у дитини, яка довіряє дорослим, широко відкриті, дивляться на співбесідника впевнено, легко, спокійно, лише зрідка зморгуючи. Погляд збоку, часте мруження, очі «в землю» свідчать про бажання приховати почуття невпевненості та недовіри. Незворушне обличчя, відсутність привітної, радісної посмішки, уникнення прямого погляду, неритмічна, нервова (надто тиха або збуджена, криклива з ледь прихованими сльозами) мова – усе це свідчить, що дитині є що приховувати від батьків.

Батьки мають замислитися, що відбувається, чому дитина так стривожена, де знаходиться джерело внутрішньої напруги? У більшості випадків напруга виникає, коли дитина відчуває загрозу своїй безпеці. Деякі діти вбачають загрозу буквально в усьому, хоча джерело небезпеки

знаходиться в їхніх душах і ім'я йому – невпевненість у тому, що «я – хороший», побоювання, що «зі мною не все гаразд».

У таких випадках допомогти дитині можна і без слів. Невербальне спілкування має багато переваг: воно точне, переконливе, діє на підсвідомому рівні – і тому сприймається недовірливою дитиною швидше і краще, «гасить» її тривоги і страхи, розвіює сумніви.

Прийняти іншу людину – значить поставитися до неї безумовно позитивно. Невербальні, без слів, знаки прийняття з боку батьків дають дитині зрозуміти, що вона цінна й значуща. Знаки прийняття потрібні, аби запросити дитину до співпраці, заспокоїти її, попередити можливу агресію, тобто збільшити «спільний простір» – територію довіри. Такими знаками можуть слугувати будь-які рухи: погладжування, дотики, обійми і найголовніше – тепла, приязна, любляча посмішка батьків. Зазвичай потрібно зовсім небагато часу, аби після вияву знаків прийняття дитина заспокоїлась, посміхнулась і відповіла аналогічним дружелюбним жестом.

Розглянемо наступні «мовчазні ключі» до довіри. Синхронізація тону і темпу батьківського голосу з дитячим вимагає опанувати так звану «техніку дзеркала», тобто навчитися налаштуватися на певну швидкість голосу дитини з паузами і без них, на адекватний тембр.

Відповідність диханню дитини також потребує опанувань цієї техніки. Певне тренування дасть дорослим змогу помічати з якою швидкістю дихає дитина. Якщо батьки навчаться вловлювати ритм дихання дитини, спостерігаючи водночас за верхньою лінією плечей доньки або сина і фіксуючи ледь помітні рухи вгору і вниз, їм вдасться підлаштуватися під ритм і швидкість дитячого дихання.

Використання відповідного ритму рухів, або так зване «перехресне дзеркало», – більш складний «ключ» до довіри. Опанування його вимагає від батьків значних тренувань. Необхідно виділити той рух, який дитина постійно повторює, і супроводжувати його якимось своїм власним. Наприклад, щоразу, коли дитина починає пересмикувати плечима, батько чи мати можуть тихенько постукувати ногою по підлозі. «Перехресне дзеркало» майже не можливо помітити, оскільки більшість людей не замислюється про свої усталені рухи-звички. Якщо батьки помітили і зафіксували, що дитина повторює певні рухи, вони можуть підлаштуватися під них адекватним чином. Така гармонізація ритмів рухів декому з батьків може видатись штучною і надуманою, однак перш ніж відмовитись від її застосування, дорослим слід по експериментувати і впевнитись, як результативно «перехресне дзеркало» спрацьовує на виховання довіри дитини до батьків.

Останній, п'ятий «ключ» – відображення пози тіла – заснований на техніці простого наслідування. Батьки мають це робити дуже обережно, аби не образити дитину. Зовнішня відповідність підкреслює схожість і пом'якшує відмінність – як результат посилюється взаєморозуміння між дітьми і дорослими.

Отже, досягнення довіри – засіб синхронізації різних досвідів, цінностей і звичок дитини й дорослого. Створювати, виховувати довіру дітей

до батьків можна як за допомогою слів, так і засобами невербального спілкування очима, посмішкою, дотиком – усім, за допомогою чого можна демонструвати дітям, що вони мають право відкрито виражати свої думки і почуття. При цьому дорослим слід усвідомити право кожної людини на приховування своїх думок і почуттів, ізольованість і недоторканість внутрішнього світу, і головне – визнати це право за дитиною.

Бесіда 3. Прискорений розвиток дитини: добре це, чи погано?

Фахівці, які працюють з дітьми з високим рівнем розвитку, часто замислюються: чому батьки так мріють про обдаровану дитину? Їхній професійний досвід дає підстави стверджувати: обдарованість – випробування і для батьків, і для дітей.

Про обдарованих дітей іноді говорять, що це діти, чиє майбутнє – в минулому. Справді, їхнє життя часом складається так, що найбільш яскраві успіхи, загальний інтерес і визнання їх досягнень припадають на дитинство.

Відомий фахівець у галузі психології здібностей професор В. Юркевич вважає, що обдарованість – це прискорений, високий рівень розвитку певних здібностей. Обдарованість буває різних типів, і далеко не кожний з них пов'язаний зі шкільним навчанням. Так, наприклад, доволі дефіцитна в будь-якому суспільстві і найменш вивчена соціальна обдарованість (її ще називають лідерською) всерйоз не цікавить ані вчителів, ані батьків. Більше того, її побоюються і ті, й інші, не знаючи, що робити з дитиною-лідером, з її характером, вчинками.

Є ще художня обдарованість (музична, образотворча., сценічна). Вона вивчена досить ґрунтовно, але також прямо не пов'язана зі шкільним навчанням. Існує й психомоторна, або спортивна, обдарованість, проте нас цікавить інше.

Три типи обдарованості (прискореного, високого рівня розвитку) прямо пов'язані з навчанням в освітньому закладі.

Академічна обдарованість – це яскраво виражена здатність індивіда навчатися. Така обдарованість допоможе дитині в майбутньому стати непоганим, кваліфікованим спеціалістом, але для подолання більших висот її недостатньо.

Інтелектуальна обдарованість – це вміння дитини мислити, аналізувати, зіставляти факти й робити власні висновки. Діти, яким притаманна інтелектуальна обдарованість – розумники й розумниці. Іноді вони вчаться блискуче, іноді – непогано, іноді – чудово встигають з одних предметів і погано з інших – усе залежить від їх ставлення до предмета і, що дуже важливо, до керівника.

Творча обдарованість виявляється у нестандартному баченні світу, нешаблонному мисленні.

Як батькам не помилитися в розумінні й оцінці здібностей дитини, як не прогледіти обдарованість? Насамперед, слід пам'ятати, що обдарованість жодним чином не пов'язана з «натаскуванням». Прискорений розвиток

завдяки «дресируванню» практично завжди призводить до певних фізіологічних і психічних розладів, провокує формування «невдахи», закладає сценарій майбутніх життєвих розчарувань. Справа в тому, що дитина, яка вільно читає, легко рахує, знає кілька англійських віршиків тощо, може блискуче вчитися в першому другому класі, добре – в третьому, четвертому У п'ятому класі вона зустрічається з першими проблемами, а далі, як правило, перетворюється на «трієчника». Запас знань вичерпався, «фора», з якою вона прийшла до школи, закінчилась, а здібності виявилися недостатніми для подальшого успішного навчання.

Обдаровані діти різні. Серед них є тихі й гамірливі, агресивні й доброзичливі, веселі й сумні, слабкі й здорові, але всіх їх об'єднує дещо спільне – яскраво виражена, іноді навіть хвороблива потреба, без якої неможливий розвиток здібностей. Це так звана пізнавальна потреба, яка виявляється насамперед у пошуку нового знання, у задоволенні від постійної розумової праці. Обдарованих дітей не треба примушувати чи заохочувати – вони самі безперервно шукають для себе складну інтелектуальну роботу, яка стає для них величезним задоволенням.

Деякі батьки навіть лякаються одержимості, з якою їхні діти ставляться до розумових занять, хвилюються, аби вони не захворіли від перенапруження, ховають від них книжки, задачники, словники, довідники, енциклопедії, атласи тощо. І тоді такі діти можуть справді захворіти, оскільки розумова праця їм потрібна як їжа, як повітря, без цього вони, не перебільшуючи, не можуть жити. Це головна ознака, за якою батьки мають усвідомити, що дитина справді обдарована, її особистісний розвиток відбувається прискорено.

Але є й інші ознаки, за якими часто приховується обдарованість. По-перше, це стиль спілкування дитини. Часто обдарована дитина прагне спілкуватися лише з дорослими - ті більше знають, з ними цікаво. Крім того, дорослі із захопленням сприймають таких дітей, на відміну від ровесників, які над ними кепкують, насміхаються цькують, а іноді навіть б'ють. Справа в тому, що «звичайні» діти активно не люблять тих, хто відрізняється від норми – дуже товстих і вкрай худих, надвисоких та низеньких, телепнів і дуже розумних. Вони, як правило, у спілкуванні не терплять нічого незвичного – обдаровані діти зі своїми інтересами їм незрозумілі, нецікаві, вони їх дратують.

Емоційність обдарованих дітей видається дорослим неймовірною. Їх дуже важко втішити, коли фільм, вистава чи книжка мають сумний фінал. Занадто розвинені діти можуть вчинити справжній бунт, якщо дорослі відволікають їх від улюбленої справи, розв'язання цікавої задачі. І це не капризування – це особливий світ обдарованої дитини, надзвичайно емоційний і чутливий. Звичайно, є й спокійні обдаровані діти, але це, як правило, лише «інтелектуали», оскільки творчі діти вкрай рідко бувають спокійними.

Вражає почуття гумору обдарованих дітей, яке майже завжди є вродженим. Нерідко (можливо, просто побоюючись або через невпевненість

у реакції навколишніх) вони самі не жартують, але прояви гумору в інших людях зустрічають із захопленням. Особливо часто загострене й ранне почуття гумору спостерігається у дітей саме з творчою обдарованістю – вони легко й радісно помічають будь-які смішні невідповідності в навколишньому світі.

Обдарованих дітей, як правило, вирізняє особлива манера висловлюватися, специфічність моторики й сприйняття; навіть у своїх кулінарних уподобаннях вони відрізняються від більшості однолітків. І це цілком зрозуміло, оскільки обдарованість - це не лише особливості мозку, інтелекту, це зовсім інша будова психіки, всього організму. У чомусь такі діти завжди вразливіші за звичайних ровесників, на жаль, вони частіше опиняються на межі нервового зриву. Саме тому обдаровані діти, за визначенням Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я, входять до групи ризику – разом із розумово відсталими, маленькими правопорушниками, дітьми алкоголіків тощо. Вони потребують особливого виховання, спеціальних навчальних програм.

Крім дітей, непересічні здібності яких очевидні, є ще й ті, чий прискорений розвиток і особливі здібності не знаходять відгуку в дорослих, не сприймаються ними, видаються звичайними, навіть невідповідними тим зразкам обдарованості, які затвердились у суспільній свідомості.

Учені свідчать, що дітей з «прихованою», невиявленою обдарованістю багато, і якщо їм не поталанить, навколишні ніколи не дізнаються про їхню обдарованість. І найгірше, те, що вони самі не утвердяться у цих здібностях. Науковці довели, що можливості адаптації у багатьох обдарованих дітей, порівняно зі звичайними, значно нижчі. І якщо їх схильності та здібності не вкладаються в певні шкільні та суспільні стандарти, то перспективи цих дітей сумні – вони стають потенційними невдахами.

Як правило, діти, чию обдарованість або зовсім не виявляють, або недооцінюють навколишні, відчують значні труднощі, особливо у спілкуванні і вдома, і в школі. Звичайно, у пересічних дітей теж виникають певні труднощі, але в обдарованих їх набагато більше.

Діти з невиявленими здібностями дуже різні. Їх можна, щоправда, досить умовно, поділити на шість основних типів.

«Фанатики» – це захоплені чимось діти, у яких (на превеликий жаль їхніх батьків та вчителів) яскраво виявляються схильності, які не мають нічого спільного із навчанням у школі. Школа для них – примусове заняття, а справжнє життя починається після уроків або навіть відбувається замість них. Останнім часом серед дітей з'явилося дуже багато комп'ютерних фанатиків – вони сидять за комп'ютерами практично цілодобово. Серед них справді багато інтелектуально обдарованих. Вони сприймають школу як прикру перешкоду в спілкуванні з комп'ютером, але якщо на їхнє захоплення звертають увагу компетентні дорослі, то ці діти захоплюються точними науками – і в них з'являється перспектива стати успішними програмістами, аналітиками тощо.

«Ледарі» – діти, які з неймовірною жадібністю поглинають будь-яку інформацію, але категорично відмовляються систематично й наполегливо працювати. Прогноз за такої форми прискореного розвитку неоптимістичний: людей цього типу не приваблює жодна спеціальність, жодні серйозні систематичні заняття, які до того ж вимагають певних вольових зусиль. У майбутньому таких дітей зватимуть «ходячою енциклопедією», що, можливо, й приваблює, але професією бути не може. Саме таким обдарованим «ледарям» потрібна спеціальна тривала допомога й корекція з боку значущих дорослих.

«Скромники», або діти із заниженою самооцінкою, соромляться показати себе кращими за інших. Вони категорично відмовляються демонструвати свої здібності, усіляко намагаються бути «як усі». Можливо, вчителі, і особливо батьки, підозрюють наявність у них здібностей, але як посправжньому обдарованих їх ніхто не сприймає. На уроках вони майже ніколи не піднімають руку, відповіді дають, коли запитують саме їх і тільки на поставлене запитання. І лише з письмових завдань можна зробити висновки про справді високий рівень їхніх знань. Звичайно, далеко не завжди поведінка «скромників» зумовлена саме заниженою самооцінкою. Часто це осмислена позиція: бути як «усі», не відрізнитись від інших. І, з певної точки зору, така позиція абсолютно виправдана: обдарованим «скромникам» живеться легше, а ніж яскравим вундеркіндам. На відміну від «ледарів», «скромники» частіше домагаються успіху в житті, стають визнаними професіоналами, хоча занижена самооцінка, закладена в дитинстві, має певні наслідки і в дорослому житті.

Ще один тип обдарованої дитини – «невротик», а іноді навіть «психопат». Такі діти навпаки завжди прагнуть бути «не як усі», що провокує конфлікти з дорослими й ровесниками, які, тим не менш, визнають їхні неабиякі здібності. «Невротики» рано починають читати, складати вірші, казки, деякі пишуть «енциклопедії», «видають журнали». Вони багато знають, самовпевнені, постійно самостверджуються. У школі такі діти завжди прагнуть відповідати, перериваючи інших, виправляють ровесників, а іноді і вчителів. «Невротики» не вміють змовчати, з пристрасстю доводять свою правоту, звинувачують інших у невігластві. Ровесники не люблять «невротиків», ображають, дражнять їх, навіть б'ють. У дорослому житті «невротикам» досить складно і в професійному, і в особистому плані. Вони високої думки про себе, не вважають за потрібне дослухатися до інших, не вміють спілкуватися, легко ображають інших, не вибачаючись при цьому, впевнені у своїй винятковості. У них практично не буває друзів, з ними складно колегам, від їхньої поведінки страждають близькі.

Водночас серед обдарованих дітей є дуже спокійні, які не прагнуть ні з ким конфліктувати, але й бути «як усі» також не хочуть. Часто їх вважають «диваками», адже вони рано починають читати «дорослі» книжки, у школі переймаються лише тим, що визначили для себе як потрібне або цікаве. Вони ніколи не підлаштовуються під когось – ані в поведінці, ані в спілкуванні, ані в манері одягатися. «Дивність» такої дитини – в її незалежності: вона може

встати під час уроку, пояснюючи, що втомилася сидіти. Якщо на уроці йдеться про вже відоме їй, може витягти книжку й спокійно читати, твір пише віршами або відтворює зміст малюнками. Такі діти, як правило, дуже ввічливі, терпляче вислуховують зауваження та докори батьків і вчителів, не сперечаються, ні з ким не конфліктують, намагаються нікого не образити, але вчиняють завжди по-своєму. Доля таких дітей складається по-різному, хоча майже завжди нелегко. Ще зовсім недавно вони ставали дисидентами, більшість із них досягає в житті певних успіхів, хоча з певного віку вони можуть «замикатися в собі, звужуючи коло активного спілкування лише до найближчих людей.

I, нарешті, останній, шостий тип – це «черепахи», тобто повільні діти, чії можливості досить невисоко оцінюються дорослими, хоча серед них справжня, особливо творча обдарованість зустрічається доволі часто. «Черепахи» – шкільні страждальці, оскільки їхня ситуація в класі ще більш конфліктна, аніж у всіх попередніх типів. Іноді їх вважають мало не розумово відсталими. Мабуть, одним з «черепак» був А. Ейнштейн, у якого до певної затримки загального розвитку додавалася уповільненість психічної реакції і про якого його вчитель говорив: «Твоє витання за хмарами і байдуже ставлення до всього, що ми засвоюємо, підриває авторитет класу».

Коли такі «черепахи» подорослішають, можливо, їм вдасться прилаштуватися до своєї уповільненості, особливо, якщо їм допоможуть дорослі. Однак у молодших класах їм вкрай важко, оскільки такі діти не встигають, затримують увесь клас. Дорослим складно розгледіти їхню обдарованість, пам'ятати не лише про їхні недоліки, але й про чесноти, допомогти адаптуватися до нових умов.

Усі діти з прискореним розвитком, різними типами обдарованості потребують особливої уваги навколишніх, батьків, учителів, аби вони змогли реалізувати свою унікальну індивідуальність, своє уявлення про Бога і людину, природу і суспільство. Учені вважають, що потреба в самоактуалізації, яку особливо яскраво відчують саме обдаровані люди - це основа всіх духовних потреб людини. Людина, яка не зуміла реалізувати себе, завжди відчуває глибоке внутрішнє незадоволення життям – якою благополучною б вона не здавалася ззовні.

Бесіда 4. Дитяча жорстокість

В одній із публікацій я прочитала: «Ми живемо в такому полі жорстокості, у такій його напрузі, що ніхто ні від чого не гарантований. Ані від того, щоб стати вбивцею, ані від того, щоб стати жертвою».

Жорстокість стала повсякденною справою. Прояви її не шокують ні дорослих, ні дітей.

Доволі часто жорстока поведінка дає істотні результати: людині вдається з її допомогою задовольнити свої інтереси і змусити інших підкорятися. Однак ця дорога веде в глухий кут. Спостерігаючи або відчувши на собі жорстоку поведінку, навколишні складають відповідну думку про

таку людину і, побоюючись за власну безпеку, намагаються її всіляко уникати. Жорстока людина, урешті-решт, опиняється на самоті, оточена страхом, недовірою, не сприйняттям інших.

Жорстокий характер дитини, схильність до насильницьких дій мають насторожити батьків. Звичайно, син чи донька повинні вміти себе захищати, однак навряд чи доцільно, аби діти входили у життя, зайнявши бійцівську позицію.

Хтось мудро зазначив: якби діти були наділені фізичною силою дорослих, увесь світ занурився б у насильство. Дитина могла б скоїти чимало лиха, сіючи біль та руйнацію, оскільки ще не засвоїла загальнолюдських норм поведінки і не навчилася контролювати свої вчинки. На щастя, фізичні можливості дитини суттєво обмежені.

Щодо природи дитячої жорстокості у науці існує багато думок. Чимало спеціалістів намагаються відшукати в дитячій жорстокості витоки майбутньої агресивності, кримінальних злочинів, політичного екстремізму. Слід визнати, що такі міркування мають рацію, але лише частково.

Жорстокість дитини не варто виміряти дорослими мірками. Це особливий феномен. Спробуємо розібратися в своєрідності цього явища, його наслідках, а особливо в тому, чи є невідворотним переростання дитячої жорстокості в дорослу?

Науці відомо, що жорстокість дорослої людини може бути дитячою за своєю природою, оскільки цей індивід у своєму моральному становленні зупинився на нижчому, примітивному етапі, тобто просто не став повноцінною, зрілою особистістю. Проте ставлення до нього відповідне – від громадського осуду до кримінального покарання.

А як бути з жорстокою дитиною? Відомо, що розвиток особистості відбувається поступово, причому для початкових етапів характерна недосконалість або навіть і відсутність моральної позиції. Свідомою людиною дитина ще має стати, крок за кроком, під керівництвом дорослого. Як правило, вона ще перебуває під впливом власних імпульсів і настроїв.

Моральні бар'єри, які впорядковують життя дорослої людини, нею не засвоєні. До того ж, дитина ще не завжди вміє співвідносити свої вчинки та їх наслідки. Адже і в багатьох дорослих «сверблять руки», коли їх хтось дратує своєю поведінкою, і лише значними вольовими зусиллями їм вдається себе стримувати. Прожиті роки, набутий життєвий досвід, засвоєні моральні настанови привчили їх дотримуватися суспільних норм.

Дитина ж ще не набула подібного досвіду, не засвоїла необхідних моральних уроків, у неї «руки сверблять» недовго й розправа над однолітками, меншими, слабшими відбувається миттєво.

Дитина може вчинити жорстоко від незнання, від нерозуміння, що крик і плач товариша – свідчення страждання й болю, завданих нею. Якщо дитина не навчена розуміти і співпереживати, вона не здатна правильно оцінювати й відчувати чужі страждання. Хоча це не виправдання, оскільки гуманності у ставленні до інших можна не навчитись ніколи. Збудити в дитячій душі співчуття – завдання дорослих – батьків, учителів, вихователів тощо.

Дослідники помітили, що жорстокими частіше бувають діти тих батьків, які самі не намагаються стримувати власні прояви жорстокості. Можна розглядати цей феномен як прояв спадковості, а можна пояснити це тим, що діти просто засвоюють на найближчих прикладах відповідний стиль поведінки.

Не викликає сумніву, що жорстокості можна навчитися. Якщо дитина виховується в такому середовищі, де жорсткі, безжалісні зіткнення є буденною справою, вона з легкістю засвоює наочні зразки поведінки. Тим більше, що зразки сучасної масової культури, до яких діти дуже чутливі, також переважно нав'язують стереотипи саме жорстокої поведінки. Звідси проста й природна рекомендація для батьків: піклуйтесь про коло інтересів своєї дитини, особливо молодших школярів, обмежуйте перегляд бойовиків, комп'ютерні ігри з елементами жорстокості, насилля та агресії.

Практика свідчить, що найпростіший засіб впливу в сімейному вихованні – покарання. Але якщо дитина не розуміє, за що її покарано, то вона відчуває лише спантеличеність і роздратування. Покарання сприймається нею як свавілля з боку дорослих. Тому вислів «викорінити жорстокість» парадоксальний за суттю. Насилля не лікується насиллям. Нерозуміння усувається роз'ясненням. Якщо дитина вчинила жорстоко з нерозуміння, необхідно його розвіяти, детально пояснивши, що вона скоїла. Набагато легше це робити, коли родинна атмосфера наповнена духом співчуття, співпереживання, толерантності до інших людей і «братів наших менших».

Слід постійно, на власних прикладах, навчати дітей доброти, людяності, гуманності. Більшість дітей легко засвоюють цю науку, і проблеми дитячої жорстокості не виникає.

Однак повернемося до покарання. Багато батьків зловживають цим методом виховного впливу: карають не лише за жорстокість, а й за будь-яку провину. Часто-густо «педагогічна дія» зводиться до прямого завдання дитині болю. Це часто дає змогу досягти певного результату: із остраху перед болем дитина на якийсь час втримається від негарних вчинків, але у глибині душі у неї зароджується терпимість до жорстокості та насилля. Дитина впевнюється в думці: старший – сильніший, він завжди може утвердитися у своїх правах і бажаннях, спричинивши біль і страждання меншим і слабшим. Найгірше, що такий механізм самоствердження може вкорінитися в дитячій свідомості.

Багато вчених зазначають, що діти з родин, у яких практикуються фізичні покарання, набагато частіше вдаються до жорстоких вчинків - їх цього навчили в сім'ї. Тому батькам необхідно пам'ятати: якщо вони шмагають дитину за те, що вона побила меншого або вдарила дівчинку, або познущала над песиком чи кошеням, то вони не викорінюють бур'ян жорстокості, а навпаки – підживлюють його.

Відомі випадки, коли фізичні покарання входять до «виховної системи», перетворюючись буквально на екзекуцію, яку не можна пояснити лише спалахом гніву, дратівливістю батьків. Ефект такого «виховання»

описаний багатьма вченими-психіатрами, які вказують на його важкі непоправні наслідки для психіки дитини, її особистісного розвитку. Рубці на тілі дитини через деякий час загояться, але психічна травма може вилитись у важкий невроз, який, у свою чергу, спричинить викривлення психосексуального розвитку. Дослідники вказують, що садомазохістські сексуальні установки, як правило, виникають у тих людей, які в дитинстві зазнавали жорстокого побиття. А оскільки задовольнити такі схильності в нормальному, здоровому шлюбі неможливо, виникає реальна загроза протиправних дій.

Висновок з цього один: жорстокість, побиття, знущання - це не інструменти виховання, а серйозна загроза нормальному розвитку особистості. Хтось із батьків може заперечити: «Мене батько бив, а я виріс нормальною людиною». Навіть якщо це справді так, то відбулося це не завдяки, а всупереч такому «виховному впливу». Необхідно пам'ятати: батьки – старші друзі, а не кати маленької людини.

Історія людства свідчить, що в усі часи завдати болю меншому, слабшому вважалось низьким, гидким, негідним вчинком. І водночас поширення набувала практика фізичних покарань дітей. При цьому вихователі виходили із своєї педагогічної концепції, згідно з якою дитина – ще не зовсім людина. Людиною вона ще має стати. Сучасна наука й громадська думка дотримуються іншого підходу. Дитина - повноцінна людина, гідна людського ставлення до себе. Батьки мають власним прикладом довести до свідомості сина чи доньки: зрілість і сила - не в здатності руйнувати, знущатися, принижувати фізично й морально, а в умінні творити, втішати, любити.

Батькам необхідно зрозуміти: жорстокість – це «хвороба» не дитини, а того середовища, у якому вона росте, де формується її особистість. Дуже справедливі слова: «Ми не в змозі покращити родину, в якій ростемо, але в наших силах покращити родину, у якій ростимуть наші діти». Будь-яка педагогічна порада є коментарем до цього вислову.

Бесіда 5. Як виховати дисципліновану дитину

Практично всі розмови вчителів з батьками так чи інакше стосуються виховання у дитини дисциплінованості. Хоч би про що йшлося: як навчитися слухати дитину, як сприймати її вчинки, як розуміти її бажання - постає проблема послуху й дисципліни. Дорослі впевнені: існують правила, вимоги, які дитина має виконувати беззаперечно.

Звісно, такі правила й вимоги існують, потрібна і дисципліна, але не можна залишити поза увагою й таку обставину: без уміння враховувати емоції і переживання, інтереси, потреби (як дитини, так і власні) батькам не вдасться виховати дисциплінованість.

Як це не парадоксально, але дітям теж потрібні порядок і правила поведінки – вони їх прагнуть і чекають. Виконання писаних і неписаних законів людського існування робить життя маленької людини зрозумілим,

передбачуваним, створює відчуття безпеки. Батькам знайомі ситуації, коли їхня дитина, ще немовля, опинившись поза домівкою, у незнайомому місці, починає вередувати, плакати і заспокоюється лише повернувшись додому, до звичного оточення.

Дорослішаючи, діти інтуїтивно відчують, що за батьківськими «не можна» стоїть турбота про їхню безпеку, благополуччя. У сучасних умовах, коли більшість батьків багато працює, аби забезпечити сім'ю, діти з таких родин часто шкодують, що батьки дозволяють їм дуже багато, навіть те, що заборонено іншим. Вони мотивують це тим, що батькам до них просто немає діла.

Проте виникає запитання: чому діти, відчуючи себе більш захищеними в умовах встановленого дорослими порядку і чіткої регламентації правил, водночас намагаються ці порядок і правила порушувати? Існує багато причин, але найголовніша – діти насправді повстають не проти власне правил і вимог, а проти засобів їх «впровадження в життя», тобто проти силових методів, дій, проти авторитаризму батьків.

Тому спробуємо відповісти на інше запитання: як батькам знайти шляхи до безконфліктного виховання дисциплінованості у дитини?

Відомий психолог Юлія Гіппенрейтер сформулювала кілька правил, які допомагають батькам встановлювати і підтримувати безконфліктну дисципліну дітей у родині. Так би мовити, правила про правила.

Перше правило: у житті кожної дитини обов'язково мають існувати певні обмеження, вимоги, заборони, тобто правила. Це корисно пам'ятати тим батькам, які прагнуть уникати сімейних конфліктів, намагаються якнайменше засмучувати дитину. Як результат, вони потурають капризуванню, вимогам дитини.

Друге правило зводиться до того, що обмежень, вимог, заборон, тобто правил, не повинно бути забагато і вони мають бути гнучкими. Дотримання цього правила застерігає батьків від інших крайнощів – виховання в дусі «закручування гайок» або авторитарного стилю.

Обидва правила, разом узяті, передбачають наявність у батьків почуття міри, їх особливу мудрість у розв'язанні питань щодо «можна» і «не можна» у взаєминах з дітьми. Знайти золоту середину між потуранням і авторитаризмом батькам допоможе образ чотирьох кольорових зон поведінки дитини: зеленої, жовтої, помаранчевої і червоної. Ідея цих зон належить всесвітньо відомому американському вченому-психологу Х. Джайнотту. Ми ж її інтерпретуємо відповідно до поставленої проблеми.

До зеленої зони належить усе, що дозволено робити дитині за власним вибором або бажанням. Наприклад, якими предметами і в які ігри гратися, що робити раніше (іти гуляти чи виконувати домашні завдання), з ким дружити і кого з друзів-приятелів запрошувати в гості.

Звичайно, не всі батьки погодяться на такий експеримент, і їх побоювання можна зрозуміти, але, повторюючись день за днем, їхні хвилювання, прагнення тотальної регламентації дитячого життя стають усе більш обтяжливими як для них самих, так і для дітей.

Жовта зона – це територія «відносної свободи», де дитині дозволяється хоча і діяти за власним вибором, але в «певних межах», інакше кажучи вирішувати вона може сама, але за умови дотримання встановлених правил. Наприклад, можна дозволити дитині сісти за уроки, коли вона того забажає, але закінчити роботу точно о восьмій вечора. Можна гуляти у дворі, але більше нікуди не йти.

Ця жовта зона дуже важлива: саме тут дитина привчається до внутрішньої дисципліни з механізмом «ззовні всередину», а саме: спочатку батьки допомагають дитині стримувати імпульси, бути обачною і вчитися контролювати себе самостійно за допомогою норм і правил, напрацьованих у родині. Поступово, звикаючи до встановлених правил, дитина починає виконувати їх без особливої напруги. Проте це матиме місце лише у тих випадках, коли виконання правил не провокує постійних конфліктів між дорослими і дитиною.

Тому безконфліктне прийняття дитиною вимог і обмежень має бути предметом постійної батьківської турботи. Батькам варто в кожному випадку спокійно, але коротко пояснювати, чим викликана їхня вимога, обов'язково підкреслюючи, що саме залишається дитині для її вільного вибору. Якщо діти відчують повагу до їхнього почуття свободи і самостійності, вони легше сприймають батьківські обмеження.

У помаранчевій зоні знаходяться такі дії дитини, які взагалі батьками не схвалюються, але в особливих ситуаціях за певних обставин допускаються. Наприклад, дитина щовечора лягає спати о десятій, але цього дня улюблена футбольна команда грає матч на Кубок УЄФА. Гра розпочинається о дев'ятій вечора і закінчується пізно. Або ювілей бабусі, яка проживає у передмісті, припадає на будень, і вся родина їде привітати ювілярку. Звичайно, у день футбольного матчу дитина лягає набагато пізніше і в день народження бабусі пропускає заняття у школі, чого в інших випадках батьки б не дозволили.

Відомо, що виняток лише підтверджує правило. Батькам не слід боятися подібних винятків, якщо вони справді нечасті та виправдані. За таких умов діти дуже вдячні батькам за те, що ті йдуть назустріч їхнім бажанням та потребам, і готові дотримуватися усталених норм в інших ситуаціях.

Нарешті, в останній, червоній зоні знаходяться дії дитини, неприйнятні за жодних обставин. Це категоричне батьківське «не можна», з якого не буває винятків. Дитина має твердо усвідомити, що, наприклад, бити слабших, ламати створене іншими, брати чуже, лихословити, брехати і ще багато чого – не можна ніколи. Перелік цього «не можна» дорослішає разом з дитиною і долучає її до серйозних моральних норм і соціальних заборон.

Отже, всі зони, разом узяті, свідчать: правило відрізняється від правила. І батьки завжди можуть знайти «золоту середину» між готовністю розуміти дитину і бути твердими, між гнучкістю і непохитністю у вихованні дисциплінованості у сина чи доньки.

Третє правило: батьківські вимоги не повинні входити в явне протиріччя з важливішими потребами дитини. Так, дуже часто батьківське

«не можна» стосується дитячої надактивності: не можна багато бігати, стрибати, лізти на дерева і паркан, кидатись камінням, малювати будь-де, голосно кричати і сміятися тощо. Забороняти це і ще багато чого дитині – усе одно що намагатися загатити повноводну річку, тому що все назване вище є ознакою дуже важливих для розвитку дитячої особистості потреб – у русі, пізнанні, вправлянні.

Батькам слід спрямувати, дитячу надактивність у безпечне русло: можна «досліджувати» калюжі, але у високих чоботах; можна розібрати годинник, але несправний; грати у футбол також можна й потрібно, але не в приміщенні і подалі від сусідських вікон; навіть кидати каміння в ціль можна, якщо нікого немає поруч.

Для дітей від 10-11-ти років спілкування з ровесниками стає дуже важливим. Вони збираються в групи, великі й маленькі, усе частіше проводять час поза домівкою, більше рахуються з думками ровесників, аніж батьків.

Аби попередити ускладнення, батьки мають бути дуже обачними у своїх, заборонах «не дружити», «не ходити», «не вдягати». Справа в тім, що в цьому віці дитина сприймає батьківські заборони все частіше як загрозу власному статусу, вона боїться стати «білою вороною», предметом глузування, бути неприйнятною товаришами. І якщо на одній шальці терезів – місце дитини серед однолітків, а на другій – батьківське «не можна», то, швидше за все, переважить перше. Батьки мають проявити терпіння, толерантність і навіть філософський погляд на проблему, аби спокійно, з розумінням сприйняти підліткову манеру одягатись, сленг, музичні вподобання, зачіски тощо.

Психологи порівнюють цей період у житті дітей з віковими інфекційними хворобами: усі підхоплюють, усі хворіють у більш або менш серйозній формі і через певний час одужують. Але варто батькам розпочати конфлікти з цих приводів – і контакт з дитиною, її довіра будуть втрачені, дисциплінованість зруйнована. Набагато краще, якщо дорослі зосередять увагу на вихованні в дітей більш загальних, вічних цінностей; чесності, працелюбства, шляхетності, поваги до особистості іншого. Причому важливо не лише вербально виховувати їх у дитини, а й реалізовувати вказані якості у взаєминах з дитиною, чого вона чекає від батьків і сподівається отримати.

Четверте правило: обмеження, вимоги, заборони повинні узгоджуватися поміж усіма дорослими членами сім'ї та постійно підтримуватись. У ситуації розбіжностей, неузгодженостей дитина не може при звичаїтись до вимог; засвоїти певні правила, звикнути до дисципліни. Вона звикає домагатись свого, провокуючи дорослих на конфронтаційні взаємини.

Навіть якщо один з батьків не згодний з думкою іншого, краще обговорити ситуацію, що склалась, за відсутності дитини і дійти компромісу.

Не менш важлива послідовність у дотриманні правил і вимог. Важливо зрозуміти, що попри невеликий вік і досвід, дитина весь час випробовує

дорослих на «міцність» і сприймає лише те, що не піддається «деформації», а інакше привчається наполягати, вимагати, скиглити, ридати.

П'яте правило: тон, яким повідомляється вимога або заборона, має бути скоріше дружнім, аніж нотаційним, директивним. Будь-яка заборона бажаного є важким іспитом для дитини, а якщо ця заборона висловлена сердитим або владним тоном, іспит стає вдвічі важчим. Не варто на запитання сина або доньки: «Чому не можна?» відповідати: «Тому, що я так сказав!», «Не можна і все!». Краще коротко пояснити: «Це небезпечно», «Вже пізно», «Ти можеш зашкодити навколишнім і собі». Пояснення має бути коротким, чітким, зрозумілим і повторюватися лише раз. Якщо дитина без кінця перепитує: «Чому не можна?», то справа не в тому, що вона не зрозуміла, а в тому, що їй важко перебороти свої бажання або небажання підкоритися.

Дуже корисно заздалегідь обговорювати з дитиною виконання правил і вимог, нагадуючи про них і попереджаючи можливі труднощі. У таких випадках місія батьків – бути помічниками дитини у виконанні нею добровільних зобов'язань, а не суворими наглядачами.

Існує висока вірогідність, що дотримання дорослими цих нескладних правил виховання збагатить їхні взаємини з дитиною цінним досвідом безконфліктної дисципліни.

Тренінгове заняття

ТЕМА: Батьки і діти: шляхи взаємодії

МЕТА: познайомити учасників; з'ясувати сподівання і побоювання батьків; допомогти усвідомити різницю між «світом» дитини і дорослого, емоційні переживання, мотивацію поведінки; формувати навички аналізу причин поведінки дитини з огляду на її позицію; ознайомити з поняттям «прийняття» дитини, особливостями батьків, які приймають і не приймають дитину, впливом негативних установок; визначити правила «мови прийняття» і «мови неприйняття».

ХІД ЗАНЯТТЯ

1. Привітання батьків.

2. Презентація мети заняття.

3. Вправа-знайомство «Аматорське фото — сімейний фотоальбом».

Мета: познайомити учасників, сприяти згуртуванню групи, створенню позитивної комфортної атмосфери.

Батьки виконують малюнок «Моя сім'я», використовуючи різні асоціації.

4. Вправа «Дерево сподівань»

Мета: одержати інформацію, що стосується сподівань учасників тренінгу.

Учасники на аркушах записують свої очікування від заняття.

5. Інформаційна частина «Особливості дитячого світу»

– Ми часто вважаємо, що діти мають нас і навколишній світ розуміти так само, як дорослі, але це – найбільша омана. Діти роблять свої висновки з огляду не тільки на те, що ми їм говоримо, а й на те, що ми при цьому робимо, як поведимося з іншими людьми. Наш особистий приклад виховує більше, ніж усі слова.

Особливості дитячого світу порівняно зі світом дорослих:

- відсутність сформованих поглядів;
- швидкість перевтілення;
- емоційність;

- висока мінливість;
- необтяженість побутовими турботами;
- відкритість;
- імпульсивність;
- злиття із зовнішнім світом;
- життя реальними подіями;
- повнота світовідчуття.

Часто батькам здається, що дитина погано поводить себе навмисно, однак так буває далеко не завжди. В основі будь-якої небажаної негативної поведінки дитини можуть бути:

- вимога впливу або комфорту;
- бажання показати свою владу або демонстративну непокору;
- помста, відплата.

6. Вправа «Білля про права».

Учасники діляться на 2 групи («Діти» і «Батьки»).

Мета кожної групи – скласти список своїх прав. Потім вони по черговому називають ці права один одному. При цьому кожне право може бути внесене в остаточний список тільки тоді, коли воно прийняте іншою стороною. Кожна сторона може відхилити якесь право або наполягати на його зміні. Ведучий має право «вето» на припинення обговорення, він виносить прийняті обома сторонами права на обговорення.

7. Аналіз анкет. Інформація про дві території.

«Я маю знати про дитину все...», «У нього (неї) не може бути жодних таємниць від мене», – так вважають багато батьків. За результатами ваших анкет, рівень контролю за дитиною досить високий. З чим це пов'язано?

Розглянемо на малюнках дві території – дорослу й дитячу. Найкраще ця модель може бути продемонстрована на прикладі «території матері».

Але подальші події розгортаються таким чином, що дитина все частіше й частіше починає виходити з поля зору матері, і, зрештою, метою її розвитку стає самостійність.

Звичайно, цей процес поступовий та індивідуальний, з постійною передачею прав і відповідальності в міру готовності дитини діяти незалежно від матері, однак уся проблема в тому, наскільки батьки готові надати ці права. Іноді на цих «територіях» можуть відбуватися справжні «битви» – дитині доводиться боротися за свою самостійність, або, навпаки, ситуація «маминоного крильця» дуже влаштовує, зате маму значно обтяжує соціальна неспроможність дорослої дитини.

8. Вправа «Риси моєї дитини».

№	Що мене засмучує в моїй дитині?	Що мене тішить у моїй дитині?
1		
2		
3		
4		
5		

9. Вправа «Мова «прийняття/неприйняття».

– Дуже часто ми чуємо про безумовне прийняття дитини у всіх її проявах. Цілком зрозуміло, що це викликає в батьків подив і навіть протест. Усі батьки ставлять перед собою виховну мету: виховати самостійність, відповідальність, навчити дитину бути акуратною, контролювати свою агресивність. Часто батьки, які намагаються демонструвати своє безумовне прийняття, не можуть виявити ці риси, і в результаті мають справу з досить егоцентричною особистістю дитини.

Е. Фромм ще в 50-ті роки ХХ ст. писав про важливість як безумовної, так і умовної любові. Так, батьки мають право любити дитину за щось, показуючи їй важливість якихось її рис. Якщо раніше можна було говорити, що носієм безумовної любові (або любові до безумовних понять) є мати, а умовної – батько, то зараз кожний з батьків може виконувати обидві ці функції. Хоча в конкретній родині ситуація може складатися по-різному, загалом любов батька все одно більш умовна, а у формуванні ставлення до

дитини з боку матері велику роль відіграє її перший досвід спілкування з малюком. Саме в перші роки життя дитині необхідна велика любов, її безумовне прийняття, що формує довіру до світу й почуття впевненості в собі. Недарма в багатьох народів дитині до 5—6-ти років дозволяють багато, а потім настає період навчання соціальних вимог і заборон. Якщо мати виховує дитину одна, їй доводиться поєднувати в собі різні риси.

Насправді людина живе у світі, де їй щось подобається, а щось – ні, вона переживає різні почуття й щодо своєї дитини: позитивні і негативні.

Одним з критеріїв діагностики прийняття дитини може стати те, наскільки швидко і легко батьки заповнювали графу «Що мене засмучує в моїй дитині?». Якщо легко вписували «-», але важко «+», навряд чи такі батьки приймають свою дитину такою, якою вона є. Однак навіть батьки, які вважають, що приймають свою дитину такою, якою вона є, далеко не завжди можуть показати дитині своє прийняття. Адже його необхідно демонструвати. Саме тому дуже важливо навчитися говорити «Мовою прийняття», не використовуючи негативних установок.

Ознаки мови прийняття.

Оцінка вчинку, а не особистості, похвала, комплімент, ласкаві слова, підтримка, вираження зацікавленості, порівняння з самим собою, схвалення, згода, позитивні тілесні контакти, посмішка, контакт очей, доброзичливі інтонації, емоційне долучення, заохочення, вираження своїх почуттів, відображення почуттів дитини.

Ознаки мови неприйняття

Відмова від пояснень, негативна оцінка особистості, порівняння не на краще, зауваження щодо невідповідності батьківським очікуванням, ігнорування, команди, накази, акцептування на невдачі, образа, погрожування, покарання, сердита міміка, загрозливі пози, негативні інтонації.

10. Вправа «Дерево підсумків».

На намальованих яблуках батьки записують свої враження від заняття.

11. Легенда В. Сухомлинського «Хто найкращий майстер на землі».

Це було дуже давно. В одному селі в Україні дівчата і жінки вирішили показати свою майстерність. Домовилися, що в неділю усі придуть на сільський майдан і кожна принесе найкраще, що вона зробила своїми руками: вишитий рушник, мереживо, скатертини, одяг...

У призначений день усі дівчата і жінки прийшли на майдан, принесли безліч цікавих речей. У старих, які повинні були назвати найкращих майстринь, очі розбігалися.

Дружини й дочки багатіїв принесли вишиті золотом покривала, тонкі мережані фіранки, на яких були вив'язані дивовижні птахи. Але переможницею стала дружина бідняка Марина. Вона не принесла ні вишитого рушника, ні мережив. Хоча все це чудово вміла робити. Вона привела п'ятирічного сина Петруся. А він приніс жайворонка, якого сам вирізав з дерева, приклав жайворонка до губ, і той защебетав, як живий. Усі завмерли, ніхто не поворухнувся. Всіх зачарувала пісня, і раптом у блакитному небі заспівав живий жайворонок, якого привабив спів із землі...

12. Слова-побажання батькам.

Пам'ятайте, що дитина – це дзеркало життя своїх батьків. Як у краплі води відбивається сонце, так і в дітях відображається духовне багатство мами і тата. Робіть усе, щоб дитинство і майбутнє ваших дітей було прекрасним. Любові та взаєморозуміння, успіхів і щастя вам і вашим дітям!